

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ
ВАЗИРЛИГИ**

ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ИҚТИСОДИЁТ УНИВЕРСИТЕТИ

ОЧИЛОВА Г.О, МУСАХАНОВА Г.М

П Е Д А Г О Г И К М А Х О Р А Т

ЎҚУВ ҚЎЛЛАНМА

**Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус, касб-хунар таълими
ўқув методик бирлашмалар фаолиятини Мувофиқлаштирувчи Кенгаш
томонидан “Касбий таълим(Иқтисодиёт)” таълим йўналиши талабалари
учун ўқув қўлланма сифатида тавсия этилган**

Тошкент - 2007 йил

Аннотация

Мазкур ўқув кўлланмада педагогика фанининг муаммоларидан бири булган “Педагогик махорат” курси мазмунида акс этувчи ҳамда булажак иктисодчи-педагогларнинг педагогик фаолиятини самарали ташкил этиш, педагог ва талаба уртасидаги ижобий ва ижодий муносабатни шакллантириш ва ривожлантириш, уларнинг педагогик махоратларини ошириш, дарсларни ташкил этишнинг янги услубларини ишлаб чиқиш масалаларига эътибор қаратилган. Ўқув кўлланма мазмунига педагог кадрларни тайёрлашга нисбатан куйилаётган бугунги кун талабаларидан келиб чиқиб ёндошилган булиб, унда ҳар бир мавзуга оид илмий ва услубий адабиётлар руйхати ҳам кайд этилган. Ўқув кўлланма олий ўқув юртларининг уқитувчилари ва талабаларига ўқун мулжалланган.

В данном учебном пособии отражены проблемы важной отрасли педагогической науки «Педагогическое мастерство».

В учебном пособии «Педагогическое мастерство» разработаны пути и методы повышения эффективности профессионального образования, формирования взаимоотношений педагога и студентов, повешения педагогического мастерства, и поиска новых методик организации учебного процесса. В содержании учебного пособия раскрыты требования национальной программы по подготовке кадров и внесен список новейших учебной литературы и научно методических пособий.

Учебное пособие рекомендовано для преподавателей и студентов высших заведений.

In the given manual problems of the important branch of a pedagogical science « Pedagogical skill » are reflected.

In the manual « Pedagogical skill » ways and methods of increase of efficiency of vocational training, formation of mutual relations of the teacher and students, hanging of pedagogical skill, and search of new techniques of the organization of educational process are developed. In the maintenance of the manual requirements of the national program on a professional training are opened and the list of the newest of the educational literature and scientifically methodical grants is brought.

The Manual is recommended for teachers and students of the maximum institutions.

Такризчилар:

1. **Хасанов С.Х.** – Тошкент Молия институти профессори, педагогика фанлари доктори

2. **Ҳақимова М.** – Тошкент Давлат Иқтисодиёт Университети «Педагогика ва психология» кафедраси доценти.

Г.О. Очилова, Г.М. Мусаханова - Тошкент давлат иқтисодиёт университети, «Педагогик махорат» ўқув кўлланма, 2007- 170 бет.

М у н д а р и ж а

КИРИШ.....6

1-БОБ. ПЕДАГОГИК МАХОРАТНИНГ НАЗАРИЙ АСОСЛАРИ ХАМДА УНИНГ ПЕДАГОГ ФАОЛИЯТИДА ТУТГАН ЎРНИ ВА АХАМИЯТИ

1.1. Педагогик махорат ҳақида тушунча.....	8
1.2. Педагогик техника ва унинг компонентлари, таркибий қисмлари.....	12
1.3. Педагогик обоб-ахлоқ ва талаба хулқ маданиятини шакллантиришнинг асосий омиллари.....	17
1.4. Педагогик назокат ва педагогик одоб-ахлоқ.....	24
1.5. Педагог махоратини ташкил этишнинг зарурий шарт-шароитлари.....	27

2-БОБ. ПЕДАГОГ ФАОЛИЯТИДА ПЕДАГОГИК ТАЖРИБА ТЎПЛАШ

2.1. Педагогик махоратни шакллантиришда психологик-педагогик назарияларнинг ахамияти.....	35
2.2. Дарс жараёнида педагог махорати.....	40
2.3. Педагогнинг тарбиячилик махорати.....	58

3-БОБ. ПЕДАГОГИК ҚОБИЛИЯТ

3.1. Педагогик қобилият.....	67
3.2. Педагогнинг коммуникатив қобилиятлари.....	74
3.3. Педагогларнинг тарбияланувчилар билан муомаласи.....	79
3.4. Педагог ва талаба ўртасидаги мулоқот.....	86

4-БОБ. ТАЪЛИМНИНГ ЗАМОНАВИЙ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИ

4.1. Педагогик технология ҳақида тушунча.....	95
4.2. Педагогик технологиялар ва уларнинг тавсифи.....	103
Иловалар.....	113
Фан бўйича изохли лўғат.....	155
Адабиётлар рўйхати.....	162

Оглавление

Введение.....	6
1-Глава. Теоретические основы педагогического мастерства, её роль и значение в деятельности педагога	8
1.1. Понятие о педагогическом мастерстве.	8
1.2. Составные части и компоненты педагогической техники.....	12
1.3. Основные факторы формирования педагогического поведения и культуры поведения студентов.....	17
1.4. Педагогическая этика и культура	24
1.5. Необходимые условия организации педагогического мастерства	
2-Глава. Накопление педагогического опыта в деятельности педагога	35
2.1. Значение психолого-педагогической теории в формировании педагогического мастерства.....	35
2.2. Педагогическое мастерство в учебном процессе.....	40
2.3. Мастерство воспитателя педагога.....	58
3-Глава. Педагогические способности.....	67
3.1. Педагогический талант.....	67
3.2. Коммуникативные способности педагога.....	74
3.3. Отношения педагога к воспитанниками.....	79
3.4. Взаимоотношения педагога и студента.....	86
4-Глава. Новые педагогические технологии.....	95
4.1. Понятие о педагогических технологиях.....	95
4.2. Педагогические технологии и их характеристика.....	103
Приложение.....	113
Глоссарий.....	155
Список литературы.....	162

Table of contents

Introduction.....	6
1-Chapter. Theoretical bases of pedagogical skill, its role and value in activity of the teacher.....	8
1.1. Concept about pedagogical skill.	8
1.2. Components and components of pedagogical technics.....	12
1.3. Major factors of formation of pedagogical behaviour and a culture of behaviour of students.....	16
1.4. Pedagogical ethics and culture.....	17
1.5. Necessary conditions of the organization of pedagogical skill.....	24
2-Chapter. Accumulation of pedagogical experience in activity of the teacher.....	35
2.1. Value of the психолого-pedagogical theory in formation of pedagogical skill..	35
2.2. Pedagogical skill in educational process	40
2.3. Skill of the tutor of the teacher.....	58
3-Chapter. Pedagogical abilities.....	67
3.1. Pedagogical talent.....	67
3.2. Communicative abilities of the teacher.....	74
3.3. Attitudes {relations} of the teacher to pupils.....	79
3.4. Mutual relations of the teacher and the student.....	86
4-Chapter. New pedagogical technics.....	95
4.1. Concept about pedagogical technologies.....	95
4.2. Pedagogical technologies and their characteristic	103
The appendix.....	113
Glossary.....	155
The list of the literature.....	162

КИРИШ

«...Педагог болаларимизга замонавий билим берсин, деб талаб қиламиз. Аммо замонавий билим бериш учун, аввало, Мураббийнинг ўзи ана шундай билимга эга бўлиши керак.»

И.А.Каримов

“Педагогик маҳорат” курси доирасида ўқитиладиган маърузалар талабаларни педагогик фаолият, унинг мазмуни, ўқитувчи одоби ва уларга Давлат Таълим стандартлари ва «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури» талаблари доирасида ҳукумат томонидан қуйилаётган талаблар, меъёрлар педагогик фаолиятни ташкил этиш йуллари, услублари хусусидаги долзарб муаммолар билан таништиради. Шу билан бирга булажак педагогларга ўқитувчилик фаолиятини маҳоратини ташкил этиш, талабалар билан олиб бориладиган муносабатларнинг ўзига хос хусусиятлари, унда ахлокий, маънавий сифатларнинг шаклланиши борасидаги назарий ва амалий билимларни беради.

“Педагогик маҳорат» курсини ўқитиш жараёнида талабалар билан олиб бориладиган амалий машгулот ва семинар - тренинг дарсларида улар томонидан узлаштирилган назарий билимларга мувофиқ турли педагогик топшириқлар, уйинлар, муаммоли вазиятларни ҳал қилиш технологиялари ишлаб чиқилади. Шу сабабдан ҳам амалий машгулотларда нутқ маданияти асослари, педагогик усул ва воситалар ёрдамида шахсга ёндошиш вариантлари, педагог ва талабалар уртасида узаро самарали мулоқот ва алоқани йулга қуйишга доир машқларни ўтказишга алоҳида эътибор берилади.

Педагогик маҳорат фанини ривожланишида бир қатор хориж ва Ўзбекистонлик педагог олимлар ва тадқиқотчилар ўз хиссаларини қўшиб келмоқдалар. Жумладан, Россиялик педагог - олимлар Н.В.Бордовская, В.А.Сластенин, А.А. Радугина, Е.Н.Шиянов кабилар бўлса, Ўзбекистонлик олимлардан С.Ражабов, Р.Мавлонова, С.Хасанов, У.Нишонбоев, П.М.Қуронов, У.Маҳкамов, М.Маҳмудов, О.Розиқов, С.Оғаев, Ў.Толипов, Н.Саидахмедов,

Н.Азизхўжаева, Ж.Йўлдошев, Г.А. Султонова Н.Ғайбуллаев, Н.Хўжаев, М.Ҳакимова, М. Хошимоваларни таъкидлаб ўтиш мумкин.

«Педагогик маҳорат» фанини ўрганиш давомида замонавий таълим технологияси, компьютер, ахборот технологияси, педагогик вазиятларни моделлаштириш, педагогик мазмундаги амалий уйинлар, укув-услугий ва илмий-тадқиқот топшириқларини бажарадилар. Жумладан, «Ақлий ҳужум», «Веер технологияси», «Бумеранг технологияси», «Иқтисодчи технологияси», «Кластер», «бхб» каби технологиялардан фойдаланиш мақсадга мувофиқдир.

Ушбу ўқув қўлланма иқтисодиёт йўналишидаги олий ўқув юртлари, ўрта махсус касб-хунар коллежлари, академик лицей талабалари ва таълим-тарбия билан доимий шуғулланувчи кенг китобхонлар оммасига мўлжалланган бўлиб, унда «Таълим тўғрисида»ги қонун ва «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури» талабларидан келиб чиққан ҳолда, таълимнинг мазмуни, таълимнинг ташкилий шакллар ва методлари, тамойиллари, Ўзбекистонда таълим тизими, шахсни шаклланишида таълим-тарбиянинг ўрни, шарқ мутафаккирларининг педагогик қарашлари, педагогик маҳорат асослари, педагогик қобилият, муомала маданияти, илғор технологиялар қабиларга асосий эътибор қаратилган.

Мазкур курсни тулик узлаштиришлари натижасида булажак педагоглар академик лицей, касб-хунар коллежлари, олий таълим муассасаларида мустақил равишда педагогик фаолиятини олиб бора оладилар, педагогик тажриба туплаш ва педагогик маҳоратларини ошириш услубларига, ҳар бир вазиятга ижодий ёндашиш қуникмасига эга буладилар.

Муаллифлар

1-боб. Педагогик маҳоратнинг назарий асослари ҳамда унинг педагог фаолиятида тутган ўрни ва аҳамияти

- 1.1. Педагогик маҳорат ҳақида тушунча.
- 1.2. Педагогик техника ва унинг компонентлари, таркибий қисмлари.
- 1.3. Педагогик одоб-ахлоқ ва талаба ҳулқ – маданиятини шакллантиришнинг асосий омиллари.
- 1.4. Педагогик назокат ва педагогик одоб-ахлоқ.
- 1.5. Педагог маҳоратини ташкил этишнинг зарурий шарт-шароитлари.

---

1. Педагогик маҳорат ҳақида тушунча

Педагогик касби ўз моҳиятига кўра ўта индивидуалдир. Ҳар бир педагогнинг муҳим ҳаётий урни уз ишининг устаси бўлишдир. Мастер (уста) жуда илгор, билимдон, ёки уз ишини моҳирлик билан бажарувчи деб ифодаланади. педагог маҳорати унинг фаолиятида куринади. Педагог аввало педагогик жараённинг қонуниятлари ва механизмларини яшхи эгаллаган бўлиши лозим. Шу маънода педагогнинг умумлашган малакалари. унинг педагогик техникаси катта аҳамиятга молик бўлади. Маҳорат-бу алоҳида қудрат. Юкори ва кичик даражада уста бўлиш мумкин эмас. Маҳоратга эришиш ҳам, эришмаслик ҳам мумкин. Ҳақиқий уста меҳнат фаолияти чоғидагина гузалдир. Педагогик маҳоратга етишиш педагогнинг муайян шахсий сифатлари билан амалга ошади. Педагогик маҳорат юксак даражада педагогик фаолиятнинг тараккий этишини, педагогик техникани эгаллашни. шунингдек, педагог шахси, унинг тажрибаси, фуқаролик ва касбий мавқеини ифодалайди.

“Педагогик маҳорат” бир категория сифатида узининг илмий асосларига эга. 1987-1997 йиллардаги илмий ёндашувлар бу фавқулотда ходисага нисбатан қуйидагича ҳулоса қилишга имкон берди. Педагогик маҳорат касбий фаолиятдаги индивидуалликнинг ёркин қуриниши сифатида тушунилади. Педагогик маҳорат категорияси касбий фаолият нуқтаи назаридан кишининг индивидуаллигини характерлайди.

Ҳозирги тадқиқотларда педагогик маҳоратнинг узига хослиги қуйидаги категорияларда жамланади:

- Педагогик маҳорат;
- Педагогик ижод;
- Новаторлик;
- Касбий билимдонлик;
- Фаолият услуби;
- Инновацион фаолият;
- Педагогик технология;
- Маҳорат.

Ўқув тарбия ишлари жараёнида энг юксак натижаларга эришиб фаолиятнинг юксак даражада баҳоланиши ва ҳамма томондан тан олинисини истамайдиган педагогтопилмаса керак. Бунга эришишни анна шу хил орзунинг ушалишини педагогик маҳорат деймиз. Хўш педагогик маҳорат нима? Унинг моҳияти нимадан иборат? Унга қандай эришса бўлади? Ҳозирги замон педагогика ва психология соҳасидаги мактабларда «Педагогик маҳорат» тушунчаси турлича изоҳларга дуч келамиз. Бу тушунчанинг моҳиятини бир мунча тўлароқ Аниқроқ таърифни «Педагогик энциклопедия»да берилган дейиш мумкин. Бизнингча, бошқаларга нисбатан бу таъриф педагогик маҳорат мазмунини ва моҳиятини бир мунча тўғри ёритади. «Тарбия ва ўқитиш юқори даражага эришиши ва уни доимо такомиллаштириб бориш имкониятини таъминловчи санъат бўлиб, талабага меҳр қўйган ва ўз касбини севган ҳар бир педагогнинг қиладиган иши.

Ўз ишининг моҳир устаси бўлган педагог – бу юксак даражада маданиятли, ўз фанини чуқур биладиган, фаннинг ёки санъатнинг тегишлу соҳаларини яхши таҳлил эта оладиган, тарбиялаш ва ўқитиш услубиётини мукамал эгаллаган мутахассисдир.» Бу таърифни яхши тушуниб, унинг унинг маъно моҳиятини таҳлил этадиган бўлсак, Ушбу таърифда педагогик маҳорат тушунчаси мазмунга кирадиган қуйидаги масалаларни ажратиш мумкин бўлади:

1. умумий маданиятнинг юқори даражаси ва билимдонлик ва ақл-заковатнинг юксак кўрсаткичи;
2. ўзининг ўқитаётган фанига доир кенг ва чуқур билим соҳиби;
3. педагогика, умумий ва педагогик психология каби фанлар соҳасидаги билимлар билан қуролланганлик, уларда ўқитиш ва тарбиялаш ишлари тажрибасида эркин ва усталик билан фойдалана билиш;
4. ўқув-тарбия ишлари методикасини мукамал эгалланганлик.

Педагогик маҳоратнинг мазмунида қуйидаги ўзаро боғлиқ бўлган асосий қисимларни ажратиш мумкин:

1. педагогик инсонпарварлик йўналиши;
2. ихтисос мутахассисликка доир билимлар;
3. педагогик қобилият;
4. педагогик техника (кўникма-иқтидор).

Педагогик дунёдаги энг қадимги касблардан биридир. Унинг ижтимоий аҳамияти ҳеч қачон камаймайди, сўнмайди. Педагогик касби бир қатор муҳим талабларга жавоб бериши керак. Ҳозирги даврда, биз мустақил ўзбекистонда кўраётган демократик ҳуқуқий давлатда фаолият кўрсатадиган педагогқандай бўлиши керак? Ҳозирги замон педагогсининг шахси учун энг муҳим асоа – бу инсонпарварлик йўналишидир. Педагогжуда юксак даражада умумий маданиятга эга одам. У жуда кўп нарсани билиши керак, ҳозирги замонда ўзи ўқиётган фан соҳасидаги ютуқлардан, янгиликлардан хабардор бўлиши керак, ўз ўқувчиларини ҳар куни ўқишга ўргатиб бориши учун ўзи мунтазам ўқиб ўрганиб, ўз билимини тўлдириб, чуқурлаштириб бориши керак. Демак, педагог педагогик маҳоратнинг асоси ўз устида ишлаб бориши – мустақил ўқишдир. Фан ва маданият ривожланиши таълим-тарбия ишларининг қай йўсинда олиб борилишидан келиб чиқади. Бу фалсафий ақида давлат аҳамиятига эга бўлган ижтимоий қонуният ҳисобланади. Ўзбекистон мустақилликка эришгандан кейин таълим-тарбия соҳасида, миллий ахлоқ-одобни қайта тиклаш борасида, миллий урф-одатлар, турли-туман анъаналарни жойга қўйиш, миллий қадриятларни янада ривожлантириш хусусида жуда

кескин ва буюк бурулишлар бўлгани барчага аёндир. Давлатнинг буюк келажаги, албатта ёшларни чуқур билимли ва покиза одоб-ахлоқли қалб эканини ёддан чиқармаслик лозим. Бу ката муаммода маҳоратли, билимли педагогларни ўрни муҳим ва педагогик маҳорат фанининг роли улкан. «Педагогик маҳорат» фанининг предмети – педагогнинг маҳорати, «Педагогик маҳорат» мақсади – маҳоратли педагогни тарбиялаш.

Педагогик маҳорат фанининг вазифалари: тарбиянинг моҳиятини ва шахсни ҳар томонлама тараққиёт эттиришда тарбиянинг ролини очиб беради, тарбиянинг мақсади, мазмуни, усуллари, уни ташкил этишдаги шакллари ўртасидаги боғланишларни кўрсатади: шунингдек педагогик маҳора фани ўз тараққиёти давомида таълим-тарбия соҳасидаги тажрибаларни умумлаштиради, тарбиянинг келгусидаги ривожланиш истиқболлари йўллари эритиб беради, тарбиявий ишларнинг шакллари кўрсатиб беради. Педагогнинг педагогик маҳорати шундай бир малакалар йиғиндиси дирки, у педагога тарбияланувчилар кўриб ва эшитиб турган нарсалар орқали ўз фикрларини етказиш имконини беради.

Педагогик маҳоратнинг таркибий қисмлари:

Нутқ малакалари

Тушунарли таъсирчан фикр ва ҳис-туйғуларни сўзда аниқ ифодалаш

Мимика ва пантомимика

Маъноли қараш

Ҳиссий психик ҳолат

Кайфият ёки истехзоли табассум

Саводли гапириш

Аниқ имо-ишора

Рағбатлантирувчи муносабат

Ижодий жиддийлик.

1.2. Педагогик техника ва унинг компонентлари, таркибий қисмлари

Педагогик техника педагогга укув фаолиятида ҳам зарур булган умумий педагогик малакалар мажмуидан ташкил топади. Аввало, педагогик - техниканинг таркибий қисми сифатида педагогнинг нутқ маданиятини, яъни саводли гапириш, уз нутқини чиройли ва тушунарли, таъсирчан қилиб баён этиш, уз фикр ва хис-туйгуларини сузда аниқ ифодалаш малакаларини айтиб утиш мумкин. Педагогик техниканинг бош таркибий қисми педагогнинг мимик ва пантомимик ифодалигидир. Аниқ имо-ишора, маъноли қараш, рағбатлантирувчи ёки истехзоли табассум педагогик таъсир курсатишда қуп сузли тушунтириш ёки эътироз билдиришга қараганда анча самарали муомила воситалари ҳисобланади. Педагогик узаро таъсир курсатишда педагогнинг уз хиссий психик ҳолатини бошқариш, узида энг қулай хиссий (ижодий) жиддилик даражасини ва умидбахшлик, хайрихошлик қайфиятини сақлаш узининг хиссий дам олишини ташкил этиш махоратида муҳим роль уйнайди. Бу махорат педагогнинг касбий жихатдан уз-узини назорат қилишини таъминлайди. Қуп йиллар давомида соғлом асаб тизимини сақлаб қолиш, асабий бузилишлардан, хиссий ва аклий зерикшдан узини тийишга ёрдам беради. Шундай қилиб, педагогнинг педагогик техникаси - бу шундай бир малакалар йигиндисидирки, у тарбияланувчилар қуриб ва эшитиб турган нарсалар орқали уларга уз фикрлари ва қалбини етказиш имконини беради. Талабалар билан бевосита муомила қилишда педагогнинг худди ана шу малакалари ёки уларнинг йуклиги унинг хулқ атворида намоён булади.

Тарбиячи, педагог ҳар бир ишни ташкил этишни, юришни, ҳазиллашишни, қувноқ, жаҳлдор булишини билиш лозим. У узини шундай тутиши керакки, унинг ҳар бир ҳаракати тарбияланувчиларга намуна булсин. Педагогик техника педагог малакаларининг шундай йигиндисидирки, у педагогнинг энг яхши иждодий хулқ атворига, бошқача қилиб айтганда, ҳар қандай педагогик вазиятда тарбияланувчиларда самарали таъсир курсатишга ёрдам беради. Муқаммал педагогик техника педагогнинг вақти ва қунларини

ижодий иш учун бушатиб беради. Педагогик узаро таъсир курсатиш жараёнида талабалар билан муомила килишда зарур сузни топиш ёки муваффақиятли чикмаган гап охангини тушунтиришга уз фикрини чалгитмаслик имконини беради. Педагогик техникани эгаллаб олган педагог овози бурилгандан ёки узининг иш билан боглик булмаган кандайдир кечинмаларини унутишни билмасликдан азобланиб юрмайди. Демак, педагогик техникани эгаллаш педагогнинг уз касб махоратидан каноатлантириш даражасини усишига олиб келиши мумкин.

Педагогик техниканинг хамма учун умумин булган малакаларини тадбик этиш сохасини педагогнинг талабалар билан бевосита муомиласини караб утамиз. Ривожланган педагогик техника педагогга талабалар билан муомила килганда зарур. Суз, гап, оханг, караш, имо-ишорани тез ва аник топиш, энг уткир ва кутилмаган вазиятларда осойишталикни ва аник фикр юритиш, тахлил килиш кобилиятини саклаб колиш имконини беради. Бундан ташкари хакикий педагог таъсир курсатишда педагогнинг педагогик техника сохасидаги барча малакалари бир вақтда намоён булади. Нутк, имо-ишора, мимика, харакат билан бирга содир булади. Узликсиз узини тута билиш; таъсирчан воситаларга берилмаслик имконини беради.

Индивидуал педагогик техника педагогнинг ёши, мижози, феъл атвори, сихат-саломатлиги, анатомик, физиологик хусусиятларига анча боглик булади. Педагогик техниканинг шаклланиши шахсининг сифатларига хам таъсир курсатади. Чунончи, нуткни ифодали, соф, саводли булиши устида ишлаш, фикрлашнинг равон булишига таъсир килади. Психик фаолиятни мустакил тартибга солиш усулларини эгаллаш, феъл атвор билан булган хиссий вазминликнинг ривожланишига олиб келади. Педагогик техника малакаларининг шаклланиш даражасида педагогнинг умумий маданияти, имкониятлари намоён булади. Агар педагогнинг нутки кашшок ва тартибсиз булса, булар-булмас сабаблар билан уз хиссийетларига эрк берса, тарбияланувчи хиссийетига таъсир килмайди.

Педагогларнинг талабалар билан бевосита мулоқоти тарбияланувчиларга таъсир курсатади. Бу жараёндан икки томонлама ахборот алмашилади. Яъни, педагог бошқариш субъектидан объектга "талабалар"га боради. Ва аксинча объект субъектга боради. Педагог бевосита шахслараро муомиладан уз тарбияланувчилари умуман жамоа, ундаги ички жараёнлар хақида роят хилма-хил ахборотга эга булади .

Педагогик муомила воситаси орқали қандай ахборот олишни қараб чиқар эканмиз, талабанинг шахси хақидаги ахборотини муҳимлигини алоҳида таъкидлаб ўтиш керак. Бевосита муомила шахснинг роят хилма хил шароитларда ва қуринишларда урганишга имкон беради. У фақат шахснинг хулқ атворида намоён буладиган эркин ва энг таъсирчан ташқи белгиларигина қайд этиш имконини бериб қолмайди. Педагог талабалар билан муомила қилар экан, жуда майда деталларни ҳам англаб олишга қодир булади, бу деталлар сиртдан қараганда унчалик ахамиятли бўлмай шахсда содир бўлаётган, уни тушуниш учун жуда муҳим бўлган зарур ички жараёнлар қуринишларининг аломатлари бўйича -булиши ҳам мумкин. Бу ҳол шахсни чуқур тушуниш имконини беради, ташқи қатлам остида бошқа усуллар билан аниқлаб бўлмайдиган нарсаларни топиш имконини беради. Педагоглик фаолияти кишини ўзи дуч келадиган ҳодисаларни таҳлил этиш ва умумлаштириш тажрибаси билан бойитади. Бу эса уз шериклари ахволини фахмлаб, билиб олиш ва улар хақида ҳукм юритиш қобилиятини оширади. Нихоят педагогнинг талабалар билан қундалиқ муомиласи шунга олиб келадикки, у талабаларнинг ҳатти ҳаракатларидаги чуқур маъно ва хақиқий сабабини турли вазиятларда пайқаб олади, бунинг учун намуна сифатида ўзи тез-тез қайд қилган далиллардан ва талабаларнинг хулқ-атвор усуллардан фойдаланилади. Бу нарса педагоглик фаолиятида айниқса сезилиб туради. Бу қонуний бир ҳолдир. Чунки "Биз қундалиқ ҳаётда одамлар билан муомилада булар эканмиз , уларнинг хулқ-атворини билиб оламиз, чунки биз уни гуё ўқигандай" буламиз, яъни хулқ-атворнинг ташқи қуринишлари ахамиятини тушуниб оламиз ва шу тариқа контекста ҳосил бўлган ўзининг ички психологик режасига эга бўлган текстни

маъносини очиб берамиз. Бу "укиш йул-йулакай булади, чунки атрофимиздагилар муомила жараёнида бизда уларнинг хулкига дойр маълум даражада автоматик тарзда мавжуд булган психологик маъно хосил булади.

Педагогнинг талабалар билан муомиласи улар уртасидаги узвийликни тулдирувчи вазифасини хам бажаради. Шу муносабат билан тарбия узлуксиз жараён эканлигини назарда тутиш керак. Талабаларга нисбатан тарбиявий вазифани бажарувчи катта ёшдаги кишилар, унга доимий таъсир этувчи тизимига эга эмас. Хар бир талабага хар хил таъсирлар окими етиб боради. Улар бир-бирлари билан унчалик мос келмаслиги ва маълум даражада бири иккинчисига зид келиши мумкин. Педагогнинг уз тарбияланувчиларига курсатадиган турли туман таъсирлари унга тузатиш киритишга интилишига боғлиқ. Албатта бунга талабаларга муносабат унинг шахсий сифатларига караб бошқарилади. Муаммоларнинг куп ёки оз даражада булиши инобатга олинади. Педагогик қобилиятлар структурасида ақл, идқоо, хозиржавоблик, танқид куз билан караш, собиткадамлик, нотиклик, суз бойлиги ва хоказолар муҳим роль уйнайди.

Педагогик қобилиятлар фақат педагогик фаолият самарали булиши шартигина эмас, балки куп жихатдан педагогнинг муваффақиятли ишлаши натижасидир. Шу муносабат билан педагогнинг узида педагогик қобилиятларининг аниқ мақсадни кузлаб тарқиб топиши ва ривожланиши катта роль уйнайди. Таҷриба ва махсус тадқиқотлар бунинг батамом хақиқий нарса эканлигини курсатмоқда. Масалан, шахс хусусиятларини кузатиш педагогнинг педагогик таҷриба хосил қилишга хам, унинг махсус маълумотлар туплашида муҳим урин тутди. Педагог узининг социал психологик кузатувчанлиги билан талабаларнинг турли характер хусусиятлари ва майлларини пайқаб қолиш қобилиятинигина эмас, шу билан бирга уларнинг пайдо булиш сабабларини билиб олиш, уларга бу сабабларнинг пайдо булиш вазиятига мувофиқ баҳо бериш маҳоратини ва хоказоларини ривожлантиришга қодирдир. Агар педагогда талабалар билан муносабатларининг ишонч асосида қурилишига йул-йурик булсагина, бундай мулоқат руй беради. Тарбия жараёнида бундай йул-

йурикни амалга ошириш кийин ишдир, лекин бунга бутунлай эришиш мумкин. Албатта, катта ёшдаги кишиларнинг талабалар хаётига кушилиб кетиши ниҳоятда кийин нарса. Лекин бу муҳитга у яқинлаша олади, анча яқинлашиб боради. Педагогда талабалар билан узаро ишонч ва дустлик муносабатлари вужудга келгандагина бунга эришиш мумкин.

Талабалар жамоаси билан муомила купинча суҳбат, маъруза, ахборот ва хоказолар шаклида булади. Биринчи навбатда суҳбатни қандай қилиб ташкил этиш, педагогнинг гапларига талабаларнинг диққатини тортиш муҳим аҳамиятга эга. Бунинг учун бир неча усуллар бор. Гапни масаланинг қуйилишидан бошлаш мумкин. Бу масалада булажак суҳбатнинг маъноси мужассамлашган булади. Мавзуга диққатни тортишга уриниб ҳам қуриш мумкин. Бунда гапнинг эркин кизикарли фактни маълум қилишдан бошласа булади. Кейин уни тушунтириш ва таҳлил қилиш эса муомиланинг мазмунини ташкил этади. Мақола ёки бирон бир асардан парча келтириш ҳам муваффақиятли бўлиши мумкин. Бундан ташқари дархол талабаларга булажак суҳбат уларнинг кизикишлари билан боқлик эканлигини айтиб утса ҳам булади. Мана суҳбатга талабаларнинг диққатини жалб қилинди ҳам дейлик. Энди унинг мавзусини анча қиска, лекин етарли даражада аниқ қилиб очиб бериш даражаси туради, буни қандай амалга ошириш мумкин? Масалан, суҳбатни тузишнинг бундай варианты бўлиши мумкин. Дастлаб педагог талабалар онги ва ҳиссиётига етказмоқчи булган асосий фикр қискача баён этилади. Сунгра у очиб берилади. Бунинг учун фактлар, мисоллар ва иллюстрациялар тизими баён қилинади. Бундан эркин таккослашлар, қутилмаган ухшатишлардан фойдаланиш жуда фойдали булади. Шундан кейин хулоса чиқариш, яъни суҳбатнинг асосий фикрини бошқача сузлар билан такрорлаш мумкин. Суҳбат талабаларда дойми и кизикиш уйғотиш учун бир қатор мураккаб булмаган усуллардан фойдаланиш зарур, энг муҳим гузлар ва ибораларнинг интонация билан ажратиш курсатиш ва аксинча интонациями (ургу) узгартириш унчалик муҳим булмаган текстни баён қилиш керак. Овоз ва нутқ оҳангини узгартириш фойдалидир. Суҳбатни қандай тугаллаш ҳам муҳим аҳамият касб этади. У

турлича булиши мумкин. Асосий гоёларни яна бир марта кискача баён килиб бериш мумкин. Уни шеърый сатрлар билан тугалласа хам булади. Агар талабаларнинг узлари эшитган нарсалари хакида фикр юритишларини хохласа жавобсиз савол билан тугаллаш мумкин. Сухбатнинг якуни барча курсатиб утилган таркибий кисмларини уз ичига оладиган вариант хам булади. Бу коидаларга риоя этиш педагогнинг сузлари талабаларга зарур таъсир курсатиш учун шарт-шароит яратади. Бундан ташкари педагог эски фикр учун янги сузлар излаши ва топиши даркор, яъни айна бир фикрни турлича баён килишни билиши зарур.

1.3. Педагогик одоб-ахлоқ ва талаба хулк – маданиятини шакллантиришнинг асосий омиллари

Узбекистон мустакилликка эришган дастлабки кунларданок талаба ёшларни маънавий кадриятлар рухида тарбиялаш энг мухим вазифалардан булиб колди. Чунки давлатнинг асосисни маънавият ташкил этади., маънавиятига эътибор бермаган давлатнинг келажаги хам булмайти. Узбекитон Республикаси Президенти И.А.Каримов «Баркамол авлод-Узбекистон тараккиётининг пойдеворидир» номли маърузасида таъкидлаганидек “Бизнинг Республикамизда узимизнинг маънавий кадриятларимизни, таълимнинг миллий тизимини такомиллаштириш хамда унинг миллий асосларини мустахкамлашга алохида эътибор берилмокда”.

Шуни айтиш керакки инсоннинг маънавияти унинг ахлоки, одоби. хулки, маданиятидан ташкил топади. Ахлоқ эса аклий, хукукий, диний, иктисодий ва сиёсий билимлар замирида шакланади. Мазкур билимлар уз навбатида инсон ахлокий сифатларининг камол топиб, бойиб боришида олиб келади. Демак ахлоқ инсоннинг ижобий сифатлари мажмуидир. Одоб ва ахлоқ бир-бири билан узвий богликдир. Одоб алохида бир шахснинг муайян бир хислатини ифодаловчи ахлокий категориядир.

Одоб-бу хар бир инсоннинг жамоа билан булган мулокотига хамда юриш-туришида узини тута билишини курсатади.

Ахлоқ- жамиятда қабул қилинган жамоатчилик фикри билан маъқулланган ҳуққ одоб нормалари. Маданият-жамиятнинг ана унда яшовчи фуқароларнинг фаолияти жараёнида тупланган барча ижобий, ақлий ютуқлар мажмуаси. Маънавият-инсон онгини ақс эттирувчи барча ижобий интеллектуал фазилатлар мажмуасидир. Мустиқил фикрлаш- бу фахмлаш, аңлаш, фикр юритишдан бошланади. Тафаккур-инсон онгидаги мавжуд илмий-хаётий билимлар мажмуаларининг керагини саралаб олиш ва амалиётга куллаш. Ижодкор педагог талаб ёшларнинг ҳуққ маданиятини шакллантиришда маънавий кадриятларнинг имкониятларидан кенг ва самарали фойдаланади. Педагог ижодкорлиги натижасида талаба ёшлар аждодлар тарихи, адабиёти, санъати, аңаналари ва урф-одатлари хақида чуқур билим олади. Талабаларнинг маънавий меросга булган кизикиши ошади. Дарс жараёнида самимий, соғлом маънавий мухит яратилади. Маънавий мерос манбааларидан самарали фойдаланиш натижасида талабаларнинг ҳуққ маданияти камол топади. Талаба ёшларнинг ҳуққ маданиятни шакллантириш, биринчидан, дарс жараёнининг муваффақиятли булишига, иккинчидан таълим мазмунига ва педагог -талаба ҳамкорлик фаолиятига борлик.

Ҳамкорликдаги фаолият ижодкорликни, масъулиятни, фаолликни талаб қилади. Бундай ҳар бир дарсдан педагог мақсадни аниқ кура билиши, амалга ошириладиган вазифаларни тугри белгилаб олиши лозим;

- дарс жараёнидаги билимлар мазмунининг илмийлиги, изчиллиги ва тарбиявий характери, кизикарлилиги талабаларда таълим ва тарбиявий томондан урганиладиган билимга булган кизикишни кучайтиради. Уларнинг билимини кенгайтириш юксак ҳуққли булиш каби куниқма ва малакаларини шакллантиради.

Албатта, бунда дарс шакллари танилашда мавзунинг мохиятига алоҳида эътибор берилади. Масалан, касб-ҳунар коллежларида адабиёт дарси аңнавий даре ёки мунозара тарзида уюштирилса; методика дарси семинар, ёки мунозара тарзида, чет тили дарслари уйин ёки савол жавоблар, суҳбат дарслари тарзида уюштирилиши мумкин. Барча шаклдаги дарс жараёнларида талабалар ҳуққ,

маданиятини шакллантириш самарадорлигини ошириш учун савол- жавоб килиш, мунозарали вазият пайдо килиш, мустикал ишлаш, турли уйинлардан фойдаланиш каби усуллардан фойдаланиш мухимдир.

Талабаларнинг маънавий сифатларини шакллантиришда уларга утмиш адабиёти, тарих, миллий урф-одатлар, анъаналар хакида билим бериш педагогдан доимо фаоллик билан муносабатда булишни талаб килади. Талабанинг маънавий эхтиёжини кондириш, кизикишини устириш мустикал ишлар, хар хил ижодий ишлар (иншо, реферат ва бошка) орқали амалга оширилади. Мустикал ишлар педагог ва талаба фаолиятининг узвий боғланган тамонларидир. Мустикал ва ижодий ишларда талаба уз устида мехнат қилади, ижодий изланади, уз нуктаи назари, карашларини шакллантириш билан бирга дунёкараши ва маънавий савиясини намоён этади. Мустикал ишлаш купрок дарслик устида ишлаш, манбаларнинг у мазмунини тахлил этиш, маъруза, реферат, конспект тайёрлаш, ижодий иншо ёзиш (чет тилида хам) карточкаларга ёзма жавоб бериш, турли жадваллар, диаграммалар схемалар тузишни такоза этади. Буларнинг бари талабадан изланувчанликни талаб килади. Мустикал ишлар, семинарларни ташкил этишда 4 хил манбаларга асосланади.

а) Дарслик материалларига;

б) Маънавий мерос, хисобланган халк орзаки ижоди диний манбалар, мумтоз адабиёт ва бошкалар;

в) Оммавий ахборот воситалари материалларига (журнал, газеталар, радио, эшиттиришлар, ойнаи жахон курсатувлари);

г) Хаётий мисолларга (оилавий-маиший анъаналар, урф-одатлар, расм-русумлар, маънавий кадриятлар ва х.к) Оғзаки мустикал иш турлари ва урганилаётган мавзунинг мохиятининг талабалар амалий фаолиятида мустахкамлаштиришга йуналтирилган баъзи бир ёзма шаклдаги мустикал ишлар (иншо, саволларга ёзма жавоб топиш, жадвал, диаграмма, карточкаларни тулдириш) дан аралаш даре шаклида кенг фойдаланиш яхши натижа беради. Чет-тили, адабиёт дарсларида уйин холатларидаи фойдаланиш самарали фойда

беради. Масалан, адабиёт дарсларида "Алломалар меҳмонимиз", "Темурий ижодкорлар", "Бугунги давр - алломалар кузи билан" каби мунозаралар, бахсларни ташкил этиш мумкин. Методика дарсларида эса у "Шарк алломаларининг тарбия хақидаги фикрлари" ва уларнинг маънавий мероси, хақида талабаларнинг узаро фикр алмашишларни ташкил этиш жуда фойдали. Дарс жараёнида педагог маънавий мерос манбаларидан усталик билан, фойдаланиши, уларнинг таълим ва тарбияний таъсирини ҳисобга олиш дарсни "кандай тарзда ташкил этилишидан катъий назар (уйин дарси, мунозара дарси, синов дарси ва х.к.), уни уюштиришда фаол, ижодкор, катъий булиши, маънавий меросни яхши билиши ва уни амалиётга тадбиқ қила олиши зарур. Талабаларнинг оғзаки мустиқил тайёргарлиги асосида ноанъанавий даре шакллари уюштириш ҳам хулқ маданиятини шакллантиришнинг самарали усуллари хисобланади. Бунда турли мавзулардаги бахс - мунозара дарсларини утқизиш мумкин. Бундай дарсларга тайёргарлик қуриш жараёнида талаба кенг ҳажмдаги маънавий манбаларга, бадиий асарлар, халқ орзаки ижоди намуналарига, пандномалар, ланий манбалар, шарк алломалари ҳаётига баришланган илмий, оммабоп, автобиографик асарлар, матбуот ва оммавий ахборот материалларига мурожаат қилади. Натижада муаммоли саволларга жавоб топади, аждодлар маънавий мероси билан танишишга муяссар булади. Бундай дарслар етарли тайёргарлик, маҳорат ва кенг қуламли билим, таҷриба, мустиқилликка асосланган ҳолла ташкил этилса, талабанинг хулқ маданиятини шакллантирувчи қуйидаги ижобий натижаларни беради:

- дарс давомида талабанинг эркинлиги, мустиқиллиги, фаоллигига эришилади;

- талабалар жамоа фикрига таянишга, уни ҳурмат қилишга урганадилар, бу билан уларда узаро ҳурмат, мулоқат маданияти тарбиялана боради; У - талабалар уз фикр - мулоҳазаларини, қарашларини ҳимоя қилиш, уларни бошқаларга етқизиш маҳоратини эгаллайдилар;

- талабаларда у ёки бу адибнинг қарашларини, халқ педагогикаси, ҳаёт , таҷрибаси асосида қутариб чиқилган муаммолар моҳиятини давр билан боғлаш

атроф мухит талаби имконияти асосларни хакконий бахолаш малакаси шаклланади;

- талабаларнинг узбек халкининг маънавий турмуш тарзи хақидаги билим даражаси ортади, ахлокий - маънавий сифатлари шаклланади;

- ҳар бир талабада уз-узига талабчанлик, уз-узини назорат қилиш ҳисси ортади, уз устида ишлашга, узини англашга эътибор қучайди. Бундай муваффақиятли натижа синов дарслари, якуний дарсларда намоён булади. Талаба ҳулк маданиятини асосий мезонлари: инсонпарварлик, меҳнатсеварлик, миллий ғурур, ватанпарварлик, меҳр-муҳаббат, имон, ижодкорлик, фаоллик, ташаббускорлик, уз-узини назорат қилиш ва уз-узини баҳолашни талаб эгади. Бу талаб талабанинг Ватан, ота-она, дустлари, жамоа олдидаги бурчи вазифаларига, таълим-тарбия жараёнида намоён буладиган фаоллик, ижодкорлик хусусиятларига муносабати орқали амалга оширилади. Уз билим, ҳатги-ҳаракати, атроф-муҳитга муносабатини назорат қилиш, уз-узини баҳолашни ташкил этиш талабанинг ёзма ижодий фаолияти орқали самарали намоён булади. Таълимнинг самарали шакллари анъанавий ва ноанъанавий дарс турлари воситалари ва усулларидан жумладан, таълим жараёнида талабаларнинг турли ижодий ёзма ишлари: иншо, реферат, конспект, маъруза каби турларидан кенг фойдаланиш зарур. Дарс жараёнида талабаларнинг ёзма ижодий ишларидан самарали фойдаланиш учун қатор педагогик шартларга амал қилиш зарур.

Бунда:

- мустақил ижодий ишларнинг турлари, мавзуси, характери ва унга қуйиладиган талаблар аниқ белгилаб берилиши;

- чет- тили, адабиёт на бошқа дарсларда мустақил ёзма ишларни уюштириш ва уларни амалга ошириш учун қисқа услубий тавсиялар тайёрлаш;

- педагог маънавий сифатларини, маънавий тарихи, кадриятлар мазмуни ва характери хақида етарлича билимга эга бўлиш, уларнинг тарбиявий имкониятларидан самарали фойдаланиш йулларини билиши;

-педагог ҳам, талаба ҳам дарслик ва кушимча манбалар билан мустиқ ишлаши;

-педагог таълимни ташкил этишнинг анъанавий ва ноанъанавий шакллари, уларнинг тарбиявий имкониятлари, иш натижалари хақида тулиқ педагогик билим билан курулланган булиши;

-Педагог хар бир дарс мавзуси, дарс шакли, усул ва воситаларини талаба хулқ маданиятининг шаклларига таъсирини олдиндан кура билиши;

-ёзма ижодий ишлар талабаларнинг ихтиёрийлиги, ижодкорлиги, кизикиши асосида амалга оширилиши лозим. Дарс жараёнида яратилган маънавий мухит талабларда ижодкорлик эркинлик, фаоллик, тасаввур бойлиги ва билимга булган кизикишни шакллантиради. Дарс жараёнида маънавий меросимиз: утмиш алломаларнинг фикр-карашлари, одоб-ахлоқ, тугрисидаги у турли хикоялар, халқ оғзаки ижодидан турли ривоятлар, маколлардан фойдаланиш талабага маънавиятимиз хазиnasi хақида пухта билим: олиш, эгалланган билимни намунали намоён этиш, дастур ва дарслик материалларини хаётий тажрибадан олинган мисоллар билан мазмунан тулдириш, рухий холатлар, тасаввур идрок, хиссини баён этиш, хозиржавоблик, таъсирчанлиги билан фаркланади.

Талабаларнинг хулқ маданиятини шакллантиришда ижобий таъсир этадиган воситалар.

а) инсон хиссиёти билан боғлиқ, унинг идроки, тафаккури, тасаввури, махсули булган маданий эстетик манбалар, адабиётлар, тасвирий санъат, асарлари, мусика, илм-фан, диний манбалар ва х. к;

б) иллюстрация материаллари маданий мерос сифатида кадрланадиган жугрофик хариталар, (Ал-Хоразмий яратган харита), математик- астрономия жадваллари (Беруний, Улугбек), миниатюралар (Бехзод), халқ амалий санъати намуналари, миллий кийимлар, ва х.к;

в) табиий улкашунослик материаллари: тарихий меъморчилик обидалари, азиз кадамжойлар, марифий масканлар, уй- музейлар ва х.к;

г) образли- таъсирчан ифода воситалари (маънавий мерос хақида диафильм, кинофильм, сахна асарлари, радио эшитгиришлари, ойнаи-жаҳон курсатувлари, матбуот материаллари);

д) ўқув- тарбиявий, ижодий кургазмали воситалари талабалар ёки педагог томонидан тайёрланадиган жадваллар, ҳар хил ижодий ишлар, реферат, маъруза, конспект, кичик - кичик поэтик асарлар, манзаралар тасвири ва х.к.

Бу воситалардан дарс жараёнида унумли фойдаланиш, ноанъанавий дарс шакллари амалиётга кенг жорий этиш имкониятини яратади, талабаларнинг дарсга кизиқишни оширади, урганиладиган мавзуларнинг моҳиятини чуқур англаб этиш имконини беради, мустикал фикрлаш, оғзаки ва нутқни бойитиш кабиларни шакллантиради. Мустикал ишда талаба уз устида меҳнат қилади, ижодий изланади, уз нуктаи назари, қарашларини шакллантиради, дунёқараши ва маънавий савиясини намоён этади. Дарс жараёнида маънавий мерос манбаларидан фойдаланиш натижасида талабаларда маънавий меросга муҳаббат, садоқат, миллий урғинини англаш, миллий гурур шаклланиб боради. Бу эса уз навбатида талабаларда ҳулқ маданиятини шакллантиришга замин булиб хизмат қилади. Шундай қилиб дарс талабаларнинг ҳулқ маданиятини шакллантиришнинг муҳим шақи булиб, маънавий меросдан фойдаланишда таълим-тарбия тизимининг асосий бугини ҳисобланади. Таълим-тарбия жараёнида маънавий мерос манбаларидан фойдаланиш, дарсни самарали ва кизикарли ташкил этиш, турли кургазмали қуроллардан, дарсда ноанъанавий воситалардан фойдаланиш талабаларда ҳулқ маданиятини шакллантиришга таъсир этувчи муҳим омиллар булиб ҳисобланади. Албатта бунда педагогнинг дарсни ташкил этиши ҳам муҳим аҳамиятга эгадир. Ушбу мавзуга ҳулоса қилиб, шуни айтиш керакки, ўқиб-уққан, чуқур одоб ахлоқли, адолатли ва адолатсизликнинг фарқига тушунган инсон қайси йулдан бораётганлигига тушуниб этади. Юртига нисбатан меҳр гурур пайдо булади. Натижада у ҳам Ватаннинг равнақиға муносиб фарзанд сифатида уз ҳиссасини қушади. Аждодларимиз яшаб утган, мени уз бағриға

олиб улгайтираётган Ватан учун мен нима кила олдим, мени гудаклигимдан едириб- ичирган ота-онам, она замин, конлари томиримда жуш ураётган аждодларимиз шаънига муносиб ишлар килаяпманми деган саволларини уз виждони олдига кундаланг куяди. Демак, хар бир талаба кайси мутахассис эгаси булишидан катъий назар Ватанга мухаббатли, иймонли, адолатпарвар булиши мухимдир. Бундай фазилатларни узиди касб этган ёшлар кандай вазиятда булмасин хамма вақт узига тугри йул танлай олади. Мустакил жамиятимизнинг камол топишида узларининг чуқур билимлари ва адолатли хатти-харакатларини кунилмага айлантириш бундай нуфузли талаба ёшларнинг асосий вазифаларидир.

1.4. Педагогик назокат ва педагогик одоб-ахлоқ

Педагог талабалар олдида ниҳоятда одобли хатти-харакатларни килиши, нотугри харакатлардан сакланиши лозим, акс холда Педагог хурмати кета бошлайди. Педагогик назокат меъёр туйгуси уз талабалари билан тугри муносабатда амал килишдир. Педагогик назокатнинг асослари деб, бир колипдаги фикрлар (баркарор тасаввурлар) ижтимоий йул-йуриklar ва шахсий хислатлар жамини айтиш мумкин, улар Педагогнинг талабалар билан муомаласи соҳасидаги хулк-атворини белгилаб беради. Педагогнинг педагогик назоратини мазмуни ва уни намоён булиши шаклларини белгилаб берадиган айрим ижтимоий йул-йуриklarини куриб чикамиз.

Педагогни уз талабалари билан муносабатларини мулокот тарзида булишини тушуниши лозим. Агарда педагоглар талабалар билан муносабатлари ишонч асосида курилган булса, бундай мулокот ижобий руй беради. Педагогик назокатни вазифаси агар талабалар билан Педагогуртасида ишонч муносабатлари урнатилган булса, улар хаётни оғир дамларида унинг хузурига ёрдам сураб келадилар, уз кувончлари билан бахам курадилар. Педагогик назокат меъёрда булгани яхши, чунки хар бир ишни уз меъёри бор, ана шу меъёр булганда у иш назокатли намоён булади. Агарда хаддан ташқари чегарадан чикиб кетса, чекинишлар пайдо булади, ишончсизлик юзага кела бошлайди.

Педагогика адолат булиши, талабани уқитувчига булган ишонч мухаббатига олиб келади. Албатта педагогда виждон булиши керак. Педагог ҳеч қачон уз фикрини талабаларга мажбуран ургатишига ва мажбуран жавоб олишга ҳаракат қилмаслиги керак, акс ҳолда талаба педагог уртасидаги муносабатлар кескинлаша бошлайди, адолат бузила бошлайди. Иззат нафси бой бермаслик керак. Педагог оралик булиши энг муҳимдир. Педагог талабалар билан буладиган барча муносабатлар адолатли виждонан ҳал қилиниши лозим, тушунмовчиликлар содир этилган пайтда ижобий ҳал этишга ҳаракат қилмоғи зарурдир. Бир қолипдаги фикрлар умуман педагогик фаолиятда ва хусусан талабалар билан муносабатлар соҳасида ижобий роль уйнаши мумкин. Улар педагогнинг гайратини тежайди, анча тез педагогик таъсир этишга ёрдамлашади. Лекин бир қолипдаги фикрлар ҳам салбий ҳолатларни юзага келтириши умкин. Масалан: дарс жараёнида кулгили ҳолат содир будса, бу ҳолатга мос кулгили вазият қилмасдан балки унга жиддий тус бериш, катъий жавоб берилса, вазият мураккаблашади, ҳолос.

Ёки ҳамкасби талабалар билан назокатсиз муносабатда булганлигига қарши туриш урнига Педагогни ҳимоя қила бошлайди ва хоказо.

Бундай мисолларни қуплаб келтиришимиз мумкин. Булар ҳақида утмиш мутафаккирларимиз фикрларини келтирамиз:

Узга одамнинг даҳлсизлиги, нозиклиги, жамиятини эҳтиёт қил, одамларга ёмонлик қилма, ранжитма, дилини оғритма, ташвиш ва нотинчликка йул қуйма деган эди. (В.А. Сухомлинский).

Қимқи инсонликни узида синаб қурмаган экан, у ҳеч қачон одамларни чуқур билмайди. (Н.Г. Чернишевский.)

Бировни ерга урсанг, у билан узинг ҳам ерга уринасан. (Б. Вашингтон).

Сенинг ҳар бир хулқ-атворинг бошқа кишиларга таъсир этади, ёнингда инсон борлигини унутма. (В.А. Сухомлинский.)

Кишини эркалаш ҳеч қачон зиён қелтирмайди.

Узгалар айбига тетик назар сол.

Уз айбинг қургандек ундан ибрат ол. (Низомий Ганжавий)

Яхши киши курмагай ёмонлик ҳаргиз,

Ҳар кимки ёмон булса, жазо топқусидир. (Бобур)

Педагогда педагогик нуфуз булиши талабаларнинг эстетик дидини устиришга сайкал беради. Педагогда назокат булиши, талабаларни бир-бирига садокатга, одобли булишга, ширинсуханликка бошлайди. Мутафаккирларнинг айтишича, педагог талабалар ва айниқса, катта ёшдаги усмирлар уртасидаги зиддиятларга жуда эҳтиёткорлик билан аралашини лозим. Шунингдек зиддиятларни шундай соҳаси борки, унда педагогларнинг аралашуви ниҳоятда чекланган булиши лозим. Шунингдек зиддиятларни шундай соҳаси борки, унда педагогларнинг аралашуви ниҳоятда чекланган бўлиши лозим. Баъзи бир зиддиятлар ҳам бутун бир жамоада муҳокама қилиш ўз натижасини бермаслиги мумкин. Бундай вазиятларда йирик педагоглар фикри ва мулоҳазалари билан маслаҳатлашган ҳолатда амалга оширилса фойдадан холи бўлмайди. Педагогларнинг муҳим ижобий йўл-йўриқларидан бир дилкашлиқдир. Анъанавий дилкашлиқ ёки одамларга аралашмаслик шахсининг ўзига хос хусусиятлари деб қаралади. Бу бутунлай қонуний ҳолдир. Лекин бундай ёндашув бир томонламадир. У дилкашлиқ одамларга аралашмаслик шахсни ўзига хос хусусиятлари бўлибгина қолмай шу билан бирга одамни у ёки бу вазиятдаги муайян хулқ-атвори ҳамдир. Шахснинг хусусияти бўлган дилкашлиқни атрофдагилар билан барқарор, кучли ривожланган, алоқаларга интилиш сифатида таърифлаш мумкин, бу интилиш одамлар билан тез алоқа ўрнатишни бирга қўшиб олиб боради.

Дилкашлиқ ва одамга аралашмаслик шахсни хусусиятлари сифатида қараб чиқиш эксир ва интраверсия тушунчалари билан боғлиқ равишда самарали бўлади.

Эксирверт-шахсларга умумий фаоллик, осойишталик, таъсирларга мойиллик хосдир.

Интроверт-ички оламга берилган, одамларга аралашмайдиган, ўз-ўзини назорат қилишга, рефлексга ички ҳавотирликка мойил бўлади.

Дилкашлиқ-кўпроқ экстраверт типларига оиддир.

Интроверт типларига одамларга аралашмайдиганлар киради.

Педагогик вазиятлар тез-тез ўзгариб турадиган шароитда педагогнинг вазифаси руй берган вазиятда тез мулжал олиб, унга тугри бахо бера билиш, зарур тарбиявий ахамиятга эга булган тугри карорга келишдан иборатдир. Агар педагог талабаларининг хатти-харакатларини тугри идрок этиб, бахо бера билса, уларни вижудга келтирган сабабларини чукур кура олсагина, шу билан бирга узида сабот, узини тута билиш, сабр токат, сезгирлик каби феъл-атвор хусусиятларини ривожлантира олсагина, юкоридаги вазифага эришиши мумкин. Бу педагогик назокатга риоя килишнинг зарур шартидир. Назокат меъёр туйгуси ёки одоб коидаларига риоя килишни билдиради. Педагогик назокат меъёр туйгуси ва ўз талабалари тўғри муносабатга амал килишдир. Педагогик назокатнинг психологик асослари деб бир колипдаги фикрлар (баркарор тасаввурлар) ижтимоий йўл-йўриқлар ва шахсий хислатларнинг жамини айтиш мумкин. Улар педагогнинг талабалар билан муносабатлари диалог (мулокот) тарзида бўлиши лозимлигини тушуниши мухимдир. Агар педагогга талабалар билан муносабатларнинг ишонч асосига курилишига эришишга йўл-йўриқ бўлсагина бундай мулокот руй беради. Тарбия тажрибасида бундай йул-йуриқни амалга ошириш кийин ишдир, лекин унга бутунлай эришиш мумкин, талабалардаги катта ёшдаги дустга эга булиш ва у билан муомала килишга катъий эхтиёж мавжуд бўлади.

1.5. Педагог махоратини ташкил этишнинг зарурий шарт-шароитлари

Республикамиз ҳукумати олий ва халк таълими соҳасида уртага куяётган вазифаларни бажариш куп жихатдан педагогга боглик. Янги иктисодий шароитда таълим-тарбиядан кузда тутилаётган максадларга етишиш, талаба-ёшларнинг хилма-хил фаолиятларини уюштириш, уларни билимли, одобли, эътикодли, меҳнатсевар, баркамол инсон килиб устириш педагог зиммасига юклатилган. Халкимизнинг келажаги, Мустакил Ўзбекистоннинг истиклоли куп жихатдан педагогга, унинг савиясига, тайёргарлиги, фидоийлигига, ёш авлодни уқитиш ва тарбиялашига булган муносабатига боглик. Узлуксиз таълим тизими-амалга оширилмокда. Шу муносабат билан

педагоглар махоратини ошириш ташкил этиш кайта тайёрлаш иши давлат ва жамиятчининг диққат марказига қуйилган. Педагогларни фалсафий жихатдан кенг фикрловчи, юксак махоратли, мулохазали булишларига эътибор берилмоқда. Шунини айтиш керакки, педагоглик шарафли, лекин жуда мураккаб касбдир. Яхши педагог булиш учун педагогик назарияни эгаллашнинг узигина етарли эмас. Чунки, педагогик назарияда талабаларни уқитиш ва тарбиялаш хақида умумий қонун-қоидалар, умумлаштирилган услубий ғоялар баён этилади. Педагогларнинг ёш индивидуал хусусиятларини эътиборга олиш таъкидланади. Лекин, урта махсус таълим хаёти, амалий жараёни эса хилма-хилдир. Педагогик назарияга мос келмайдиган вазиятлар учраб туради. Бу эса педагогдан кенг билимдонликни, пухта амалий тайёргарликни, юксак педагог махорат ва ижодкорликни талаб этади. Шунинг учун ҳам Мустақил Ўзбекистон давлатининг умумий таълим муассасаларида ишлайдиган педагог, педагог фаолиятига қобилиятли, ижодкор, ишбилармон, миллий маданият ва умуминсоний қадриятларни, дунёвий, диний билимларни муқаммал эгаллаган, маънавий барқамол, Ўзбекистоннинг мустақил давлат сифатида тараккий этишига ишонадиган ватанпарварлик бурчини тугри англаган, эътиқодли фуқаро, ихтисослик, психологик, педагогик билимли ва махоратли, булиши муҳимдир.

Бирор касбнинг хақиқий устаси булиш учун табиий қобилият, маълум жисмоний ва рухий хислатлар жо булиши керак. Педагоглик фаолиятида ёшларни уқитиш ва тарбиялаш ишини самарали бажариш, ота-оналар ва талабаларнинг иззат-хурматиغا сазовар булиши учун кишида бу ишга лаёқат, қобилият, махорат, қизиқиш булмоғи лозим. Муваффақиятли ишлаш учун ҳар бир уқитувчи педагогик махоратга эга булиши зарур. Педагогик махорат эгаси оз меҳнат сарф қилиб катта натижага эришади. Ижодкорлик унинг хамиша ҳамқори булади. Педагогик ишга қобилиятли, истеъдодли кишидагина педагогик махорат булиши мумкин.

Юксак махоратли педагог учун энг аввало қобилиятли, малакали ва уқдабурон булиши керак. Қобилият фаолият жараёнида пайдо булади ва

ривожланади. Кобилият малака ва уддабуронликдан фарк қилади. Малака ва удлабуронлик машқ, укиш натижаси ҳисобланса, кобилиятнинг ривожланишида истеъдоднинг урни бекиёсдир. Ана шундагина кобилият деб аталувчи рухий хусусияти тараккий этади. Педагогик фаолиятнинг самарали булиши учун педагогда кобилиятнинг куйидаги турлари мавжуд булиши лозим. Билим кобилияти, тушунтира олиш кобилияти, кузатувчанлик кобилияти, нутк кобилияти, ташкилотчилик кобилияти, обру ортира олиш кобилияти, келажакни кура билиш кобилияти, диққатни тақсимлай олиш кобилияти ва х.к.

Махоратли педагог талабалар рухиятини, билим ва даражасини ҳисобга олади. Баъзи педагогларга укув материали тушунарли ва кандайдир алоҳида изохни талаб этмайдигандек туюлади.

Бундай педагоглар талабаларни эмас, балки узларни назарда тутадилар. Кобилиятли, тажрибали педагог узини талабанинг урнига куя олади. У фаннинг илмий-назарий асосларини талабаларга тушинтириш мақсадида иш тутади. Шунинг учун у баён этишнинг характер ва шаклини алоҳида уйлаб чиқади. Махоратли педагог дарс материалини баён этиш жараёнида талабаларнинг кандай узлаштираётганларини талабаларнинг катор белгилар асосида пайкаб олади ва зарур ҳолларда баён қилиш усулини узгартиради. Шунингдек педагог талабаларни саводли узлаштиришлари учун замин тайёрлаб, уларни дам олишдан ишга утишлари, бушабини, ланжлик, лаёқатликларини барҳам бериш учун минимал даражада фойдаланиш учун вақт ажратиш зарурлигини ҳисобга олади. У тегишли вазият юзага келгунга қадар иш бошламайди.

Педагогнинг одоби, маданияти юксак булсагина, одамларга нисбатан меҳрибон, саховатли була олади, уни ҳамма хурмат қилади. Педагог умуминсоний кадриятларни ижодий урганиб, таълим тарбия жараёнига татбиқ этиши лозим. Шу билан бирга миллий узига ҳослигимизни, асрлар синовидан утган анъаналаримизни, ҳамиша иймон-эътиқод билан яшаш каби ҳаётий тамойилларимизни ҳам сақлаб, ҳам юксалтириб бориши ва уларни талабалар қалбига сингдириш зарур. Педагог фаолияти уз моҳиятига кура ижодий

характерига эга. Маълумки, инсон олдида бирор муаммо тургандагина ижодкорликка эҳтиёж тугилади. Педагог фаолияти ана шундай х, усусиятга эга. Педагогик ижодкорларнинг асосий мо[^]ияти фаолиятининг максоди ва характери билан боғлиқ. Педагогик сраолият киши шахсини, унинг дунёк. араши, эътиқоди, онги, хулқ-атворини шакллантиришдек умумий мақсадга бўйсунган сон-саноксиз педагогик масалаларни ечиш жараёнидир.

Педагог фаолиятидаги ижодкорлик ана шу масалаларни ечиш усулларида, уларни ҳал қила олиш йулларини кидириб топа олишида ифодаланади. Педагогик ижодкорлик манбаи - бу педагогик тажрибадир. Педагогик тажриба - муаммоли вазиятларга жуда бойдир. Илғор педагогик тажриба деганда, биз педагогнинг уз педагогик вазифасига ижодий ёндошишини талабаларнинг таълим-тарбиясига янги, самарали йул ва воситаларни кидириб топишини тушунамиз.

Ижодий ишлайдиган педагог факат талабаларни муваффақиятли уқитиш ва тарбия бериш, илғор иш тажрибаларини урганиш билангина чекланиб қолмасдан тараккиётчилик қуниқма ва малақаларига ҳам эга бўлиш зарур. Ҳозирги замон фан ва техника тараккиёти педагогнинг ижодкор бўлишини, фаннинг Мухим муаммолари юзасидан эркин фикр юрита билиш, фан ютуқларини талабаларга етказа олиши, тадқиқот ишларига ургата олишини талаб қилади. Тарбия жараёнида педагогик таъсир курсатиш талабага у ёқи бу юқсак ахлоқий сифатларининг моҳиятини аңглатиш жараёнида қулланиладиган педагогнинг иш усулларидан биридир.

Ҳар бир шахсга таъсир этиши тарбиячининг педагогик маҳорати ва обрусига боғлиқдир. Бунда:

- талабанинг жобий хатти-харакатларига тусқинлик қилмаслиги;
- талабларни аниқ ва тушунарли бўлиши;
- қуйилган талаб ва вазифаларни натижасини билиш;
- талаб очик чехра, самимий бир охангда берилиши, илтимос, маслаҳат, яхши ниятга чорлаш;
- талаб талабаларнинг ёши, билими савиясига мос бўлиши.

-талабларда кесатиш, лукма, миннат килиш булмаслиги ва бошкаларга эътибор бериш лозим.

Кишилик жамоаси пайдо булган даврдан бошлаб инсон хеч қачон ёлғиз яшай олмаган. Жамоаларни ташкил қилиш ва унинг тарбиявий таъсирини назарий ва амалий асослари мутафаккир ва олимлар томонидан урганилиб, ʋ илмий тадқиқот ишлари олиб борилган. Тарбиячининг навбатдаги вазифаси талаба-ёшлар жамоасини ташкил қилиш, тарбиялаш ва жипслаштириш борасидаги назарий билимларни узлаштириб, илгор тажрибаларга суяниб, уларни тарбиявий жараёнида уртоклик, дустлик, узаро хамкорлик, хамжихатлик, уз-узини тарбиялаш ва бошкариш каби жамоатчилик сифатларини шакллантириш махоратини узлаштиришдан иборат. Улар:

- Хар бир талаба шахсида узаро муносабат алоқаларини яратиш;
- талабалар кундалик фаолиятларининг хамма қирраларини жамоада жипслаштириш;
- шахсий манфаатдан жамоа манфаатини юкори куйишга ургатиш; жамоада бир-бирига меҳр-окибатли, мурувват ва сахийлик дустона хамкорлик мавжуд булса, у қатта тарбиявий кучга айланади.

Қасб-хунар таълими коллежи талабалар жамоаларини, ташкил қилишда педагогдан турли-туман усул ва воситалардан махорат билан фойдаланиш талаб қилинади:

1. Педагог жамоа аъзоларини янги шароитга мослаштириш жараёнида уларга ишонч, хурмат, хушмуомалалик талабларни тутри куя билиш, шу билан бирга талабани тушуниш ва эшита билиш махоратига эга булиши керак.
2. талабалар жамоасидаги етакчи куч-таянч узагини танлаш.
3. Жамоа аъзоларининг хар бирининг кучига, қобилиятига қараб топшириқлар бериш.
4. Жамоада янги анъана, қонун-қоидаларнинг дастлабки қуртагини яратиш ва унга амал қилиш.
5. Жамоа истиқболини давр талаби билан мослашган ҳолда белгилаш талаб қилинади.

Хар бир педагог педагогик фаолият юритар экан, бераётган таълим-тарбиясининг янада самарали булиши учун уз устида муттасил ишлаши, билимини, махоратини устириши, талабалар билан буладиган муносабатларни пухта уйлаб, уларнинг кунглига озор етказмасдан иш олиб бориши лозим. Муомала маданияти, узини тута билишини назорат килиши керак. Хар бир тарбиячининг дунёкараши унинг муомаласида намоён булади. Муомаланинг асосий воситаси - тилдир. Халкимизда шундай накл бор "Талаба-ширин сузнинг гадоси". Шундай экан тарбиячи муомала жараёнида жуда эҳтиёткор булиши мақсадга мувофикдир. Алишер Навоий муомала килувчи шахснинг махорати хакида шундай дейди: "Ширин суз кунгиллар учун бамисоли асалдир." Шунинг учун ҳам педагог хар он нутк маданиятига каттик, эътибор бериши, узининг психологик, эстетик, жисмоний, ахлокий жихатларини намуна холатда намоён этиши мухим. Юксак туйгу маданиятига эга булган педагог талабаларнинг кайфияти, нохушлигини дарров фахмлайди.

Купол, одобсиз гапларга урин қолдирмаслик, талаба шахсига тегадиган купол муомала килиш педагогнинг фаолиятига путур етказди. Талаба ахволини тушуниш унга хамдард булиши, мадад бериш керак. Педагог узининг педагогик фаолиятида аввало турри суз булиши, ишларини адолат билан олиб бориши керак. Бу хислат тарбиячи билан талаба уртасида якинликни оширади, чунки адолат инсонлар хул^ини бахоловчи мухим мезондир.

Хазрат Алишер Навоий айтганидек: «Лоакал бир харф ургатган устознинг хаққини юз минг ганжу хазина билан ҳам узиб булмайдди». Биз улардан умрбод карздормиз.

Қисқа хулоса

Демак, Педагогик маҳорат фанининг вазифалари: тарбиянинг моҳиятини ва шахсни ҳар томонлама тараққиёт эттиришда тарбиянинг ролини очиб беради, тарбиянинг мақсада, мазмуни, усуллари, уни ташкил этишдаги шакллари ўртасидаги боғланишларни кўрсатади: шунингдек педагогик маҳора фани ўз тараққиёти давомида таълим-тарбия соҳасидаги тажрибаларни умумлаштиради, тарбиянинг келгусидаги ривожланиш истиқболлари

йўллари ёритиб беради, тарбиявий ишларнинг шакллари кўрсатиб беради. Педагогнинг педагогик маҳорати шундай бир малакалар йиғиндиси дирки, у педагога тарбияланувчилар кўриб ва эшитиб турган нарсалар орқали ўз фикрларини етказиш имконини беради.

Педагогик маҳоратнинг таркибий қисмлари:

Нутқ малакалари, тушунарли таъсирчан фикр ва хис-туйғуларни сўзда аниқ ифодалаш, мимика ва пантомимика, маъноли қараш, хиссий психик ҳолат, кайфият ёки истеҳзоли табассум, саводли гапириш, аниқ имо-ишора, рағбатлантирувчи муносабат, ижодий жиддийлик.

Назорат саволлари

- 1. Педагогик маҳорат фанининг мақсади ва вазифаси нимадан иборат?**
- 2. Педагогнинг маҳорати қандай намоён бўлиши мумкин?**
- 3. Педагог маҳоратини оширувчи ва такомиллаштирувчи омилларга нималар киради?**
- 4. Педагогик техника ҳақида тушунча беринг?**
- 5. Педагогнинг уз рухий ҳолатини бошқариш техникаси деганда нимани тушунаси?**
- 6. Педагог нутқини бошқариши учун қандай ҳолатни сақлаши лозим?**
- 7. Нутқ маданияти деганда нимани тушунаси?**
- 8. Педагог диққатни жалб қила билиши учун узини қандай тутиши лозим?**
- 9. Сиз ўз педагоглариңиз фаолиятини қандай баҳолайсиз?**
- 10. Педагогик адолат ҳақида нималарни биласиз?**

АДАБИЁТЛАР

1. Азизхужаева Н.Н. Педагог мутахассислигига тайёрлаш технологияси. – Т.: ТДПУ, 2000.
2. Азизхужаева Н.Н. Педагогик технология ва педагогик махорат. – Т.:ТДПУ, 2003.
3. Ишмухамедов Р.Ж. “Инновацион технологиялар ёрдамида таълим самарадорлигини ошириш йуллари”. – Т.: ТДПУ, 2004.
4. Очилова Г. “Педагогик махорат” Тошкент,, 2005 йил.
5. Фарберман Б.Л., Мусина Р.Т., Жумабоева Ф.А. “Олий укув юртларида уқитишнинг замонавий усуллари”. – Т.: 2002.
6. Хужаев Н.Х., Ходиев Б.Ю., “Янги педагогик технологиялар. Укув кулланма. – Т.: «Фан», 2002.
7. Психология и педагогика. Под.ред. А.А.Радугина. Москва 2003.
8. Педагогика профессионального образования. Под. ред. В.А.Сластенина. Москва «Академіа». 2004
9. www.tgeu.uz.-Тошкент Давлат Иқтисодиёт Университети веб сайти.

2-боб. Педагог фаолиятида педагогик тажриба туплаш

2.1. Педагогик махоратни шакллантиришда психологик-педагогик назарияларининг ахамияти

2.2. Дарс жараёнида педагог махорати

2.3. Педагогнинг тарбиячилик махорати

2.1. Педагогик махоратни шакллантиришда психологик-педагогик назарияларининг ахамияти

Бугунги кунда иктисодий ва сиёсий соҳалардаги барча ислохатларнинг асосий мақсади юртимизда яшаётган барча фуқаролар учун муносиб ҳаёт шароитларини ташкил қилишдан -боришдан иборатдир. Шу жihatдан ҳам маънавий жihatдан мукаммал ривожланган инсонни тарбиялаш, таълим ва маорифни юксалтириш, миллий истиклол гоёсини узида мужассам этган янги авлодни вояга етказиш давлатимиз сиёсатининг устивор йуналишларидан бири ҳисобланади. Республикамиз ҳукумати халқ таълими соҳасида уртага қуяётган вазифаларни бажариш қуп жihatдан педагогга бoқлик. Таълим-тарбия жараёнида талабаларнинг хилма хил фаолиятини уюштириш, уларни билимли, одобли, эътиқодли, меҳнатсевар, баркамол инсон қилиб устириш педагог зиммасига юклатилган.

Дарҳақиқат, халқимизнинг келажаги, мустақил Ўзбекистонинг истикболи қуп жihatдан педагогга, унинг савиясига тайёргарлиги, фидоийлигига, ёш авлодни уқитиш ва тарбиялаш ишида булган муносабатига бoқлик. Келажак авлод ҳақида қайгуриш, соғлом, баркамол наслни тарбиялаб етиштиришга интилиш бизнинг миллий хусусиятимиздир. Шу боис мамлакатимизнинг истиклол йулидаги биринчи қадамлариданок буюк маданиятимизни тиклаш ва янада юксалтириш, миллий таълим тизимини такомиллаштириш, унинг миллий заминини мустаҳкамлаш, замон талаблари билан уйғунлаштиришга қатта аҳамият бериб келинмоқда.

Педагоглар малақасини ошириш ва қайта тайёрлаш ишларини амалга оширилиши педагогик махоратни такомиллаштиришда муҳим омил бўлиб хизмат қилмоқда. Замонавий педагогга биргина умумий маданиятнинг узи

кифоя килмайди. Шунингдек махсус билимлар ва малакалар асосида талабаларини кузатиш, уларнинг усишидаги мухим нарсаларни жамиятда вужудга келган асосий ижтимоий гоьлар билан таккослаш, таълим-тарбия жараёнини ривожлантириш йуллари ва усулларини аниклаш, турли воситалар билан тарбиявий таъсир курсатиш, тахлил килиш, педагогик изланишлар ва ютуқларни илмий жихатдан бир тизимга солиш мақсадга мувофикдир.

Албатта бунда педагог талабчан, яхши меҳрибон, сабрли, босиқ ва уз касбига нисбатан эътиқодли булиши лозим. Талабани бутун калби билан севадиган педагог купрок табассум килади, камрок ковок солади. Талабаларга билим бериш билан биргаликда айна вақтда уларга уз характерини утказа олади, уларга одамийлик намунаси булиб куринади.

Педагогнинг касбга оид махоратини шакллантиришда педагогик-психологик назарияларнинг ахамияти каттадир, чунки маънавиятимизнинг шаклланишида уз-узига эга булган улур инсонлар фаолияти тугрисида, уларга куйилаётган талаблар хакида замонавий педагогик технологиялар тугрисида назариялар педагогик махоратни шакллантиришнинг асосий манбаи булиб хизмат килади. Педагогик тажрибаларни такомиллаштиришда илмий педагогик маълумотлардан фойдаланиш мухим ахамиятга эга.

Чунки, хозирги замон фан ва техника тараккиёти педагогнинг ижодкор булишини фаннинг мухим муаммолари юзасидан эркин фикр юрита олиши, фан ютуқларини талабаларга етказа олиши ва нихоят талабаларни хам ижобий фикрлаш, тадқиқотчилик ишларини ургата олишини талаб килади. Шунинг учун педагог аввало тадқиқотчилик ишларини олиб бориши ва бу сохадаги малакаларни эгаллаши зарур. Педагог илмий тадқиқот ишларини олиб бориши давомида, тажрибаларни туплайди, тахлил килади, улар асосида хулосалар чиқаради. У шу хулосалардан узининг амалий "фаолиятида фойдаланиш жараёнида хозирги замон педагог учун зарур булган жуда мухим билимларни эгалланди. Педагогик махоратни такомиллаштиришда шахсий педагогик изланишнинг ахамияти каттадир. Педагог ишидаги муваффақиятни кунлик фаолиятида катталар ва талабалар, айрим гуруҳ ва якка шахслар билан алоқага

кириша олиш кобилиятини таъминлайди. Алокалар фаолиятда дуч келадиган турли хил воқеаларга педагогик коидалар нуктаи назаридан эмас, балки шароитни ҳисобга олган ҳолда ижобий ҳал этиш талаб этилади.

Кенг илмий савияга эга булиш, интеллектуал кизиқиш, янгиликни ҳис қила билиш, педагогик маҳоратни оширишга интилиш педагогга ҳос хусусиятлардан ҳисобланади.

Таълим сифати давлат таълим стандартларига мувофиқ булиши учун амалий ва назарий маршрутлар утказилади. Бу соҳада илмий тадқиқот ишлари амалга оширилади. | Шахсий изланишлар ва илмий тадқиқот ишларини олиб бориш педагогнинг педагогик маҳоратини такомиллаштиришнинг муҳим омилибулиб ҳисобланади. Мустақил Ўзбекистон давлатининг касб-ҳунар таълими коллежларида ишлайдиган педагог ватанпарварлик бurchини турли англаган ҳолда ихтисосга доир билимларни чуқур билишлари лозимдир. Шунингдек назарий, миллий маданият ва умуминсоний қадриятларни, дунёвий, диний илмлардан ҳам хабардор маънавий баркамол бўлмоғи лозим. Халқимизнинг келажаги мустақил Ўзбекистоннинг истикболи куп жихатдан педагогга, унинг савиясига, ёш авлодни уқитиш ва тарбиялаш ишига булган муносабатига борлиқ. Илмий педагогик изланишларни баҳолаш мезонлари туррисида фикр юритилганда, аввало тадқиқотнинг замонавийлиги, долзарблиги, ундан кузланган мақсад ҳамда натижалар назарида тутилади. Педагог шахсининг касб соҳасидаги хусусиятлари бу- талабаларни севиш, улар билан ишлашга кизиқиш, уз касбига муҳаббатли булиш, педагогик назокат, педагогик тасаввур, ташкилотчилик қобилияти, ҳаққонийлик, дилкашлиқ, талабчанлик, қатъийлик ва мақсадга интилиш, вазминлик, узини тута билиш, касбий лаёқатлик ва бошқалар. Самарали педагогик таъсир курсатишни тугри ташкил этиш талабалар билан муомила қилишда, самимий муносабатда булишга ёрдам беради. Амалий педагогик фаолиятда илмий гоялар ва педагогик тарбияни куллаш, педагог меҳнатига куп жихатдан борлиқ. Лекин бу меҳнат натижалари дарҳол қуринмайди. Унинг маҳсулини қуриш

учун йиллаб меҳнат килиш керак. Педагог фаолиятини урганиш шуни курсатадики, бу фаолият узининг сифат курсаткичлари буича ҳам турлича булади. Хақиқий фидоий педагоглар уз фаолиятида энг яхши натижаларга эришадилар. Таҷрибали новатор педагоглар талабаларга самарали таълим тарбия бериш билан бир каторда педагогика фанидан янги йул ҳам очмокдалар. Педагогик меҳнатни амалга ошириш жараёнида куйидаги хусусиятларни уз фаолиятида амалга оширишлари зарур.

1. Педагогнинг сиёсий карашлари ва эътиқодининг аниқлиги ҳамда барқарорлиги, талабалар олдида чинакам обрӯ эътибор қозониши.

2. Мамлакатнинг бутун ижтимоий ҳаётида фаол иштирок этиш ва эгаллаган таҷрибаларни коллежга олиб кириш, бу фаолиятга уз талабаларини жалб қилиш уларни ижтимоий, ҳаётда фаол иштирок этишини таъминлаш.

3. Хар бир талаба шахсига катта қизиқиш билан қараш ва барча жамоа ишларини ташкил этиш.

4. Педагоглар уз ишларига бугунги кун талаби билан эмас, балки келажакни уйлаб иш юритиш.

5. Талабаларга булган муносабатлари, уларнинг тақдири ҳақида гамхурлик қилиш, уз тарбияланувчиларининг келажаги билан қизиқиш.

6. Талаба шахсига хар томонлама таъсир қурсатиш.

7. Илғор педагогик таҷрибани ҳамда таълим ва тарбиянинг назариясини чуқур урганиш, ҳамма янгиликларни тушуниб олиш, уларни уз таҷрибалари билан солиштириб қуриш, баъзиларини "уз ишида тадбиқ қилиш.

Педагогнинг ижодқорлиги талабанинг ижодқорлигини уйғотади. Улар уз талабаларини ватанга садоқат руҳида тарбиялаш билан бирга уларнинг қалбида олижаноб фазилатларни қарор топтирадилар.

Шундай экан, педагогларнинг педагогик маҳоратида шахсий фаолият тизимини ишлаб чиқиш муҳимдир. Ҳаёт қашфиётлар олами. Таҷриба, услуб, фикрлар ранг-баранг. У самарали меҳнат натижасида исбот ва далиллар орқали талабалар қалбига қучади. Уларнинг туйғуларига таъсир қурсатади. Талабалар муаллимнинг фахри, келажакидир. Шу боис уларнинг нияти талабаларни

мустакил юрт курувчилари, мухандислари, илму маърифат фидоийлари сафида куришдир. Педагогнинг энг биринчи максоди талабасини тезрок саводли қилишдан иборатдир. Лекин уни амалга ошириш жуда ҳам машаққатдир.

Хар бир педагогнинг уз фаолият тизимини ишлаб чиқиш ва унга каътий амал қилиш унинг таълим соҳасидаги муваффақиятларининг муҳим омилларидан биридир. педагог бир хил методларда дарс утиш билан чекланиб қолмаслиги лозим. Аксинча у уқитиш методларини такомиллаштириш устида тинимсиз ишлаши зарур. Педагогнинг талабалар билан муомиласи тарбия натижаларига катта таъсир курсатади. Талабага муҳаббат ҳеч қачон жавобсиз қолмайди. Қасб-ҳунар таълимни стандартлаштириш. Қасб-ҳунар таълимнинг давлат таълим стандарти талабалар билим савиясига қуйиладиган мажбурий минимал даражани белгилаб беради. Давлат таълим стандарти таълим мазмунини шакллари вазифалари, усулларини, унинг сифатини баҳолаш тартибини белгилайди. Таълим мазмунининг узаги ҳисобланган стандарт воситасида мамлакат ҳудудида фаолият курсатаётган турли муассасаларда давлат ва нодавлат таълимнинг барқарор даражасини таъминлаш шартини амалга оширилди. Давлат таълим стандарти уз моҳиятига қура уқув дастурлари, дарсликлар, қулламанлар, низомлар ва бошқа меъёрий ҳужжатларни яратиш учун асос бўлиб хизмат қилади.

Қасб-ҳунар таълимининг давлат таълим стандарти узининг тузилиши ва мазмунига қура давлат, ҳудуд, коллеж манфаатлари ва вазифаларини ақс эттиради, ҳамда энг асосий талаба шахси, унинг интилишлари, қобилият ва қизиқишлари устуворлигидан қелиб қикади. Давлат таълим стандартини бажариш **Ўзбекистон Республикаси** ҳудудида курсатилаётган мулкчилик шартини ва иродавий буйсинишдан қатъий назар барча таълим муассасалари учун мажбурийдир

2.2. Дарс жараёнида педагог маҳорати.

Ҳозирги замон жамиятининг ҳамма соҳада ҳар кимдан ташаббускорликни, ижодни, мустақил фикрлашни талаб қилади. Дарс-педагогик ижодкорликнинг асосий майдони. Педагогнинг асосий педагогик эҳтиёжи-ўргатиш, етказиб бериш- айнан дарсда амалга ошади. Шундай экан, дарс таълим жараёнини ташкил қилишга тўғри,янгича муносабат керак.

Дарс жараёнида педагог олдида муҳим бир масала туради. Талабаларни билим олишга жалб қилиш, уларни олға ҳаракатлантиришдир. Бу эса педагог ва талабаларни (ўзаро) биргаликдаги меҳнатга жалб қилади. Бунинг учун ўқитишга мажбур қилмаслик керак. Педагогик ҳамкорликнинг қарашларидан бири-дарсда талабадаги қўрқувни йўқотиш, уни эркинроқ, дадилроқ қилиш, ўзини кучига ишонтириш, унга жиддий ижод қилишга қодир шахс сифатида қараш. Дарсда аниқ мақсад ғояси. Бу-талабалар билан ҳамкорлик руҳида иш олиб бориш, уларга аниқ бир мақсад қўйиб, бу мақсаднинг мураккаблигига ва буни амалга оширишга ишонтириш - уларда ўзига бўлган ишончини, аниқ, мушкул масалани ҳам еча олиш мумкунлигини шакиллантриш.

Дарс ўтиш жараёнида қуруқ гап билан чнгараланмай, талаба хотирасини шакиллантриш, мантиқ, тасаввур, фикирлай олишини ривожлантириш мақсадга мувофиқдир. Чунки, талабаларнинг ижодий фикрлашини шакллантриш шахсий сифатларидаги нотекисликларни, нуқсонларини бартараф қилишга ёрдам беради. Уларда эркин фикир қилиш камол топади. Натижада талабалар ўтиладиган мавзунини оз бўлсада, муҳокама қилишда фаол, педагог қайси дарсни ўтишдан қатъий назар, ҳеч қандай кераксиз,ортиқча нарсаларга тўхталмай, ҳар бир мавзунини аниқ, равшан, лўнда тушунтириши ва шу билан бирга талабаларни индивидуал ва жамоа ўз-ўзига баҳо беришга ўргатиши лозим. Дарс ўтиш давомида педагог шундай усуллардан фойдаланиш керакки, талабалар ўзларини шахс сифатида ҳис қилишсин. Бу-ҳар бир талаба ҳар бир дарсда ўзининг баҳосини олиши, масалаларни ўзи танлаб олишда намаён бўлади. Ҳар ким ўз гуруҳида ҳимоя остида, ҳечким уни шубҳа билан ҳақорат қилмайди.

Педагогнинг педагогик маҳоратида дарснинг ўрни муҳим. Дарс-шундай марказки, педагогнинг ҳар бир тафаккури ва ҳаракатлари шу марказ атрофида айланиб, яна унга қайтиб келади. Ҳар бир дарс ўқитиш жараёнига ўзининг, фақат унга хос бўлган ҳиссасини қўшади. Замонавий дарс фақат ўқитишнинг метод ва формалари билан чекланиб қолмай, балки таълим-тарбия, ривожлантириш мақсадларини амалга ошириш, педагог ва талаба фаолиятида биргаликдаги ўзаро боғлиқлигини рўёбга чиқаришни талаб қилади.

Дарс педагогдан ижодий педагогик тафаккур, педагогик маҳоратни талаб қилади. Педагогнинг ўқитиш воситалари унинг ижтимоийликка, кўп қиррали билимга, талабаларни севиш, фаолиятига асосланади. Дарс беришда педагогнинг муваффақияти унинг назарий ва касбий тайёргарликка боғлиқ.

Дарс тайёрлаш жараёнида педагогшу предметга қарашли, психологик-педагогик, методик китобларни, журнал ва газеталарни мунтазам равишда ўқиб бориши, бадиий адабиётдан, ҳар хил кинофильмлардан фойдаланиши керак. Дарс бериш жараёнида воситалар ҳар хил бўлиши мумкин. Бу педагогнинг ихтисослигига, унинг қизиқувчанлигига, эҳтиёжларига, интелектуал фаолиятига боғлиқ. Албатда бунда ўрганилаётган материал мазмунини таҳлил қилиш муҳим аҳамиятга эга. Дарс бир нечта омиллардан иборат. Шуларнинг асосий давлат педагогикаси томонидан қабул қилинган материал. Педагог ўқув программанинг асосий йўналишларини билиши керак. Ҳар бир дарсда 3 та масалага эътибор қаратиши керак. Булар;

1. Тарбиявий масалалар- педагогнинг бўлаётган масалаларга, атрофга бўлган дунёқарашини шакллантиради. Уларда инсон парварлиги, ватанпарварлик руҳини тарбиялайди.

2. Илм оширадиган масалалар- ўз ичига талабаларни билим, кўникма ва малакалар билан қуроллатиришини олади.

3. Билиш масалалари- талабаларда ўрганилаётган материаллардан асосийсини, муҳим жойларини ажрата олиш қобилиятини, ўқув фаолиятида ва фикрлашда мустақил бўлишни, ўқишда қийинчиликларни енгишни шакллантириш.

Тажрибали педагоглар томонидан талабаларнинг дарсдаги мухим, керакли жойлари қайсилигини, қайси жойини эслаб қолиш, қайси жойидан шунчакий хабардор бўлиши кераклиги аниқланади.

Педагог томонидан дарсни ишлаб чиқиш, яъни педагог-дарснинг муаллифи. Дарснинг қандай бўлиши унинг ижоткорлигига ва маҳоратига боғлиқ. Аввало дарснинг ижодий режаси тузилади. Режа ўз ичига қуйидагиларни олади;

- ўқув дарсидан келиб чиқиб, ҳар бир мавзу материалнинг мазмунини чуқур билиш;
- педагогнинг ҳаётӣ ва тажрибага, маънавий ҳолатига мос бўлишқ;
- ўрганилаётган мавзунинг олдинги ўтилган, кейинги ўтилиши керак бўлган мавзуларга мос келиши;
- ҳар бир мавзунинг талабалар психологиясига мослашиши мақсадга мувофиқдир.

Дарс жараёнини педагогташкил этар экан, у ўрганишнинг самарадорлигига, талабани таълимнинг субъектига айлантиришга, талабалар ҳам шу дарснинг ҳам муаллифлигига айлантиришга интилади. Дарсни ишлаб чиқиш-тегишли материални ўзлаштиришнинг энг самарали усул ва воситаларни танлаш демақдир. Шунӣ таъкидлаш керакки, дарсни ишлаб чиқишда ўрганилаётган материалӣ ўзлаштиришнинг методик уусулларини танлаш-биринчи ўринда туриш керак, кейин эса унинг бошқа кампанентлари уй вазифани текшириш мустаҳкамлаш методларига амал қилиш керак.

Дарс режасини тузиш жуда муҳимдир. Ҳаттоки кўп йиллик тажрибага эга бўлган педагоглар ҳам янги, энди ишга тушган педагоглар ҳам ҳар бир дарсликларни кўриб чиқишни канда қилмасликлари. Бу албатта. Талабаларнинг билиш фаолиятини бошқаришда педагогнинг маҳорати, аниқли фаолиятини бошқариш. Дарсда билиш фаолиятини бошқариш маҳорати кўпгина факторларга боғлиқ. Шуларнинг энг асосийси, педагогнинг ўз предметини талабаларга қизиқарли қилиб кўрсатаолиш қобилияти. Чунки қизиқиш кўпгина, масалан, англаш, ҳотира, диққат, фикирлаш, ирода каби психик

жараён ва функцияларга брғлик. Талабаларнинг ўқишга қизиқишини вужудга кептириб, уни ривожлантиришда педагогқуйидаги асосий ҳолатларга эътибор бериши керак. Талабаларда ўрганилаётган предметга қизиқиши, уни яхши кўришини шакиллантиришига, изланувчанликка, янги билимларни очишга, муаммоли характердан масалаларни ечишга жалб қилиш муҳимдир. Шундай экан, ўқитиш турли-туман бўлганда қизтқ бўлади. Бир хил ахборот ва фаолиятнинг бир хил усуллари тезгина зериктириб юборади.

Ўқитилаётган предметга қизиқишни орттириш учун, унинг умуман ёки алоҳида бўлимларда кераклиги, муҳумлиги, мақсадга мувофиқлигини аниқлаш керак. Янги материал қанчалик олдинги материал билан боғлиқ бўлса, у шунчалик қизиқарлироқ бўлади. Унчалик осон ёки унчалик қийин бўлмаган материал қизиқиш уйғотмайди. Ўқитиш қийин, лекин уддалаш мумкин бўладиган бўлиши керак. Талаба ишини қанчалик тез текширилиб ва баҳолаб турилса, ўқувчи учун ишлаш шунчалик қизиқарли бўлади.

Ўқув материалининг ёрқин бўлиши талабаларда қизиқиш уйғотади. Таҷрибали педагоглар ўқитиш усуллари танилашда ижодий ва катта маъсулият билан ёндашадилар. Агар гуруҳ ёш группа билан ишлаш жараёнида бир хил методлардан фойдаланиган бўлса, тарбиялаш жараёнида ижодкорликнинг асари ҳам қолмайди. Педагог ўқитиш жараёнида ҳар хил қизиқарли воситалар, ўйинлардан, масалалардан, мисоллардан фойдаланса мақсадга мувофиқ бўлади. Ўқитишда ҳамма нарса ҳам қизиқ бўлавермайди. Шунинг учун педагогўқувчилада ирода, қатъиятликни шакллантириши керак.

Дарсдаги иши формаларнинг турли-туманлиги. Таҷрибали педагоглар асосий эътиборни маъруза-дарслар, семинар мустақил иш дарслар, конкурс-дарсларни ўқишга қаратади. Педагогнинг маҳорати шундай турлардан дарсларни ўта олиш техникасида ҳам намайён бўлади. Маъруза дарси талабалар онгига, фикрлашини фаоллаштиришда катта ёрдам беради. Таҷрибалилар шуни кўрсатадики, маъруза бошлашида ўқитилаётган материалнинг мақсадини, нимага ўқитилаётганини тушунтириш мақсадга

мувофиқдир. Кейин эса керакли билим олишда асос бўладиган принциплар, фикирни исботлаш ва қандай йўл тутиш кераклигини кўрсатади.

Шундан кейингина кўриб чиқиладиган масалани мағзи чақилади. Маъруза дарсида педагог саволлар, диалог, такрорлаш, таққослашлардан фойдаланилади. Семинар дарси- талабаларни юқори ақлий фаолиятини, янги билим ва кўникма олишга интилишини келиб чиқаради. Бундай педагог ностандарт усулларидан фойдаланиши мақсадга мувофиқ бўлади.

Мунозара дарси - талабаларни муаммоли масалалар билан тўқнаштириш ўзларининг фикрларини баён этириш учун (ўқув) педагогдан катта маҳорат талаб этилади. Конкурсли дарслар- ноанъавий ҳисобланади. Чунки уларни талабаларнинг ўзлари ўтказадилар. Улар ўзлари материал топишади, изланишади ва х.к.

Муаммоли ўқитиш- бу шундай методки, унда педагог ўртага бир муаммони ташлаб, бу муаммони ечишда вужудга келадиган қарамақаршиликлар, эътирозларни кўрсатиб беради, эксперимент орқали ҳақлигини исботлайди, турли хил нуқтаи назарларни тушунтиради. Талабаларга формула, қонунлар, сана ва минг хил қоидаларни қуруқ ёдлатишдан фойда йўқ. Шунинг учун ижодий характердаги саволлар билан талабаларга мурожат этиш муҳим. Бунда тажрибали мутахассис талабалар билан педагогик жараённи ҳамкорликда амалга оширади. Бундай дарсда талабаларнинг билим олишга қизиқиши, эҳтиёжи, талабчанлиги ошади. Улар савол бериб, шу саволга жавоб излашади.

Анъанавий дарсларда педагог савол беради. Талабалар эса шу саволга фақатгина дарсликка таяниб жавоб беради. Бундай пайтда, талабаларда шундай тасаввур пайдо бўладики, ҳамма нарса, ҳақиқат шу дарсликда намаён бўляпти, унда яна нимани излаш керак? Нимага? Бу охир оқибатда дарсинг зерикарли бўлишига олиб келади. Педагог ҳар бир дарсни муаммоли, изланувчан, фаол бўлиши учун, талабаларга савол ва топшириқлар тизимини яратади. Бу саволлар қисқа ва лўнда бўлиши керак. Бундай саволлар талабаларнинг нафақат фикирлаш доираси, изланувчанлигини кенгайтиради, балки уларни ижодий қоблиятларини, ташкилотчилигини, интизомлигини, кучайтиради.

Шундай саволларни қўллаш керакки, уларда эътирозли, қарама-қаршилик томонлари бўлсин. Талаба мулоҳаза юритсин. Шуни айтиш керакки, саволларнинг қўплиги ёки камлиги гуруҳдаги талабаларнинг ёшга интеллектуал қобилиятига мос келиш керак.

Педагог ўзининг дарсида талабаларнинг хатога йўл қўйиш мумкинлигини инобатга олиш керак. Ўзи эса саволларни тўлдириб, жавобларни ҳам тўла бериши керак. Жавобларни юзаки, саёз бўлиши кейинги савол беришга бўлган хоҳишни сундириши мумкин, шу билан бирга талабаларни фаоллиги ҳам сўнади.

Дарсдаги мустақил иш. Тажрибали педагогнинг ёш педагогдан фарқи у кам куч сарф қилиб яхши натижага эришади, чунки у талабаларни мустақил билим олишга ўргатади. У шундай қоидага бўйсунди; агар материал осонроқ бўлса, у талабаларга мустақил иш қилиб беради, агар қийинроқ бўлса, ўзи тушунтиради. Мустақил ишнинг кўп турларини ўқитувчилар талабаларни янги билимни эгаллашга тайёрлаш учун қўллашади. Биринчи навбатта бу такрорлаш характеридаги ишлар. Уларга олдинги ўтилган мавзулар юзасидан масала, мисоллар, педагогнинг топшириғига асосан бирор дарсликни танлаб бериш, график ишлар, яъни схема, жадвал ва бошқалар.

Бундан ташқари мустақил ишни янги материални ўрганишда ҳам қўллаш мумкин. Биринчи ва иккинчи ҳолатларда мустақил ишни ўқитиш жараёнига сингдириш педагог раҳбарлигида олиб борилади. Тажрибали педагоглар талабаларни дарслик билан мустақил ишлашга, конспект қилиш техникасига, ижодий ишларнинг методикасига ўргатиб бориш керак. Тажрибали педагог дарсда, талабаларнинг дарслик билан ишлаётган пайтида, тез ишлайдиган талабани тўхтатмайди, секин ишлайдиган ўқувчини шошилтирмайди.

Берилган саволга тўғри жавоб берган талабага кейинги саволни беради. Хатога йўл қўйган талабага тезгина қўшимча топшириқ беради. Мустақил ишни ташкил қилишда ёш педагог ўзига камроқ мажбуриятни олади. Талабалар шунга ўрганиб қолишадики, педагог ҳамма нарсани тушунтириб, керакли

жойини муҳимлигини таъкидлаб ўтади. Ваҳоланки, шу материални мустақил ўрганиб чиқишга, уни қайта ишлашга талабалар ўрганмаган бўлади

Ҳар доим талабаларнинг индивидуал қобилиятларини ўрганиб, кузатиб, ҳисобга олиб юрадиган педагог уларнинг мустақил ишини ташкиллаштиришда педагогик маҳоратга эга бўлади.

Дарсда тескари алоқаларни амалга ошириш. Талабаларнинг билим эгаллаш жараёнини ташкил этиш учун, педагог дарсдаги тескари илоқаларни амалга ошириши керак. Бундай маҳоратга педагог талабалар билан мулоқот қилган кузатувчанлиги, яхши ривожланган тасаввур ва чуқур мулоҳазали бўлгандагина эришилади.

Бунда тажрибали педагог билим олишда пассив талабаларни қуйидаги даражаларга ажратиш мумкин;

-билиш доираси суст (диққатсиз, хотираси ёмон, фикрлаш, мулоҳаза юритиш доираси яхши ривожланмаган ва х.к.)

-эмоционал- иродалилигидаги камчиликлар (пассив, суст, ортиқча ҳаяжонли, қунти йўқлиги ва х.к.)

-шахсий сифатларнинг яхши шаклланганлиги (билим олишга қизиқиш, мустақил иш юритиш, жавобгарлик, маъсулият)

Педагог мутахасис бой тасаввурга эга бўлиши керак. Бу нарса ўзини талабалар ўрнига ҳаёлан қўлга олиш, ўқувчининг ролига кириб, шу нуқтаи назардан педагогик муаммоларни ҳал қилишда намоён бўлади. Бундай педагоглар тўғрисида талабалар; «Улар ҳамма нарсани кўрадилар, улардан ҳеч нарсани яшириб бўлмайди.» деб гапиришади, одатда. Шунинг учун, муносабатни амалга оширишнинг асосий талаби тарбияланувчи психологиясини англай олишдир.

Савол тугилади; қарама-қарши муносабатни қачон амалга оширса яхши бўлади? Илғор педагоглар кўпинча дарсни олдинги билимларни фаоллаштиришдан эмас, балки муаммоли вазиятни туғдириш ёки олдин қўйилган муаммони ечими тўғрисидаги тахминларни, ўртага ташланган тахминни исботлаш вақтида, улар аввал эгаллаган билимларни долзарб

эканлигини қўллашади. Бундан ташқари дарс бошида олдинги ўтилган мавзуга асосан назорат иши ўтказиш ҳам мақсадга мувофиқ бўлади.

Муаммони долзарб ғояси педагогга дарсни нимадан бошлаш кераклигини ҳам кўрсатиб беради. Баъзида дарсни оғзаки сўроқ билан бошлаш, баъзида эса масала берувчи ёки мисолни ечиш билан бошлаш мақсадга мувофиқ .

Шуни айтиш керакки, дарснинг бошланиши унинг кейинги боришини ҳам, ўқитиш усулини ҳам танлашни белгилаб беради. Бу албатта педагогнинг ўз ташаббускорлиги ва ижодкорлигига боғлиқ.

Уй-мустақил иши. Етук педагог – мутахассислар талабаларнинг ўзлаштиришини ошириш самарадорлигини ҳар доим уй – мустақил ишини тўғри ташкил этиш билан боғлайдилар.

Яхши педагоглар уй вазифаларини қизиқарли бўлишига ҳаракат қиладилар.

Шу мақсадда улар вазифаларни ҳарактер ва формасига қараб: оғзаки ва ёзма, муҳим ва ўз хоҳишидаги, қўшимча адабиётларни қўллаб, ўзи танланган топшириқ, индивидуал ва группали ва х.к.га ўзгартиришади.

Уй вазифасини аниқ ва тўғри бўлиши учун педагог дарс жараёнида самарали қилиб, тушунтириш ишларини олиб бориши керак. Шунинг учун ҳам малакали педагоглар янги материални тушунтиришга кўпроқ вақт ажратадилар. Чунки билимларнинг оғзаки мағзини чақиш, англаш жараёни қанчали самарали бўлса, кейинги дарсда уй вазифалари текширишга шунчелик камроқ вақт кетади.

Ёш педагог биринчи кунларданок шунга эътибор бериши лозим. Янги материални тушунтиришга кўпинчи вақт етмасликнинг сабаби шундаки, уй вазифасини текширишга кўп вақт ажратилади, чунки материални ўзлаштирмаган бўлади. Шунинг учун, тажрибага эга бўлган педагоглар янги мавзунини тушунтириш вақтида педагогнинг вазифасини бажаришда мунтазам равишда тайёрлаб борадилар. Улар асосий эътиборни талабаларни аниқ, бир хил тушунганлигига ва уларнинг қай даражада материални тушунганлиги текшириб борилади.

Шубҳасиз, уй вазифаларини бажаришининг фаоллаштириш сабабларидан бири, уларни тез – тез педагог томонидан текширилиб борилишидир. Акс ҳолда педагогларда уй вазифаларининг назоратсиз (тарзда) бўлиши вужудга келиши мумкин ва улар уй вазифаларни бажаришда суст бўлиб қолишади. “Топшириқ бердингми – текшир, текширмадингми топшириқ берма” – бу қоидага педагог доимо амал қилиши керак.

Педагог меҳнатининг маданияти. Педагогик маҳоратни эгаллаш учун педагогга фақат ўзининг фанини чуқур билиши етарли эмас, у бундан ташқари сиёсат, фан, санъат, техника, спорт соҳасида одамларни нимаики қизиқтирса, ҳаммасидан хабардор бўлиши керак. Дарс ҳар доим таълим жараёнига ўхшаб, ўз ичига сиёсий йўналганлик элементини олади. Дарс бу хали кафедра, хали минбар, умуман – дунёга бўлган ўзига ва талабаларга педагогнинг муносабати акс эттириладиган вазият. Шунда фуқаролик қарашлари касбий қарашларни такомиллаштиради. Педагогик маҳоратнинг калити ҳам шу ерда.

Дарснинг психологик аспектларини ҳисобса олиш.

Педагог ҳар доим талабанинг ривожланиш даражасини, унинг хотираси, диққати, иродаси, қунтини синайди. Шунда нималарга амал қилиши лозим? Педагог ҳеч қачон ўзининг талабаси, қолаверса инсон ҳақида ёмон ўйламаслиги, шовша – шовшарлик билан унга баҳо бермаслик керак. Унинг асосий вазифаси - талабани ҳар томонлама ўрганиб чиқиб, уни тушуниш, педагоглик касби ўйламай иш қилишни кечирмайди: талаба қалбига нисбатан самимийлик, уни психологиясини, ички дунёсини англаш педагогга хос.

Дарсда қулай психологик режимни қандай қилиб сақласа бўлади

Биринчи навбатда, талабага халақит бераётган, диққатини бир жойга жамлашга тўсқинлик қилаётган, гуруҳ шароитида, ўртоқлари ёки педагогнинг ҳаракатларида ёки ўзининг мустақил ишида чалғитадиган, ғашига тегадиган нарсаларга барҳам топиш керак:

Ёш педагог талабаларга, дарсда нима иш билан шуғулланишаётгани, лоқайд талабаларнинг бор-йўқлигидан бохабар бўлишлари лозим. Шубҳасиз

бундайлар ҳар бир педагогда ҳам бўлади. Бунга сабаб педагогда ҳали етарли маҳоратга, ўқувчига таъсир этиш қобилиятига эга эмаслигидир.

Талабани кўп нарса безовта қилади: тайёрланмаган уй вазифаси, яқинда ўқиган китоби, севимли футбол командасининг мағлубияти ва х.к. Шунинг учун, педагог талабаларнинг юзидан уларнинг кўнглида нима кечаётганини, уларнинг диққатини жалб қила олиши учун махсус психолог бўлиш керак. Шундагина, хатони жуда лоқайд, бефарқ талабани ҳам дарсга қайтариш мумкин.

Қизиқишларни, қобилиятларни, фикрлаш суръатларни, тайёрланиш, талабаларга бўлган муносабат, талабалар характерининг хусусиятларини ҳисобга олиш ижодий дарснинг асосий талаби.

Педагогнинг талабага бўлган талабларининг харакати. Шу нарса маълум бўлдики, ҳар хил дарслар жараёнида педагог ўзининг тарбияланувчиларидан жуда кўп талаблар қилади. Лекин гап қанча талабларни айтишда эмас, уларни қай тарзда айтишда.

Талаб қилишни қандай ўрганиш керак?

Талабаларнинг табиатини, характеристикасини билиш керак.

Шундай метод эгаси бўлган педагоглар ўзининг кўрсатмалари билан талабаларнинг баъзи ҳаракатларини рағбатлантирадидлар, буни улар дарс давомидаги айтиладиган алоҳида танбеҳ ёки мақтов, хулосаларда намоён қиладидлар. Улар кишига, қандай талаблар билдиришни (талаба) биладидлар. Талабалар эса талабларни билиб, уларни бажариб айнан бир феъл-атворга ўрганаидилар.

Талабаларни тўғри танланганлигини аниқлашда педагогик вазиятни, яъни бу талаблар амалга ошириладиган шароитни ҳисобга олиш зарур.

Асосий – педагогнинг талаблари аниқ, ижобий, қўлдан келадиган ва охиригача етказилган бўлиши керак.

Дарсда эмоционал - интелектуал шароит яратиш. Дарсда талаба атрофдаги оламнинг предмет ва ҳодисаларни билибгина қолмай, унинг бу нарсаларга муайян муносабати шаклланади.

Баъзи ходисалар уни келажакка етаклайди, баъзиларига у бефарво бўлиши мумкин. Бир хил нарсаларни яхши кўриб бошқаларини ёмон кўриш, баъзи педагогларни ёқтириб, бошқаларига фақат тоқат қилиш мумкин. Психологларни айтишича, ижобий тийғулар фаолиятини туғдиришади.

Дарсни эмоционал-интеллектуал шароити турли хил усуллар орқали яратилади.

Биринчидан, ўрганилаётган ёки кўшимча материал таркибида бирор қизиқ информация, ахборот келтириш орқали.

Иккинчидан, дарсга у ёки бу ҳақидаги маълумотларни, олимларнинг ҳаёти ва ижоди ҳақидаги маълумотларни, инсоннинг ақл заковати нималарга қодир эканлигини кўрсатувчи ҳикояларни киритиш.

Учинчи йўналиш, талабаларга қизиқ бўладиган ижодий ишга жалб қилиш усулларида иборат. Бундай усуллар кўп. Уларни танлаш турли хил муаммо вазиятини вужудга келтириш билан боғлиқ.

Тўртинчи йўналиш, педагогнинг ўқув материалга нисбатан ижобий муносабатда бўлишини билдирувчи ҳис-туйғуларга боғлиқ. Шундай вазиятлар бўладиги, педагог дарсга қанчалик тайёрланмасин, дарс кўнгилдагидек ўтмаслиги мумкин.

Эндигина ишга тушган педагоглар шуни эслаб қолишлари керакки, ўргатилаётган материалнинг гўзаллиги, қирралиги, эмоционал, тўғри етказа олишда талабаларга ҳам ўтади «юқади».

Ҳазил-мутойибани тушуниш педагогнинг “қувноқлиги” дарсининг ишчи муҳитини сақлаш билан бирга, талабаларнинг дарсга бўлган қизиқишларни шакиллантиришга ёрдам беради. Бундай пайтларда педагог уларга озгина танаффус бериб, жисмоний тарбия дақиқасини ўтказиш, воқеани айтиб уларни озгина бўлсада, кайфиятини яхшилаш мумкин. Баъзи педагоглар ҳаттоки қизиқ кулгили бир мавзунини, ўтаётганда ҳам талабаларнинг кулишига, жилмайишига йўл қўймайди. Бундай педагогнинг камчилиги шундаки, у нафақат кулги мутойибани тушунмайди, балки талабаларнинг бундай ҳис-ҳаяжонларини ривожланишига тўсқинлик қиладилар. Талабаларнинг қувноқ руҳига

душмандек қараш ёки уларнинг камчилиги деб билиш, бизнинг энг катта ва қўпол хатойимиз.

Дарс суръати педагог учун нафақат меҳнат маданиятининг муаммоси, балки интизом, дарснинг сифати муаммоси. Ўқув ишининг суръатини юқори қилиш учун мутахассислар талабаларда амалий кўникмаларни шакллантиришга ҳаракат қилишади. Тажрибасиз педагоглар, улгуролмасликдан қўрқиб, талабаларнинг ўзлаштириш қобилиятини ҳисобга олмай, дарснинг суръатини ошириб боришга ҳаракат қиладилар. Дарснинг турлича бузулиб кетиши, талабаларнинг ишчи кайфиятига, лекин хотиржам ишдан кўра кўпроқ салбий таъсир қилади, уларни толиқтиради.

Ишнинг энг қулай суръатини англаш учун қуйидагиларга амал қилиш керак:

- тегишли меъёрга ҳаммага тўғри келадиган, дарснинг ўртача суръатини топиш;

- талабаларнинг индивидуал имкониятини ҳисобга олиш;

- дарсдаги жамоа ва индивидуал форма ишларининг бирлигини танлаб олиш;

- талабалар фаолиятининг турларини янгилаб, хилма-хиллаштириш: вақтнинг унумсиз ҳаракатларини максимал даражада қисқартириш;

- дарснинг суръатини аста-секинлик билан ошириб бориш зарур.

Дарсда ўз-ўзини назорат қилиш. Педагог уз-ўзини назорат қила олиши педагогик қобилиятнинг ривожланишини тезлаштиради, тажрибали педагог маҳоратини намоён қилади. Ўз-ўзини назорат қилишга мурожаат этган педагог, дарсда ўз-ўзини идора қилиш малакасини ошириш билан қуролланади, фаолиятини ўрганади, ўз навбатида бу меҳнатдан роҳатланиш, педагогнинг маънавий куч-қудратини, унинг ижодий ташаббускорлигини вужудга келтиради. Муваффақиятли касбий фаолиятининг асосий талаби, педагогнинг ахлоқий камолатга етишишга интилишдир. Бундай иштиёқнинг йўқолиши билан ижодий сўниш, ўз-ўзидан қониқмаслик, ихлоси қолиши бошланади. Дарсни назорат қилишда қуйидаги тамойиллар амал қилиш мақсадга

мувофикдир. Дарсдаги қилиниши керак бўлган ва қилинган нарсаларни таққослаш: Талабаларнинг олдинга силжиш даражасини (кўникмада, ривожланишда) текшириб бориш, уни олдинги натижалари билан таққослаш: талабаларни дарсдаги иштиёқини аниқлаш. Дарснинг сифатли томонлари. Дарсда қўйилган масалаларни ечилишини баҳолашда талабаларнинг билим, кўникма ва малакаларини ўзлаштириш даражаси намоён бўлади. Агар натижалар талабаларнинг максимал имкониятлари даражасида бўлса, эришилган масала ечилиш сифати ва самарадорлигини ижобий деб тан олинади. Дарснинг сифатли томонларини аниқлаш педагог учун маҳорат. Коллеж машғулоти таҳлил қилишда энг самармли усул ва методларни танлаш ва қўллаш шартидир. У дарсда нимага эришади-ю, нимага эришмайди, муваффақиятсизликнинг сабаби ва уни бартараф қилиш йўллари кўра олади, кеинчалик йўллари нимани ривожлантириб, нимани мустахкамлаш кераклигини аниқлайди. Дарснинг сифатини англаш учун анъанавий схемани қўллаш мумкин: сўроқ-тушунтириш-мустахкамлаш-уйга вазифа. Яна шуни айтиш жоиз-ки, замонавий дарснинг анализини «кенг» ва «тор» ўринда бажариш ва асосий дидактик категориялар ва структурали элементлар асосида ўтказиш керак.

Дидактик категориялар асосида қуйидагиларни аниқлаш керак.

-дарснинг дидактик принципларига ва таълим-тарбия жараёнининг талабларига мос келиши:

-унинг йўли, яъни бориши ва натижалари дарс ва дастур талабларига ҳамда дидактик мақсадларга мос келиши:

-дидактик масалаларнинг ечилганлиги ва талабаларнинг билим, кўникма ва малакаларини ошириш мақсадининг амалга ошганлиги:

-таълим методлари ва усулларининг дидактик масалаларига мос келганлиги;

-талабаларнинг мустақил билим олишда юқори даражага эришилганлиги, таълим ва тарбияни ўзаро боғлай олганлиги;

-дарснинг ҳаётий тажрибалар асосида бўлганлиги.

Дарснинг тузилишида ҳар бир мавзунинг муҳимлиги талабаларда янги тушунча ва кўникма ва малакаларнинг шаклланиши муҳим аҳамиятга эга бўлди. Буларнинг ҳаммаси дарснинг сифатини ташкил қилади. Педагогнинг дарсни ташкил қилишдаги тайёргарлик ва уни ўтказишдаги маҳорати мушкул иш, лекин бунга эришиш ҳар бир мулоҳазали педагогни кўлидан келади. Ёшларда мустақил равишда билим олишда ва уни ҳаётда қўллаш кўникмаларини ҳосил қилиш, ахлоқ ва одобни яхшилаш мактабда, олий ўқув юртида шаклланади. Ёшларни талаба бўлгунга қадар ота-онаси, коллеж талабалари, қариндош-уруғи, маҳалла-куй назорат қилиб олади. Талаба бўлганидан кейин бу назорат сусайиб кетади. Бу ҳолатни талабанинг ўзи англаб етиши лозим, шундан кейин бошқарув назариясининг тамойили, тушунча ва қоидаларини эгаллаган ҳолда ўзини-ўзи тарбиялашни бошлаши керак.

Таълим-тарбиянинг бошқарув назарияси. Жамият тараққиётининг ҳар бир босқичида қобилияти ва билимларга эга бўлган кишилар томонидан бошқариш эҳтиёжи мавжуд бўлган. Тарихдан бизга маълумки, давлатни илмий асосда бошқариш натижасида бошқарув назарияси вужудга келди. Бошқарув назариясини такомиллаштиришда ҳамма соҳалар билан бир қаторда таълим тарбия соҳасини бошқариш муҳимдир.

Бу соҳада ҳам илмий бошқарув такомиллашига асосланиш лозим. Бунда таълим-тарбия соҳасининг ҳолати атрофлича таҳлил қилиниб, унинг кўрсаткичлари ижтимоий буюртмага таққослаб кўрилади. Сўнг мақсадга тўғри келадиган ва тўғри келмайдиган жараёнлар ажратилади.

Ижтимоий буюртманинг кўрсаткичларига мувофиқ келадиганлари ривожлантирилади, мувофиқ келмайдиганлари ўзгартирилади. Бу вақтда бутун таълим-тарбия жараёнинг тизими, унинг босқичлари, ҳар бир босқичда бериладиган белгилар мазмуни, таълим-тарбия билан шуғулланувчиларни ижтимоий муҳофазасининг илмий асосланган лоиҳаси, бажарилиши шарт бўлган ишлар кетма-кетлиги ва бажарилиш муддати, бошқарувни амалга оширувчи мутасаддилар ва бу жараённинг тадбир-чоралари ишлаб чиқилади. Одатда бу илмий асосланган лойиҳа бир неча вариантларда тузилади.

Иқтисодий бошқарув. Таълим-тарбияни мақсадга мос ҳолатга келтириш усули бошқарув босқичида режалаштирилган ишларни бажаришга кетадиган сарф-харажатлар миқдори аниқ ҳисобланиб, молиявий таъминланиш манбаалари ҳамда ҳуқуқий асослари ишлаб чиқилади.

Бошқарув жараёнинг муваффақиятли кечиши кўп жиҳатдан иқтисодий бошқарув босқичининг илмий асосда ҳал қилинишига боғлиқдир.

Талабаларни олган билимларини ҳаётда қўллай олишликка ўргатиш зарур. талабаларга маърифий фикрлашни ўргатиш зарур. Умумий руҳшунослик қонуниятларни бериши лозим. Чунки бугунги ўқувчи эртага ота-она, раҳбар, тарбиячи бўлади. Ундан ташқари ҳар қандай шахс ўзи билан мулоқатда бўлган кишиларга озми-кўпми тарбиявий таъсир кўрсатади.

Ҳар бир педагог аввалам бор талабаларга қолаверса бошқа кишиларга яхши муносабатда бўлиши, уларга қандай сўзлар билан мурожат қилишни билиши керак.

Кейинги вақтда «муносабат педагогикаси» тўғрисида кўп гапирилмоқда ва кўп ёзилмоқда. Шунинг учун кўпинча у «тадбирлар педагогикаси»га қарама-қарши қўйилмоқда. Ўйлаймизки, биринчи иккинчисига қарама-қарши қўйиш ноурин. Булар тарбияга турлича ёндашув аниқроғи унинг турли пағоналаридир. Айниқса педагоглар ўртасидаги муносабатлар, мулоқатлар, уларнинг иш тажрибаларини такомиллаштиришга ёрдам беради.

Меълумки, шахс барча ижтимоий муносабатларнинг мажмуасидир. Шу сабабли унинг ҳаётда мавжуд кўп қирралигидан фойдалана билиш лозим. Ҳамма даврларда педагог шахсияти қанчалик эркин ва ўзига хос бўлидиган талабаларга таъсири шунчалик кучли, меҳнатнинг самарадорлиги шунчалик юқори бўлади, деб ҳисобланган. Педагогнинг ҳақиқий муносабатлари тизимига кирадиган шахси ҳамиша унинг фаолиятида муҳим ўрин тутиши керак. Чунки талабаларнинг маънавий дунёсини бойитиш педагогнинг муносабатига, мулоқатига боғлиқ. Талабаларнинг маънавий бойлиги ўқитувчининг ҳақиқий муносабатларига боғлиқдир.

Педагог ўз иши давомида фақат алоҳида ҳар бир ўқувчи шахси билан иш олиб бормасдан, балки ўз тажрибасида талабаларни бирлаштирган турли хилдаги гуруҳлар, жамоа, оила билан бирга иш олиб боришига тўғри келади. Шу муносабат билан педагоггуруҳлар ва жамоаларнинг асосий ижтимоий психологик қонуниятларини билиши шарт. Педагог ўқув тарбия жараёнида талабалар билан аниқ мақсадга қаратилган ишларни амалга ошириши лозим. Улар билан муносабатда ҳурмат ва ишончга эга бўлиши диққатга сазовордир. Талабага қўйиладиган талаб, илтимос, буйруқ оҳангида бўлмай, балки уларнинг маънавий сифатларини шакллантиришга қаратилган бўлиши зарур.

Педагогик тарбия вазифаларини амалга ошириш жараёнида тарбияланувчилар ҳаётидаги ўзгаришларни эътиборга олишни тақозо қилади. Ҳар бир педагог талабаларга хилма-хил тусда таъсир кўрсатади. Педагогўз таъсирини талабага ўтказиш қобилиятига эга бўлиши зарур.

Педагог муносабатнинг тартиби талабаларга дарснинг бошидан бошлаб то дарс тугагунга қадар бўладиган жараёнда амалга ошириш ўз самарасини беради. “Яхши сўз билан илон инидан чиқар. Ёмон сўз билан пичоқ қинидан” деган ҳалқ орасида тарқалган мақол бунга яққол мисло бўла олади.

Педагог талабага яхши муомала билан муносабатда бўлиш ўртоқлари олдида уни ерга урмаслиги, турли лақаблар билан ҳақоратламаслиги муҳим.

Педагог талабаларга ширинсуханлик билан яхши муносабатда бўлади. Натижада талабалар яхши тарбия топади. Ота-онага, ёру-биродарларга бўлган муносабатларни талқин қилиб берадилар. Улардан ибрат оладилар. Педагогларнинг муносабати орқали талабалардан яхши-яхши ширинсухан педагог, катта-катта фан арбоблари чиқиши мумкин.

Яхши киши ўз ўрнини ҳар жойда топа олади. Шундай экан педагог аввалам бор актёр бўлиши, талаба талаюалар орасида ўзини яхши тута билиши керак. Талабаларга қандай муносабатда бўлиши, дарсни қандай ўтишни, талабалар олдида ўзини қандай моҳирлигини, усталигини кўрсата олиши керак. Чунки-педагог талабаларни бошидан яхши тарбияласа, улар битириб кетгандан кейин ҳам, устозни яхши кўриш билан бирга ҳурмат билан эслайди.

Педагогнинг одоб қоидалари. Педагог ўз касбини доимо севиши, ҳурмат қилиши лозим. Ўз ишга, қўл остидагиларга доимо ҳурмат ва эҳтиромда бўлиши, таълим-тарбия жараёнида камчиликка йўл қўймаслиги ва танлаган касбига бефарқ бўлмаслиги зарур. Педагог ўз фаолияти давомида жамият тараққиётига хисса қўшиш мақсадида иш олиб боради. Халқнинг анъанасига содиқ бўлиш билан бирга меҳнатсеварлиги, интизомлилиги, муваффақиятсизликдан тушкунликка тушмаслиги билан педагогва талабалар ўртасида намуна кўрсата олади. Ўзининг рост сўзлиги, покизалиги бир ишни қиёмага етказмай туриб, иккинчи ишга ўтмаслиги билан бошқалардан фарқ қилади. Ўз мансабига маъсулият билан муносабатда бўлиш, иш фаолиятида янгиликлар яратиш, педагогва инсон сифатида яхшиликлар қилиш унинг касбий хусусиятлари ҳисобланади. Педагогдаги саҳийлик, одоблилик, меҳр-шафқатлилик, марҳаматлилик, ширинмуомалалик, сабрлилик, талабчанлик, ифбатлилик, тўғрисиқлик, поклик, мулойимлик каби фазилатлар маънавий муҳитни яратишда муҳим ҳисобланади.

Педагог ўз шогирдларида руҳий оламини яратиш, унинг педагогик маҳоратига боғлиқ. Дарҳақиқат, ўртоқлик, дўстлик, ҳамкорлик, ҳамжихатлик, садоқат, меҳр-мурувват, касб танлаш имконияти, ватанпарварлик, миллий ифтихор, инсонпарварлик, хушмуомалалик, озодалик, самимийлик, зийраклик, ташаббускорлик, инсофлилик, ростгўйлик, ор-номуслилик, андишалилик, катталарни ҳурмат қилиш, соф муҳаббатни қадрлаш, вазминлик, тўғрилиқ, миллатларни ҳурмат қилиш, ҳар бир талабанинг маданиятидан чуқур ўрин эгаллаш лозим.

2.3. Педагогнинг тарбиячилик маҳорати.

Ислои Каримов: “Дунёда ҳар қайси касб-хунарниг узига хос урни, аҳамияти ва қадр-қиммати бор. Аммо уларнинг орасида энг улуг ва шарафлиси бу - уқитувчилик касбидир”

Дарҳақиқат юртимиз келажаги булган ёшларни ҳар томонлама камолга етган баркамол инсон қилиб тарбиялашда уларнинг маънавий кирралари:

иймон, эътикод, меҳр, ватанпарварлик, дустлик, инсонга чексиз мухаббат, мурувватлилик, каноатлилик, сабр-токатлилик, сахийлик, миллий гурур каби фазилатларни шакллантириш жуда муҳимдир. Бу мислсиз тенги йук ишда педагогларнинг, тарбиячиларнинг, таълим соҳасида масъул ходимларнинг хизмати бениҳоят каттадир.

Тарбия-тарихий ва ижтимоий ходисадир. Тарбия авлод-аждодларимиздан бизга етиб келган буюк мерос булиб, у комил инсонни вояга етказишда муҳимдир. Тарбия инсонларнинг фаолияти жараёнида уларнинг онги ва иродасини устиришга хизмат қилади. Шу билан бирга, тарбия ижтимоий ходиса булиб, инсоният тараккиётининг турли босқичларида узига хос мазмун ва амалга ошириш шаклига эгадир. Тарбия ҳақида Шайх Саъдий узининг "Гулистон" асарида шундай деб ёзган эди: "Кимда-ким ёшлиқдан тарбия олмаса, катта булиб бахтли була олмайди".

Адибнинг юкоридаги сузларига амал қилган ҳолда талабаларни маънавий бой, жисмоний жихатдан соғлом қилиб тарбиялаш мақсадида дастлаб уларнинг тарбиявий даражасини аниқлаш мақсадга мувофиқдир. Бунииг учун талабалар қалбини одоб-ахлоқ нурлари билан ёритмокчи булган тарбиячи -педагог чуқур билим, кенг маҳорат ва тарбиячилик санъатини эгалламофи керак. Талаба ёшларни тарбиялашда умуминсоний кадриятлар, ислом таълимоти, узбек миллий урф одатларига амал қилиш мақсадга мувофиқдир.

Тарбиявий жараён онгли, масъулиятли фаолият булиб, унда тарбиячи тарбиялсшувчиларни комил инсон қилиб етиштиришда унга ҳар томонлама таъсир курсатади. тарбиячи талабалар жамоасининг тарбиявий даражасини урганиб, унга таъсир курсатиш маҳоратига эга булиши, тарбиявий тадбирларни талабаларнинг руҳиятига қанчалик ижобий таъсир этганини қузатиб, уни янада ривожлантириши, такомиллаштириши, тарбиявий .ишларни самарадорлигини оширишда уз билимини таркибий равишда бойитиб бориш лозим.

Юртимизда тарбиявий ишларни ташкил қилишнинг асосий нақсади миллий истиклол талабига жавоб берадиган ёшларни тарбиялашга қаратилган экан, айна пайтда бу ният тарбиячи-педагогларга катта маъсулиятни юклайди.

Педагогик фаолият юритиш давр талабига жавоб бермоки лозим. Ўзбекистан Республикасининг "Таълим тугрисида"ги Қонуннинг 5-моддасида худди шу хусусда тухталган: "Тегишли маълумоти, касб тайёргарлиги бор ва юксак ахлокий фазилатларга эга булган шахслар педагогик фаолият билан шугулланиш ҳуқуқига эга.

Тарбия уч нарсага эҳтиёж сезади: истеъдодга, илмга ва машққа деган эди улуг олим Арасту. Ана шу гоёларга асосланган ҳолда тарбиячилар қуйидагиларга амал қилишлари лозимдир:

- тарбияда улгаётган инсон шахсини олий ижтимоий кадрият деб тан олиш, ҳар бир. талаба, усмир ва ёш йигитнинг бетакрор ва узига хослигини ҳурматлаш, унинг ижтимоий ҳуқуқий ва эркинлигининг эътиборга тутилиши:

- миллийликнинг узига хос анъана воситаларига таяниш, жаҳон маданиятининг илгор тажрибаларига асосланиш;

- талабалар фаолиятида тарбиявий жараённинг асосини ташкил қилиш, кизикарли, тулакони талабалар ёш жихатларига мос ҳаёт иқлимини яратиш, меҳнат, хайрия, ижтимоий фойдали, ижтимоий қунгилочар ва шунга ухшаш тадбирлар ташкил этиш лозимки, натижада талабалар узлари хоҳлаган ишга қул урсинлар, муваффақият ҳиссини тушуниб узларига ишончлари ортсин, ахлоқан барқарор булсин.

Педагог узининг тарбиячилик маҳоратида миллий истиклол рояси, озод ва обод ватанга муҳаббат ва инсонпарварлик, маънавий-ахлокий тарбия, иқтисодий тарбия, экологик тарбия, нафосат тарбияси, жисмоний тарбия, қомил инсонни вояга етказиш қабиларга эътибор бериши лозим.

Демак, педагог жамият ҳаётида етакчи урин тутувчи, мураккаб шаҳе структурасига эга булган инсоннинг касбий қиёфасидир. Ижтимоий турмушнинг барча соҳаларида эришилган ютуқларнинг заминида унинг меҳнатининг натижалари ётади. Педагогларнинг педагогик, психологик тайёргарлиги ва билимлар интеграцияси, муомала маданияти, психологик вазиятларни эътиборга олиш қабилар қучли булиши керак. Юксак савияли, зур маҳоратли тарбиячиларгина халқ орзусидаги барқамол инсонни тарбиялайди.

Илм инсонни юксаклик сари олиб боради. А. Авлоний айтганларидек: "Илм инсонларнинг мадори, хаёти, порлок келажаги, рахбари, нажотига айланган". Илм инсон учун роят олий ва мукаддас фазилатдир. Шунинг учун аввалам бор илмли, тарбияли булмок хар бир ёш инсоннинг бурчи.

Шу максатда кунглида энг олий орзуларни жамлаб, педагог тер тукиб ишлайди. Уларнинг меҳнатини хурмат қилиб, берган билимларни эгалламок керак. Бехбудий айтганларидек: "Дунёда турмок учун дунёвий фан ва илм лозимдир". Ибн Сино таъкиддаганидек "Кимга кандай панду насихат қилсанг, унга аввало узинг амал қил".

Халкимизда тарбиячилик санъати қадимдан жуда юксак даражада ривожланган. Шарк мутафаккирлари, педагогик олимлари баркамол инсонни етиштириш учун тарбия нақадар зарурлигини, унинг моҳиятини ва мазмунини асослаб берганлар. Тарбиявий ишларни ташкил қилишнинг миллий ва назарий асослари мавжуд бўлиб, педагоглар узларининг тарбиячилик фаолияти жараёнида;

- мустақиллик туфайли узбек халқининг миллий, диний гоҳларининг кенг руёбга чиқиши;

- маърифатпарварлик ва жақидчилик харакатининг тарихий асослари;— она тилимиз, унинг софлигини асраш;

- Туркистон халқларининг авлод-аждодлари яратган халқ оғзаки ижодиётининг миллий тарбия воситаси сифатида кулланишини юзага чиқариш ва кенг фойдаланиш;

- халкимиз яратган миллий урф-одатлар ва анъаналаримиздан кенг фойдаланиш;

- Қуръони қарим ва ҳадиси шарифдаги инсон қамолати ҳақидаги гоҳларни ёшларга ургатиш;

- маърифатпарвар мутафаккирлар, миллий қахрамонлар фаолияти, уларнинг асарларини урганиш, илғор тарбиявий таъсир қурсатувчи таълимотларга амал қилиш ва бошқалар.

Юкоридаги йуналишлардан бизга маълум буладики, буюк аждодларимиз юксак тараккий топган давлат барпо этгани ва бу мамлакатда «Куч адолатда» - деган бош шиор давлат сиёсатининг, жамият хаётининг асоси булганини яхши биламиз. Бу гоё одамларга куч берган, уларда инсоф диёнатга, эзгуликка ишонч уйготган. Чунки жамиятда адолат баркарор булса, миллат хеч қачон адашмайди. Эртами кечми фаровон турмушга эришади. Адолат биз кураётган жамият мезони булмоғи даркор.

Албатта бунда педагогнинг билими, махорати бекиёсдир. Педагогнинг билим даражаси, шарқона фикр юрита билиши, иш, билан харакатининг бирлиги коллеж талабаларининг ижодий фазилатларини такомиллаштиришда муҳим урин тутди. Тарбиянинг етакчи максди сифатида асрлар давомида шахснинг хар томонлама камолатга эришуви гоёси асос булиб қолади. Шахснинг хар томонлама камолатга эришиши, бу унинг айрим қирралари ёки хислатларининг тула қончилигини, жисмоний, ахлоқий, сиёсий, эстетик қарашлари йириндисини уз ичига олади. Ёшларни фалсафий дунёқарашга тайёрлаш, хаёт мазмунини тушуниб олишга қумаклашиш, уз-узини идора ва назорат қила билишни шакллантириш муҳим ахамиятга эга, чунки улар уз шахсий турмушида максдди ёндашув режа ва амал бирлигига эришадилар. Талабаларни умуминсоний ва ватанимиз қадриятлари, бой маданияти билан таништириш, уларда маданий ва диний билимларни эгаллашга булган талабларни шакллантириш, малакаларни ошириш, эстетик тушунчаларни қамол топтириш педагог фаолиятида чуқур урин эгаллаши лозим. Хар бир усмирнинг, йигит ва қизларнинг билимдонликларини ва ижодий имқониятларини аниқлаб уларни ривожлантириш, талабалар ижодқорлиги, иқтидорини юзага чиқариш ва янада қуллаб-қувватлаш учун шарт-шароит хозирлаш, инсон фаолиятини турли сохаларида жорий қилиш максдга мувофикдир.

Халқимизнинг "Дунёда илмдан бошқа нажот йук ва булмагай" - деган нақлини талабалар қалбига сингдириш масъулияти педагогга топширилган. Тарбия қандай булмоғи қерак? Педагогнинг педагогик фаолиятининг самарага эга булмоғи учун қуп жихатдан шахс хусусиятларининг шаклланганлиги, шахс

йуналишини аниқланганлигини ва касбий махоратнинг таркиб топганлиги билан характерланади.

Бугунги кунда ижтимоий ва иқтисодий шарт-шароитнинг мураккаб тус олиши ёки таълим тизимига нисбатан янги талабларнинг юзага келиши педагогларнинг уз фаолиятларини тубдан узгартиришга ҳамда изчил, ақл-заковатни ишга солган ҳолда иш тутишни такозо этмокда. Бу бир томондан давр талаби эканини, иккинчи томондан шарт-шароитга нисбатан туб бурилиш хосил килиш ёки шахе фаолиятини йуналтиришда янги муносабатда иш тутиш талаб этилади. Чунки мамлакат равнақини таъминлашда касбий таълим тизимида ижобий узгаришларнинг киритилиши педагогик ходимларнинг психологиясида бурилиш ясашлик билан белгиланади. Педагог талабанинг ички дунёсини тушуниш бошқа одамлар билан алоқа урнатиш, талабага фаол таъсир утказиш, ҳамма билан тил топишиб кетиш, вазминлик, одамларни ишонтириш қобилияти, босиклик ва узини тутта билиш, талабчанлик, қатъийлик, гайратлилик, чидамлилик, раҳбарлик ва ташкилотчилик, узини ва бошқаларнинг ҳулқини бошқариш, мустақил ва ижодий фикрлаши муҳимдир. Қуп ҳолларда талабалар шахсини ривожлантиришда аниқ бир мезон улчовини белгилаб олмайдилар. Шу сабабли ҳам педагог талабаларга касбий махоратини таркиб топишида қийналадилар. Ҳар қандай ҳолатда -ҳам фаолият йуналишини ақс эттирувчи мезон булиши керакдир.

Бу мезон педагог фаолиятини доимо уз-узини назорат килиш имкониятини турдиради ва унинг самарадорлигини таъминлайди. Педагог шахсий хусусиятларидан ташқари чуқур илмий савияга, сузлаш маданиятига, юксак одоб ахлоқли булиши керак. Талабалар билан утказиладиган суҳбатларни юқори савияда ташкил килишда, педагог қуйидаги маданият қирраларига эга булиши керак. Рухият маданияти - талабаларнинг маънавий эҳтиёжларига тугри таъсир курсатиш. Махорат маданияти - ҳар бир тадбирни зур қувонч ра қалбдан ташкил килиш. Сиёсий маданият - давр талабига мос иқтисодий, ижтимоий билимга эга булиш. Маънавий маданият - талабаларнинг ижодий, маънавий, бадиий фаолиятини ташкил килишдир.

Бундан ташкари, педагог узининг ташки курунишига ҳам эътибор бериши керак, тоза-озода, ихчам кийиниши керак. Бундан ташкари олий маълумотли, чуқур билим эгаси узининг фанини пухта биладиган, юрт равнаки учун жонини фидо қилишга тайёр, уз шогирдларидан билими, малакасини аямайдиган, талабаларга азиз, дуст, сирдош, коллежнинг фидокор ходими булмоғи лозимдир., Педагог тарбия жараёни янада самаралироқ утиши учун турли хил кургазмалардан, техник воситалардан унумли фойдаланиши мумкин. Буюк / мутафаккирларимизнинг ноёб асарлари, уларнинг хикматли сузлари, турли қахрамонлик лавҳалари тасвирланган расмлар, одоб-ахлоқ мавзусидаги фильмлар техник воситалар сифатида тарбияга таъсир қилади. Инсонни маънавий баркамол қилиб тарбиялашда узбек халқининг миллий ва маданий қадриятларидани фойдаланиш, манбаашуносликка ургатиш мақсадга мувофиқдир. Тарбиявий тадбирларни режалаштиришда талабанинг У рухияти, кизикиш жараёнидаги ижобий ва салбий сифатларининг мавжудлиги даражасига эътибор бериш, тарбиявий тадбирларнинг сифат ва самарадорлигини оширишда янгича ишлаш методи ва шаклларидан фойдаланиш санъатига эга булиш педагогнинг педагогик маҳоратига боғлиқ. Педагогларнинг бу машаққатли меҳнатларини қадрлаган ҳолда талабаларнинг узлари ҳам яқин ёрдамчи булишлари керак. Шу уринда Воиз Қошифийнинг "Агар шогирдликнинг биноси ниманинг устига қуриладй деб сурасалар жавоб бергил: Ирода ва сабр тоқат, нимаики устоз истаса, уни жон қулоғи билан эшитиб, чин қунгли билан қабул қилиш, эътиқодли булишдир" деган сузлари уринлидир. Талабалар меҳнатининг давлат томонидан муносиб гарзда тақдирланиши уларнинг қобилиятини янада ривожлантиради, уларнинг ижодий фаолияти мукамаллашади, уз устида олиб бораётган ишлари такомиллашади, узига берилган муқофотга ижобий жавоб беради.

Албатта бу уринда ҳар бир тарбиячи педагогик ташкилотчилик маҳоратига эга булиши керак. Тарбия жараёнини тугри ташкиллаштириш, дарсдан сунг талабаларнинг буш вақтини тақсимлаш керак. Бунда

талабаларнинг ота-оналари билан яқиндан муносабатда булишлари керак, улар билан суҳбатларни куйидаги йуналишларда олиб бормоги лозим:

1. Талабанинг характер хусусияти, оиладаги урни, мавкеи, рухий холатини урганишда.

2. Одоб ва ахлоққа доир суҳбат. (шарқона урф-одат, расм-русумлар, янги чиккан адабиётлар).

3. Тарбияси мураккаблашган талабаларнинг ота-онасига маслаҳат бериш, педагогнинг яқкама-яқка суҳбати пухта, асосли ва- мантиқан бой булса, ота-онани унга ишончини оширади - натижада эркин дил сузлари, маслаҳат, узаро ёрдам каби бир ҳамкорлик холати вужудга келади.

Педагог ота-она ва талабалар билан яқкама-яқка фаолиятини йулга куйиш учун ота-оналар шахсини, оилавий ахволини билиш керак. Педагог ота-оналар хасида маълумотга эга булгандан кейин уларнинг фарзандлари хақида маълумотни аниқлаб олиш муҳимдир. Педагогнинг талабаларни тулик урганиши, тарбиявий тадбирларни мукамал таъсирчан уюштиришга имконият яратади. Педагог уз фаолиятида куйидагиларга эътибор бериши лозим:

1. Талабаларда шаклланиб келаётган ижобий фазилатларни тавсифлаш, уларни билим олишга кизиктириш, ростгуй, маърифатли, меҳрли, дустлик, уз-узини бошқариш, меҳнатга муносабатини ривожланиш.

2. Талабаларнинг рухий куввати ва темперамент турларини ажрата олиш.

3. Талабадаги ижобий ва салбий узгаришларни кузатиш ва сабабини урганиш.

4. Талабадаги ёлгон гапириш ва бошқа салбий сифатларини аниқлаш.

Талабалар билан турли саёхатлар уюштириш, кинотеатрларга бориш, уйинлар ташкил қилиш, байрамларга бағишланган кечалар утказиш мақсадга мувофиқдир. Масалан: "Гуллар байрами" эрталигини утказиш талабаларнинг эстетик хис туйғуларини устиради.

Байрамни утказишдан мақсад талабаларда йил фасллардаги мавсумий узгаришларни кузатиб бориш, табиатдаги усимликлар дунёси, турли-туман гуллар, уларнинг устириши ва бошқалари хақида тушинчалар беришдир.

Фан педагоглари хар хил мусобакалар беллашувлар утказишлари хам талабанинг билимига билим кушади, дунёкарашини устиради, гурухдошлари билан алокани мустахкамлайди; мустакил фикрлашга ундайди. Коллежларда ташкил килинган хар хил тугараклар хам талабаларнинг тарбиясига яхши таъсир кладади. Кайси педагог ташкилотчи, янгиликларга интилувчан булса, унинг талабалари иннок, меҳрибон булиб усадилар. Улар дусларининг, оналарининг, педагогларининг, илмнинг кадрига етадиган баркамол инсон булиб ушиб улгаядилар. Давлатимизнинг энг буюк максади хам асли шудир.

Қисқа хулоса

Демак, укув-тарбия жараёнининг натижалари педагогнинг махоратига, ташкилотчилик фаолиятига ва касб куникмасига боқлик экан. Дарснинг самарадорлиги, таълимий, ривожлантирувчи ва тарбияловчи жараёнини ошириш учун куйидагиларни амалга ошириш зарур:

- педагогнинг маънавий-ахлокий, сиёсий, илмий назарий ва методик даражасини ошириш;

- педагогик меҳнат сифатига, дарсга тайёрланишга масъул муносабатни белгилаш;

- барча укув-тарбиявий ишлар буйича самарали назоратни ташкил этиш;

- талабаларда уқишга масъулият муносабатни тарбиялаш буйича улар билан иш олиб бориш, билимларидаги нуксонларнинг олдини олиш, билим, куникма ва малакаларнинг юксак сифатига эга булиши учун курашиш, бу ишга талабаларнинг узини фаол жалб килиши керак.

Бу йуналишларнинг хар бири буйича аниқ уйлаб чикилган, илмий жихатдан асосланган ишлар режаси, педагоглар жамоаси унинг укув-тарбиявий ишлари даражасидан келиб чикадиган тизими булиши зарур.

Текшириш ва ўз-ўзини назорат қилиш учун саволлар.

1. Педагог фаолиятида психологик-педагогик назарияларининг ахамиятини қандай роль уйнайди?
2. Дарс бу- педагогик ижодкорлик деганда нимани тушунаси?
3. Маданият тушунчасини шарҳланг?
4. Нутқ маданиятини тушунтириб беринг?
5. Мимика, пантомимика нима?
6. Тарбиячилик маҳоратининг моҳияти нимларда намоён булади?
7. Ижтимоий, эстетик, ахлоқий, технологик тушунчаларини тушунтириб беринг?
8. Педагогик ташкилотчилик фаолиятининг моҳияти нимад деб уйлайсиз?
9. Ташкилотчилик раҳбар фаолиятида қандай рол уйнайди?

Адабиётлар рўйхати

1. Азизхужаева Н.Н. Педагог мутахассислигига тайёрлаш технологияси. – Т.: ТДПУ, 2000.
  2. Азизхужаева Н.Н. Педагогик технология ва педагогик махорат. – Т.:ТДПУ, 2003.
  3. Ишмухамедов Р.Ж. “Инновацион технологиялар ёрдамида таълим самарадорлигини ошириш йуллари”. – Т.: ТДПУ, 2004.
  4. Очилова Г. “Педагогик махорат” Тошкент,, 2005 йил.
  5. Хужаев Н.Х., Ходиев Б.Ю., “Янги педагогик технологиялар. Укув кулланма. – Т.: «Фан», 2002.
  6. Педагогика профессионального образования. Под. ред. В.А.Сластенина. Москва «Академия». 2004
  7. www.tgeu.uz.-Тошкент Давлат Иқтисодиёт Университети веб сайти.
-

3-боб. Педагогик қобилият.

3.1. Педагогик қобилият.

3.2. Педагогнинг коммуникатив қобилиятлари.

3.3. Педагогларнинг тарбияланувчилар билан муомаласи

3.4. Педагог ва талаба уртасидаги мулоқот

3.1. Педагогик қобилият.

Қобилият ҳамма инсонларда мавжуд бўлиб, бир текисда бўлмай, бири юқори, бири ўрта ва бири куйи даражадан иборатдир. Фақат ақли заиф инсонларда қобилиятни учрата олмаймиз. Муваффақиятли ишлаш учун ҳар бир педагог педагогик маҳоратга эга бўлиши зарур. Педагогик маҳорат эгаси оз меҳнат сарф қилиб, катта натижага эришади. Қобилият фаолият жараёнида пайдо бўлади ва ривожланади, қобилиятни ривожлантириш учун эса лаёқат, зехн, истеъдод яъни инсон нерв тизимида анатомо-физиологик хусусият ҳам бўлиши зарур. Педагогнинг баъзи психик процесслари унда шахсга хос сифатларининг шундай комплексини ташкил қиладики, буни педагогик қобилият деб аташ мумкин. Бу қобилиятларни айрим психик хусусиятлардан иборат қилиб қўйиш мумкин эмас. Таълим-тарбия ишларининг муваффақиятли бўлишини педагог шахсига хос бўлган бир қанча сифатлар, шу жумладан, унинг иродаси, ҳиссиётлари, характериға хос бўлган бир қанча хусусиятларини ҳам таъминлаб беради. К.Д.Ушинский «Фақат шахсина шахснинг ривожланишиға ва таркиб топишиға таъсир қилиши мумкин, фақат характер таъсири билан характерни вужудға келтириш мумкин», - деб ёзган эди.

Қобилият – шахснинг муайян фаолият юзасидан лаёқати ва унинг ишини муваффақиятли бажаришдаги субъектив шарт-шароитини ифодаловчи индивидуал психик хусусиятлардир.

Фалсафа тарихида қобилият узоқ давргача «ўзгармас ирсият», наслдан-наслға ўтувчи алоҳида куч сифатида талқин этилган. Бундай қарашлар дастлаб инглиз философии Ж.Локк ва французатериалистлари томонидан танқид қилинган. Қобилиятни ривожлантирувчи мумкин бўлган анатомик физиологик хусусиятлар туғма бўлади.

Эмнатия - бошқа одамларнинг психик ҳолатларини тушуниш ва уларга ҳамдардлик қилиш қобилиятидир (биргаликда дардлашмоқ). Перцептив қобилият – идрок жараёнининг асосий тузулиши биринчи бўлиб, бу идрок объектларини билиб олиш ва уни хотира образлари билан солиштиришдан иборатдир. Яъни идрок этиш боғчадаги талабани олдига кубуларни қўйилган расмлари билан қўйиб чиқади. Одамларни солиштириш образи.

Дидактик қобилият – талабалар билан мулоқот қилишда, педагогиканинг таълим қонуниятини ҳамда методларини ўрганган ҳолда, келишининг таълим, барс олиш қобилиятидир ва ибратли дарс бериш.

Конструктив – педагогнинг ўз ишини режалаштира олишидир.

Коммуникатив қобилият – бошқа одамлар билан бўладиган мулоқотни яхшилайдиган ва биргаликдаги фаолиятда психологик қовушувчанликни таъминлайдиган қобилиятдир.

Ўқувчи билан ўзаро мулоқотда бўлиш. Мисол: Фалон домла биз билан самимий муносабатда бўлади ёки бўлмайди. Билиш қобилияти – билим эгаллаш ва уни ўзлаштиришни таъминлайди. Англаш(тушуниш) қобилияти – айрим ҳаракатларни одам қилади, англамаган ҳаракат, одам онгли ҳаракат қилади.

Кўп сонли педагог, тарбиячи, мактаб директори, илмий мудир ва интернат ходимларидан қобилият ҳақида: «Шахснинг қайси сифатларини сиз педагогик қобилият деб ҳисоблайсиз?»-деб берилган саволга 82 та ёзма жавоб олинган.

Сифатларни қуйида келтирамиз:

1. Ўз ишига муҳаббат, талабалар билан ишлашга қизиқиш.
2. Юқори маданиятли катта аудирование ишлата олиш.
3. Ўтиладиган дарсга қобилият, уни яхши билиш, унга қизиқиш.
4. Педагогик такт (гўзаллик)ка эга бўлиш.
5. Меҳнатга қобилиятли, меҳнатсеварлик.
6. Талабалар жамоасига киришиб кетиш қобилияти.
7. Талабаларга муҳаббат.
8. Ҳаракатчан (энергиялик).

9. Меҳнатга ижодий ёндашиш.
10. Ташкилотчилик қобилиятлари.
11. Жавобгарликни ҳис қилиш.
12. Тарбия билимларининг бутунлиги.

Қобилиятнинг психологик - педагогик характеристикаси. Қобилият - одамнинг шундай психологик хусусиятларидирки, билим, малака орттириш шу хусусиятларга борлик булади.

Одамнинг қобилиятлари билим ва қуникмаларни эгаллашда муҳим ҳисобланади. Бу билим ва қуникмалар эгалландими ёки йукми – буларнинг ҳаммаси, жуда қу шароитларга боғлиқдир. Қобилият тараккий этмай, суниб кетиши ҳам мумкин. Талабада хали зарур қуникма ва малакалар тизими ҳамда мустикал билимлар ва таркиб топган иш услублари йуклигига асосланаб, жиддий текширмай шошилиш равишда унда қобилиятлар йук деб ҳулоса чиқариш педагогнинг жиддий хатоси булади. Қобилиятлар билим, малакалар, қуникмаларда қуринмайди, балки уларни эгаллаш динамикасида намоен булади, яъни бошқача айтганда мазкур фаолият учун муҳим булган билим ва қуникмаларни узлаштириш жараёни турли шароитларда қанчалик тез, чуқур, енгил ва мустикам амалга оширишингизда намоен булади.

Демак, қобилият шахснинг фаолиятини муваффақиятли амалга ошириш шарт ҳисобланган ва билим, қуникма ҳамда малакаларни эгаллаш динамикасида юзага чиқадиган фарқларда намоен буладиган индивидуал - психологик хусусиятдир. Агар шахснинг маълум сифатлари йигиндиси одамнинг педагогик жихатдан асослаб берилган вақт оралигида эгаллаган фаолияти талабларига жавоб берса, бу нарса бизга, унда мазкур фаолиятга нисбатан қобилияти бор деб ҳулоса чиқаришга асос булади.

Қобилиятлар тараккийётнинг юксак босқичига истейдод деб аталади.

Истейдод деб одамга қандайдир мураккаб меҳнат фаолиятини муваффақиятли мустикал ва оригинал тарзда бажариш имконини берадиган қобилиятлар уюшмасига айтилади. Истейдод маҳоратнинг дастлабки шартли булиб, лекин маҳоратнинг узидан анча узокдир. Моҳир уста булмақ

учун жуда куп ишлаш керак. Истеъдод мехнатдан озод килмайди, катта ижодий ва зур мехнатни таказо килади. Истеъдодли кишилар шубхасиз мехнат оркали оламга машхур булган махорат даражасига эришганлар .

Педагогик кобилиятнинг асосий турлари. Педагогик фаолиятнинг самарали булиши, педагогик махоратга эришиш учун педагогда куйидаги кобилият турлари мавжуд булмоги ва тарбиялаб этиштирилмоги лозим. Билим кобилияти, тушунтира олиш кобилияти, нутк кобилияти, ташкилотчилик кобилияти, обру орттира олиш кобилияти. диккатни таксимлай олиш кобилияти. Бу педагогик кобилиятлар шахсининг ахлокий томонини хам эмоционал - иродавий томонини хам характерлаб беради. Бу сифатларнинг хаммаси бир-бири билан узаро боғланган булиб, бир-бирига таъсир этади ва бир бутунликни хосил килади.

1. Билиш кобилияти - фанни тегишли сохаларига оид (математика, адабиёт, тарих) кобилиятидир. Бундай кобилиятга эга булган педагог фанни укув курси хажмидагина эмас, балки анча кенг ва чукуррок билади, уз фани сохасидаги кашфиётларни хамиша кузатиб боради.

2. Тушунтира олиш кобилияти - педагогнинг укув материални талабаларга тушунарли килиб баён этиш, талабаларда мустакил равишда фаол фикрлашга кизиктиришдир. Педагог зарур холларда укув материални узгартира олиш, кийин нарсани осон, мураккаб нарсани оддий, ноаник нарсани тушунарли килиб талабаларга етказа олиш даркор. Педагог талабани мустакил фикрлашини рағбатлантира олади.

Кобилиятли педагог талабаларнинг билим ва камолат даражасини хисобга олади, уларнинг нимани билишлари ва хали нимани билмасликларини, нимани унутиб куйганликларини тасаввур этади. Бундай педагоглар талабаларни эмас, балки узларини назарда тутадилар. Кобилиятни, тажрибали педагог узини талабанинг урнига куя олади. Унинг катталарга аник ва тушунарли берган маълумоти, талабаларга тушунарсиз ва мавхум бир нарса булиши мумкин. Шунинг учун у баён этишни характер ва шаклини алохида уйлаб чикади, хамда режалаштиради.

Кобилиятли педагог материални баён этиш жараёнида турли талабаларнинг кандай узлаштираётганларини катор белгилар асосида тугри аниклаб олади. Ва зарурат тугилган холларда баён килиш усулини узгартиради. У тегишли вазият юзага келмагунча иш бошламайди.

3. Кузатувчанлик кобилияти - педагогнинг, тарбияланувчининг ички дунёсига кира олиш кобилияти. Талаба шахсни ва унинг вақтинчалик рухий холатларини жуда яхши тушуна билиш билан боғли[^] булган психологик кузатувчанликдир. Кобилиятли педагог талабанинг ички ва ташки холатдаги жуда арзимаган узгаришларни хам фахмлаб олади. Педагог бирор талабани хафа булганини ёки дарс тайёрламаганини кузидан билади.

4. Нутк кобилияти: - нутк ёрдамида шунингдек имо-ишора воситасида уз фикр ва туйгуларини аниқ ва равшан ифодалаш кобилиятидир. Бу педагоглик касби учун жуда мухимдир.

Педагогнинг нутки дарсда хамиша талабаларга каратилган булади. Педагог янги мавзунини тушунтираётган, талабанинг жавобини тахлил килаётган, маъкуллаётган ёки коралаётган булса хам, унинг нутки хамиша узининг ички кучи, ишончи, узини гапираётган нарса билан кизикаётганлиги билиниб туради. Фикрлар ифодаси талабалар учун аниқ ва содда, тушунарли булади. Педагог узундан узок жумлалар, мураккаб суз бирикмалари, кийин термин, ибораларни куллашдан кочади. Уринли юмор, хазил, енгилгина истехзо билан яхши муносабатда булади. Педагогнинг нутки аниқ, жонли, образли, талаффузи жихатдан эркин, ифодали, хис-хаяжонли булиб, унда стилистик, грамматик, фонетик нуксонлар учрамаслиги лозим. Айримлар тез, айримлар секин гапиришга мойил буладилар. Талабаларнинг узлаштиришлари учун уртача, жонли нутк яхши натижа беради.

5. Ташкилотчилик кобилияти - талабалар жамоасини уюштириши, талабалар мухим вазифаларни хал этиш рухлантиришни, уз ишини тугри уюшганлигини назарда тутати.

Уз ишини тугри режалаштира олиш ва уни назорат кила билиш назарда тутилади. Тажрибали педагогларда вақтни хис этириш, вақтни тугри аниқлай олиш, белгиланган муддатда хусусияти хосил булади.

6. Обру орттира олиш қобилияти - талабаларга бевосита эмационал - иродавий таъсир курсатиш ва шу асосдагина эмас, балки педагогнинг фанни яхши билиши, меҳрибонлиги, назокатлилиги асосида ҳам қозонилади. Шунингдек, талабаларга таълим - тарбия бериш маъсулиятини хис этишга, узини ҳақ эканлигига ишонишига, бу ишончни талабаларга етказа олиш қабиларга ҳам боғлиқ. талабалар қуполлик қилмайдиган, қурқитмайдиган тугри талаб қуя оладиган педагогни ҳурмат қиладилар.

7. Коммуникатив - тугри муомала қила олиш, қобилиятли талабаларга яқин булиш, улар билан педагогик нуқтаи назардан жуда самарали узаро муносабат урната билиш педагогик назокатнинг мавжудлигини билдиради.

8. Қелажакни қура билиш қобилияти - уз ҳаракатларининг оқибатларини олдиндан қуриши, талабанинг қелгусида қандай одам булиши ҳақида тасаввур билан боғлиқ булган шахсни тарбиялаб етиштириш олдиндан айтиб бера олишда ифодаланадиган махсус қобилият.

9. Диккатни тақсимлаш қобилияти - педагог учун диккатни барча хусусиятларининг ҳам ҳажми, ҳам унинг қучини идора қилина олиш ҳам ишга тараккиёт этган булиши муҳимдир. Қобилиятли, тажрибали педагог материални баён қилиш мазмунини ва уз фикрини диккат билан қузатади. Айни вақтда барча талабаларни уз диккат эътиборига тортади, толиқиш, эътиборсизлик, тушуниш аломатларини ҳушёрлик билан қузатиб боради.

10. Педагогнинг ирода қобилияти, мақсадга эришиш йулида турган қарама-қаршиликларни бартараф қилиш билан боғлиқ булган онгли ҳатти-ҳаракатлар иродавий ҳаракатлар деб номланади. Педагогда иродавий сифатларнинг мустақиллик, дидактик, қатъийлик, узини тута билиш қоби муҳим томонлари булиш қерак.

3.2. Педагогнинг коммуникатив қобилиятлари.

Педагогнинг талабалар билан муомаласи муваффақиятли булиши куп жихатдан унда педагогик қобилиятни мавжудлигига, маҳоратига боғлиқ булади. Психологияда педагогик қобилиятлар деганда инсоннинг муайян психологик хусусиятларини тушуниш қабул қилинган. Бу хусусиятлар унинг ўқитувчи вазифасида талабаларни ҳисобланади. Маълумки, шахсининг у ёки бу қобилиятларини ҳосил қилувчи ҳислатлар ва хусусиятлар орасида бир хиллари етакчи рол уйнаса, бошқалари ёрдамчи рол уйнайди.

Биринчи навбатда перцентив яъни идрок қилиш соҳасида тааллуқли булган хусусиятлар (улардан энг муҳимроғи кузатувчанликдир) етакчи рол уйнайди, педагогга талабанинг психологиясининг, унинг психик ҳолатини ухшаш тарзида идрок этиш, муайян ҳолда умуман синиф коллективининг аҳволига тугри баҳо бериш имконини беради. Педагог шахсининг узаро фикр алмашув билан боғлиқ хусусиятлари таркибий қисми сифатида эмпатия, яъни талабаларнинг психик ҳолатини тушунишга ва уларга ачинишга тайёргарликни ҳисоблаш мумкин. Бунинг зарур шарти талабаларга болган мухаббатдур. Ниҳоят, Педагог шахсининг узаро фикр алмашув билан боғлиқ хусусиятларининг учинчи таркибий қисми деб ичтимой узаро ҳаракатда булган юксак ривожланган эҳтиёжни ҳисоблаш мумкин у билимларни бошқаларга беришга талабалар билан муомала жамоасини ташкил этиш истагида намоён булади. Ташкил этиш қобилияти ҳам педогагик қобилиятларнинг таркибий қисмидир. У барча талабаларнинг ҳар хил фаолият турларига жалб қилинишида, жамоанинг ҳар бир талабага тасир курсатиш куролига айланишида, ҳар бир талабага фаолият, вазиятни таъминлаб беришда намоён булади. педагогда ижтимоий узаро ҳаракатда булган, унда мавжуд булган педагогик назокат майдонга чиқади. Энди педогагик қобилиятлар структурасига кирадиган ёрдамчи ҳислатлар ва хусусиятлардан айримларини куриб чиқамиз.

Бу, аввало, ақл-идрокнинг муайян ҳислатлари: ҳозиржавоблик, танқид кузи билан қараш, собитқадамлик ва бошқа бир қатор ҳислатлардир. Педагогнинг

нутқи: нотиклик қобилиятларини мавжудлиги, суз бойлиги ва хоказолар ҳам муҳим роль уйнайди. Табиатда бир қадар артистлик хусусиятига эга булиш (хаёл, фантазия ишлата билиш) ҳам талабалар билан муомалада муваффақиятга эришишда муайян роль уйнайди. Педагогик қобилиятлар фақат педагогик фаолият самарали булишининг шартигина эмас, балки куп жихатдан Педагогнинг муваффақиятли ишлашининг натижаси ҳамдир. Шу муносабат билан Педагогнинг узида педагогик қобилиятларнинг аниқ мақсадини кузлаб таркиб топиш ва ривожланиши ката роль уйнайди. Тажриба ва махсус тадқиқотлар бунинг батамом ҳақиқий нарса эканлигини курсатмоқда.

Масалан шахс перцептив хусусиятларининг энг муҳим элементи булган кузатувчанлик Педагогнинг педагогик тажриба ҳосил қилиш жараёнида ҳам, унинг махсус куч-ғайрати натижасида ҳам ривожланади, такомиллашади. Педагогунининг ижтимоий-психологик кузатувчанлигини, яъни талабаларда турли характер хусусиятлари, майлларини пайқаб олиш қобилиятинигина эмас, шу билан бирга уларнинг пайдо булиш вазиятига мувофиқ баҳо бериш маҳоратини ривожлантиришга қодирдир. Педагог уз талабаларини, улар муҳитидаги узаро муносабатларини, узининг улар билан узаро муносабатларини ҳозирги дақиқада қандай булмасин, худи шундай идрок этиш ва куриш маҳоратини доимо такомиллаштириб бориши лозим.

Бу эса осонгина қулга киритилмайди. Гап шундаки, педагогнинг идрок этиши ҳар қандай кузатувчининг идрок этишига ухшайди, чунки педагог ҳаминша талабаларга нисбатан ташқи вазиятда туради, маълум даражада улардан, улар фаолиятидан (унинг ташкилотчиси булса ҳам) узоқлашган булади. Шу сабабли, педагог узи кураётган нарсаларга узининг ижтимоий ривожланиш жараёнида идрок қилган норматив мулоҳазаларини онгли ва онгсиз равишда қолиши мумкинки, педагог учун янги булган ҳодисалар унинг узида мавжуд булган нормалар ва тасаввурлар асосида анъанавий тарзда талқин этилиши мумкин. Бундан ташқари, педагогнинг муайян масалага жавоб излашга интилиши унда аҳамиятли бирор фактни утказиб юбормаслик учун қулай йуналиш ҳосил қилади. Агар Педагог талабанинг ҳатти-ҳаракатларини

фақат туғри идрок этиб, баҳо берса, уларни вужудга келтирган сабабларни чуқур кура олсагина, шу билан бирга узида сабот, узини тутта билиш, сабр-тоқат, сезгирлик каби феъл-атвор хусусиятларини ривожлантира олсагина юқоридаги вазифага эришиш мумкин. Педагогнинг уз талабаларини: уларнинг феъл-атвори, тенгдошлари ва атталар билан муносабатларини турли воқеаларга, муаммоларга ва хоказоларга муносабатларини доимо урганиб ва билиб боришга интилиши муҳимдир. Педагог талабаларни қанчалик билиб олса, унда талабалар билан муносабатда хушмуомала булиш имкониятлари шу қадар купроқ булади. Лекин Педагог уз талабалари билан яқинроқ булишга ҳаракат қилар экан, баъзан тегишли дақиқаларда узи эшитмаслиги лозим булган нарсаларни эшитмасдан утиб кетиши лозим. Бунга сабаб эшитиш одобсизлик булиши мумкинлиги ёки вазият ноаниқ булиб турганда, эшитиш дархол аниқлик киритиш зарурлигини тақозо қилишидир. Талабалар билан уз муомаласини бақирик вам айда-чуйда нарсаларга аралашушга айлантириб юбормаслик учун кундалик ишларда ниманидир сезмай қолишни ургатиш муҳимдир.

Ниҳоят баъзан бирор нарсани тушунмай қолиш ҳам фойдадан булади. Буларнинг ҳаммаси педагогларнинг талабалар билан буладиган кичик ихтилофларига барҳам беради, унга талабалар билан буладиган келишмовчиликларга тегишли даражада одоб билан аралашувга ёрдам беради. В.А. Сухамлинский таъкидлаб утганидек, педагог талабалар, айниқса, катта ёшдаги талабалар уртасидаги зиддиятларга жуда эҳтиёткорлик билан аралашуви лозим. У шунингдек, зиддиятларнинг шундай соҳаси борки, унда педагогнинг аралашуви ниҳоятда чекланган булиши, ҳамма келишмовчиликлар ва зиддиятлар ҳам коллективда муҳокама қилиш объекти буомаслиги мумкин ва лозим деб ҳисобланган эди.

Педагогнинг талабалар билан муомаласи жараёнида икки хил хиссий (эмационал) ҳолат вужудга келиши мумкин. Педагогнинг ижобий хиссиётлари асосида узаро ҳамкорликни ташкил этиш қобилияти хақиқий самара беради.

Педагог талабаларга бирор бир нарсани ургата олиши учун улар билан муносабатга киришиши шарт. Муносабат - одамлар уртасида биргаликдаги фаолият эҳтиёжлардан келиб чиқади. Муносабат кишилар уртасида фаолият давомида ахборот айрибошлашни уз ичига олади.

Муносабатнинг иккинчи жихати мулокатга киришувчиларнинг узаро биргаликдаги харакати нутк жараёнида факат сузлар билан эмас, балки хатти-харакатлар билан хам айрибошланади. Учинчи жихати муносабатга киришувчиларнинг бир-бирларини идрок эта олишларини таказо килишдир. Шундай килиб, ягона муносабат жараёнида шартли равишда коммуникатив (ахборот утказиш), интерфаол (узаро биргаликда идрок этиш) жихатларини алохида курсатиш мумкин.

Киши биргаликда фаолият курсатаётганда заруриятга кура, бошка одамлар билан бирлашиши, улар билан муомалага киришиши, яъни алока урнатиши узаро хамжихатликка эришиши керакли ахборот олиши ва жавоб тарикасида ахборот бериши лозим. Муносабат талабаларнинг узаро биргаликда харакат килиши ва фаолият курсатиши жараёнида уларни бирлаштирадиган восита тилдан иборат эканлигини билдиради.

Турли хил тилларда сузлашадиган кишилар бир-бирлари билан муроса кила олмайдилар. Бу эса биргаликдаги харакатнинг амалга оширилишини амри махол килиб куяди. Кулланиладиган белгилар (сузлар, имо- ишоралар ва х.к) замирида муносабатда иштирок этаётган шахсларга таниш булган тақдирдагина ахборот айрибошлаш мумкин булади.

Суз белгилари тизими хаёт кечириш ижтимоий - тарихий тажрибани узлаштириш ва утказиш воситаси сифатидаги тилни топтиради. Куллариде бирор бир меҳнат куролини ушлаб, кузлари эса ушбу нарсаларга караб турган вақтда, бир-бирлари билан муносабатга киришиш учун аник товушлардан фойдаланиш кишиларга айникса мойиллик турдиради. Тил ёрдамида муносабатга киришиш туфайли борликнинг алохида бир кишининг миясидаги инъикоси бошка одамларнинг миясида акс этаётгани билан доимий равишда тулдирилиб туради - уй фикрларни айрибошлаб ахборот бериш руй беради.

Сузлар муайян бир мохиятга эга, яъни ашёвий оламга аллакандай тарзда тегишли булади. Педагог у ёки- бу сузни ишлатганда англашилмовчиликка йул куймаслиги керак. Мохиятлар тизими кишининг бутун хаёти давомида ривожланиб ва бойиб боради. Уни шакллантириш урта таълимнинг хам олий таълимнинг хам марказий бугини хисобланади.

Нутк бу огзаки коммуникация, яъни тил ёрдамида муносабат килиш жараёни демакдир. Ижтимоий тажриба бирор бир мохиятни англатадиган сузлар огзаки коммуникация воситаси хисобланади. Сузлар эшиттириб, ё овоз чикармасдан айтилиши, ёзиб куйилиши ёки кар, соков кишиларда бирор бир мохиятга эга булган имо - ишоралар билан алмаштирилиши мумкин. Одамлар уртасидаги муносабатни телеграф оркали ахборот беришга ухшатиш мумкин эмас. Одамлар муносабатига алока борловчиларнинг хис-хаяжони хам конуний равишда жалб этилган булади. Коммуникациянинг мазмуни муносабатга киришганларга тааллукли булиб, нуткий фикр мулохазалар билан кушилган холда таркиб топади. Нутксиз коммуникация воситаларига кул бермок ва юз харакатлари имо - ишора, оханг, пауза, турк тароват, кулгу, куз ёши килиш ва шу кабилар киради. Булар орзаки коммуникация воситалари сузларни тулдирувчи ва кучайтирувчи, баъзан эса урнини босувчи белгилар тизимини хосил килади.

Нутксиз коммуникацияни амалга ошириш учун турли хил ёш группаларда турлича воситалар танланади. Масалан: ёшлар йигидан купинча катта ёшдагиларга таъсир килиш ва уларга уз истакларини хамда кайфиятини етказиш воситаси сифатида фойдаланадилар. Нутксиз коммуникацияда кулланиладиган воситаларнинг ахборотни суз билан етказиш максадларида ва мазмунига мувофиқлиги муносабат маданиятнинг таркибии кисмларидан хисобланади.

Педагог битта сузнинг узини талабага гохо буйрук , гохо илтимос, гохо насихат ва х.к маъно бахш этган холда турли охангда талаффуз эта билиш керак. Нутксиз коммуникация имо-ишора, пантомимика, нуткнинг охангдаги рангбаранглик хам ривожлана боради. Коммуникация жараёнида тескари

алокалар шаклланади, яъни талаба ҳам суҳбатининг юзларидаги ифодани уқишга (нутқининг), унинг оҳангида маъқуллаш ёки маъқулламаслик аломатини пайкашга, катта ёшдаги кишининг сузларига илова буладиган ва кучайтирадиган кул - бармоқлар ва юз харакатининг маъноси тушунишни урганеди.

3.3. Педагогларнинг тарбияланувчилар билан муомаласи

Муомала-ахборот жараёнидир. Педагог бевосита шахсларга муомалада уз тарбияланувчилари, умуман, жамоа хақида, ундаги ички жараёнлар хақида гоят хилма-хил ахборотга эга булади ва хоказо. Педагог ҳам уз навбатида муомала жараёнида уз тарбияланувчиларига максадга каратилган ахборотни маълум килади.

Педагог муомала воситаси оркали кандай ахборот олишини караб чиқар эканмиз, талабанинг шахси хақидаги ахборотнинг муҳимлигини алоҳида таъкидлаб утиш керак. Муомала шахсни гоят хилма-хил шароит ва қуринишларда ургатишга имкон беради. Педагог талабалар билан муомала қилар экан жуда майда қисмларни ҳам англаб олишга қодир булади. Булар сиртдан караганда унчалик ахамиятли булмасада, шахсда содир булаётган, уни тушуниш учун жуда муҳим булган зарур ички жараёнлар қуринишларининг аломатлари булиши ҳам мумкин, бунда педагог шахси ката роль уйнайди. Айни хил ходисанинг турли кишилар томонидан талқни унинг шахснинг утмишдаги тажрибасига боғлиқлиги билан изоҳланади, бу тажрибанинг уч жихати бор: умуман, хаётий тажриба, педагогик фаолият тажрибаси ва муайян жамоа билан, талабалар билан муомалада булиш тажрибаси.

Нихоят, педагогнинг талабалар билан қундалиқ муомаласи шунга олиб келадикки, у талабаларнинг хатти-харакатларидаги чуқур маъно ва хақиқий сабабни турли вазиятларда пайқаб олади, бунинг учун намуна сифатида у узи тез-тез қайд қилган далиллардан ва талабаларнинг хулқ-атвор усулларида фойдаланади. Педагогнинг талабалар билан муомаласи тарбияни бошқариш воситасида сифатида қаралиб, бирлаштирувчи урнини тулдирувчи вазифасини ҳам бажаради. Муомала узаро муносабатлар доирасида содир булади.

Бошқариш воситаси булган муомала фаолиятдан олдин содир булади. Бошқариш воситаси булган муомала талабаларнинг фаолиятига хамрохлик килади. Нихоят, бошқариш воситаси булган муомала фаолиятдан кейин боради.

Муомала ахлоқ курки саналади. Хар бир кишининг кандай дунёкарашга эгалиги, билимлилиги унинг муомаласидан маълум булади. Муомала инсонлар уртасидаги узаро алоқа воситаларидир. Муомалада асосий восита тил ҳисобланади. Шунинг учун ҳам тил алоқа курули дейилади. Инсоннинг тили ширин, муомаласи маданиятли булса, киска вақт ичида халқ орасида обрӯ-эътибор топади. Сузга чечанлик ҳеч қачон инсонга обрӯ келтирмайди. Шунинг учун ҳам утмишда яшаб утган мутафаккирларимиз тилга, сузга ҳурмат билан ёндашишларини уктириб утганлар. Улуг бобомиз Алишер Навоий муомала маданияти, хушмуомалалик, тилнинг аҳамияти тугрисида, ширинсузлик хақида нурҳикмат фикрлар баён қилганки, бугунги кунимиз учун ҳам уз аҳамиятини йукотган эмас. «Тил ширинлиги кунгилга ёқимлидир, мулойимлиги эса фойдали Ширин суз соф кунгиллар учун асал каби тотлидир» дейди А.Навоий. Педагог талабаларга билим бериш учун бир қаторда улар нутқининг ривожланишига ҳам алоҳида аҳамият беради ва бунда у турли педагогик усуллардан фойдаланади.

Талабалар нутқини устиришда педагог (сузи) муҳим аҳамиятга эга: бир томондан, унинг нутқи талабани уқитиш ва тафаккурини ривожлантиришнинг муҳим омили булиб ҳисобланади. Бундан шундай хулоса қилиб чиқадики, педагогнинг нутқи образли, чиройли, жарангдор, намунали булмоғи, талаба диққатини узига тортмоғи лозим. Зотан нутқ педагогнинг уз мутахассислиги қай даражада лойиқ эканлигини ифодалайдиган улчов, курсатқич ҳисобланади. Шунинг учун нутқ устида ишлаш, нутқ маданиятини такомиллаштириб бориш хар бир педагогнинг энг асосий ижтимоий бурчи ва масъулияти ҳисобланади. Таълим – тарбия ичида нутқнинг таъсир қучи ниҳоятда қаттадир. Педагогнинг нутқи талабаларнинг узларини тутта билишларига, хулқ-атвори ва фикр юритишларига ҳам таъсир этувчи қучли воситадир. Педагогнинг нутқида унинг

хисси, интилишлари ирода ва эътиқоди акс этади. У нутқ ёрдами билан талабаларда хурсандчилик, рухланиш, мухаббат, садокат, газабланиш, нафратланиш хисларини тугдиради. Халқ билан бирга туриш, бирга яшаш муошарат деб аталади. Одамларнинг бир-бирлари билан булган муносабатларининг гузаллиги, мулойимлигига «Муошарат одоби» дейилади. Инсоннинг энг улуг, лекин мураккаб ва машаккатли фаолиятларидан бири одамлар орасида, яъни жамиятда уз урнини топиб яшашида. Бу фаолиятнинг мураккаблиги шундаки, купчиликка кушилиш, улар билан (алоҳида) ахил булиб яшаш учун инсонда шунга яраша муомала ва муносабат булиши керак. Муомала ва муносабат купчиликнинг дилига тугри келмайдиган купол ва дилозор одамни купчилик ёктирмайди. Инсонлар хушфеъл, ширинсухан, мард, муомаласи ширин кишиларни дилдан ёктиришади ва хурмат-эътибор килишади. Инсонлар орасида муносиб урин топиш, иннок, иттифок яшаш шартларидан бири одамнинг камтарлигидир. Камтарин инсон ҳеч қачон узининг ютуғи билан, бой-давлатлилиги билан, илм-хунари билан мактанмайди, ҳамма вақт камгап, содда булади. Аммо инсондаги камтарлик самимий булмоғи зарур.

Суз инсон калбини илитади, суз инсон калбини жароҳатлайди. «Тиг яраси кетар, суз яраси кетмас» деган халқ мақоли бекорга айтилган эмас. Чунки сузнинг кудрати бениҳоя катта. Инсон уз сузига, тилига ниҳоятда эҳтиёткор булмоғи лозим. Айрим ёшларимизда сузга, тилга эътибор анча суст. Энг аввало, ёшларга муомала маданиятини, катталар олдида махмадоналик килмасликни, катталар гапини булмасликни, ёши улугларга гап кайтармасликни ургатишимиз зарур.

Муомала маданияти ҳамма жойда керак. Иш жойида, транспортда, уйда шунинг учун ҳам биз ким билан қандай муомала килишни билишимиз керак. Инсоннинг қанчалик билимли, ақл-заковатли эканлигини муомала орқали намоён булади. Одамлар бутун ички дунёсини, максadini, муомала ва муносабатларини бир-бирларига суз ёрдамида етказди, амалга оширади. Шу туфайли сузлашув муносабатларини ниҳоятда гузал ва мулойим булишини ҳаёт

такозо этади. Сузга бой, ширинсухан кишиларнинг муомалалари ёкимли, иши ҳам юришган булади. Бундайларни одамлар ёктиради, хурмат килади. Сузлашув ҳам узига хос санъатдир. Бу санъатни мукамал урганиш ҳар бир инсонга зарур. Шу билан бирга, она тилини мукамал урганмок ҳар бир инсоннинг мукаддас бурчидир. Тилни билгач: уни ишлата билиш санъатини эгалламок инсон учун зарурдир. Ширин сузлик ва гузал нутк ҳеч қачон, ҳеч қаерда сотилмайди. Бунга эришмокликнинг биргина йули бор. Бу ҳам булса, тинимсиз ширин сузлашни машқ килмокликдир. Бу эса, асосан, куп китоб уқиш йули билан амалга оширилади. Муомала инсоннинг кимлигини курсатувчи юзидир.

Муомала категорияси умумий психология фанининг асосий категорияларидан бири ҳисобланиб, у уз ичига шахслараро муносабатнинг энг муҳим механизмларини камраб олган. Психология фанида муомала категорияси кенг алокани мужассамлаштириб, одамлар уртасида узаро муносабатни акс эттиради. Муомаланинг энг муҳим таркифи мулокот саналиб, мотивацияда мотив қандай аҳамият қасб этса, у ҳам худди шундай муҳим роль уйнайди. Муомала ҳамкорлик фаолиятининг эҳтиёжидан вужудга келиб куп кирралари жараёнидир. Муомала куйидаги таркибий қисмлардан ташкил топган.

1. Коммуникатив (бир томонлама ахборот узатиш).
2. Муомала уз ичига ҳамкорлик фаолиятининг катнашчилари билан узаро ахборот алмашинувини камраб олган булиб, коммуникатив жабха сифатида тавсифланиши мумкин. Одамлар бир-бирлари билан мулокотга киришиши жараёнида муомаланинг муҳим воситаларидан бири тилга ва нутк фаолиятига бевосита мурожат киладилар.
3. Интерфаол (икки томонлама таъсир) -мулокотга киришувчиларни узаро таъсири, уларнинг нутк фаолиятида нафакат суз орқали фикр алмашинуви, балки ҳатти ҳаракати ва ҳулк- атвори узаро таъсир утказиш тушунилади.
4. Узаро бир-бирини идрок қилиши, англаши. Бунда мулокотга киришувчилар узаро бир-бирини идрок қилиши жараёни намоён булади. Яъни, улардан бири

иккинчисининг ишончига лойик аклли, фаросатли, тажрибали, юксак тайёргарликка эга инсон сифатида идрок килинади. Педагогик муомала-бу педагогнинг талабага таъсир утказиш уларнинг бир-бирлари билан ҳамкорликларининг фаолиятidir. Ҳамкорлик узаро ахборот алмашинуви - турлича коммуникатив воситалар ёрдамида педагог томонидан талабалар билан узаро муносабатни ташкил килади. Педагогик фаолиятда муомала муайян дастур асосида мақсадни амалга ошириш, режалаштириш ва утказиш функциясини бажаради. Яъни муомала:

-Уқув фаолиятини яқка хол бажаришнинг воситаси;

-Тарбия жараёнини таъминлашнинг ижтимоии-психологик тизими;

-Таълим ва тарбиянинг муваффақиятини таъминловчи педагог билан талабалар узаро муносабатининг муайян тизимини ташкил қилишниги усули;

-Талаба индивидуаллигини такомиллаштириш, истеъдодини қарор топшириш имконини берувчи жараён сифатида хизмат килади.

Муаллим педагогик жараёнда етакчи кишидир. Унга ёш авлодни уқитиш ва тарбиялаш вазифаси юклатилган. Шунинг учун ҳам педагогга, унинг ахлокий сифатларига талабалар билан муомаласига нисбатан алоҳида юксак талаблар қўйилади. Муаллим ҳаётга эндигина кириб келаётган, барқамол шахс сифатида шаклланаётган инсонлар -ёш талабалар беплап мулоқотда бўлади. Талабалар таълим-тарбия жараёнида умуминсоий ва миллий ахлоқ нормаларини узлаштиради. Талаба муомала одобини агосан педагог тимсолида англаб олади. Педагоглар жамоасида педагоглар уртасидаги муомала-муносабатлар инсонпарварлик, ихтиёрийлик тамойилларига асосланади. Улар одатда, икки хил бўлиб, бири-расмий, иккинчиси-норасмий муомала дейилади. Расмий муомала-муносабатлар Ўзбекистан Республикасининг қонунлари, директив ҳужжатларига асосланади. Норасмий муомала педагогик этиканинг қонуниятларига асосланади ва жамоанинг ҳар бир аъзоси томонидан ихтиёрий равишда бажарилади. Муомала одоби психологик қонуниятлар, одоб нормалари, қоидаларида талабалари педагоглар жамоасининг фикри асосида бажарилади. Ёшларга таълим-тарбия бериш бир кишининг иши эмас. Уни

педагоглар жамоаси бажаради. Таълим-тарбияда кузда тутилган максадга эришиш учун укув юрти бутун жамоаси, »хамма педагоглари бирлашиб харакат килишлари лозим. Хар бир муаллимнинг хатти-харакати, хулки, муомаласи педагоглар жамоасининг максади талабларига мос булмоги керак. Жамоанинг айрим педагогга таъсири педагоглар жамоасида шаклланган муомала одоби муносабатларига бог-лик. Хар бир талабанинг тарбияси учун маъсулиятнинг бирлиги педагоглар жамоасининг талабага нисбатан талабларидан биридир. Дарсда талабаларнинг интизоми педагогик жамоадаги муомала одоби ахлокий муносабатлар даражасини курсатади. Коллежда укув интизомини саклаш бутун педагоглар жамоасининг иши. Педагоглар жамоасида узаро ёрдам ва ишончнинг мавжудлиги муомала одобига амал килишнинг мухим шартидир. Муомала одобига риоя килиш педагоглар жамоасининг максадига педагогларнинг ахлокий савиясига борлик. Педагоглар жамоасида узаро муомала муносабатлар укув-тарбия жараёнини такомиллаштиришга маъсулият ва интизомни саклашга асосланади. Педагогик жамоада соглом аклий-рухий мухит мавжуд булса, ахлокий норма ва йул-йуриklar бажарилибгина колмасдан, балки улар хар бир муаллимнинг эътикодига , одатига айланади. Педагоглар жамоасининг шахе ва жамоа учун фойдали ишларига асосланган таъсири натижасида муаллимнинг маънавий кифасида чукур сифат узгаришлар содир булади. Ижтимоий бурчни тугри англаш, хулкини тугри бахолай олиш одати шаклланади. Жамоада узаро муомала яхшиланади. Муомала жараёнида унинг максадга мувофик амалга оширишни таъминлаш учун ижтимоий назорат ва ижтимоий конун-қоидалар мухим ахамиятга эга. Бу назоратда учта мухим таъсир этиш воситаси иштирок этади: маъкулламаслик, коралаш, жазолаш.

Муомала жараёнида талаба ёки талаба хулки ижтимоий конун-қоидалар маромига зид келса, у холла унинг хатти-харакати кораланади, эътироз, танбех, эслатиш каби воситалар билан таъсир утказилади. Муомала вақтида одоб, одоблилик мухим ахамиятга эга. Унинг асосий вазифалари: ахборот алмашув, узаро таъсир, узаро идрок килиш, турри амалга ошишини идора килиб туради.

Хар бир фикр билдирилганда, мулокотдош кабул кллаётганини фахмлаб туриш, ташки курунишлари узгаришига эътибор бериш, узр сураш тавозе билан муружат килиш эвазига муомала одоби ушлаб турилади. Муомала жараёнида баъзи бир хатти-харакат уйламай билдирилган фикр, ортикча имо-ишора одобсизликка олиб келади. Одобсизлик эса низоли вазият, карама-каршилиқ, зиддиятли вазиятни келтириб чиқаради. Бунинг натижасида муомала фикр алмашув узини вазифасини низоли вазиятга бушатиб беради. Педагогик муомалада психологик алоқа урнатиш алохида ахамиятга эга, чунки талаба билан узаро муносабат, хурмат ишонч негизида курилади.

Бунда педагог талабанинг ҳуқуқ мажбуриятини, унинг коллежда, жамоат жойларида, оилада бажарадиган вазифаси нимадан иборат эканлигини эътибордан четга чиқармаслиги лозим.

Педагогнинг талабаларга таъсир утказиш самараси унинг принципаллиги ва талабчанлигида уз аксини топади. Бундан ташқари у узига ҳам ута талабчан булмоги, шахсий намунаси билан табиий равишда обрӯ эътибор қозонмоги лозим. Муомала жараёнида ва ҳамкорлик фаолиятида педагогнинг талабаларга таъсир утказиш натижасида уларда: ,

-уз-узини ва узгаларни хурмат қилиш;

-уз-узини ва бошқаларнинг фаолияти, хулқини баҳолаш;

-уз-узини бошқариш;

-уз-узини назорат ва узгаларни назорат қилиш;

-уз -узини такомиллаштириш ва янги фазилатларни эгаллаш шаклланади.

Дустона муомалада талаба билан педагог уртасидаги билимларни пухта узлаштиришни таъминлайди ва муқаммал шахсий фазилатларни тарқиб топтиришга хизмат қилади. "

Педагогик жараёнда содир. буладиган муомала одоби, муаллимнинг ахлоқий маданияти, тарбияланшнлик даражаси акс этади. Муаллимнинг педагогик касб эгаси сифатида узига, уз касбига талабаларга булган муносабати унинг мулокотида якқол намоён булиши мумкин. Педагогик жараёндаги алоқалар тизимида педагог билан талаба уртасидаги муомала муносабатлар

катта урин эгадлайди. Педагоглар жамоасида ижодкорлик мухити муомала одобининг шаклланишида жамоат ташкилотларининг роли каттадир. Улар муаллимнинг обрусини ошириш жамоат ишларига фаол катнаштириш йули билан педагогнинг ахлокий педагогик маданияти, маъсулияти оширишига кумаклашади. Муаллим хар-бир сузини уйлаб гапириши, бошкаларнинг касбдошларининг сузи, фикри, мулохазаларини тинглай олиши хам педагогик жамоада узаро муомала муносабатларини яхшилашга хизмат килади.

3.4. Педагог ва талаба уртасидаги мулоқот

Талабалар билан муомала килиш педагогнинг уз тарбияланувчилари билан мулокот олиб бориш махоратини такозо этади. Биз учун эса сузлашишни билиши лозим. Сузлашишни, мулокот олиб боришни доимо урганиб бориши лозим. У дарсни самарали олиб боришни, сузлашишни билиши, сухбат, лекция, хикоя килиш каби усулларидан фойдаланиши, умуман бутун таълим-тарбия жараёнида талабалар билан мулокотни йулга куя олиши лозим. Мулокот – юнонча суз, сузлашув, сухбатлашув, шахслараро сухбат ва фикр олишув, огзаки нутк шакли икки ёки ундан ортик шахсларнинг сузлашувидир.

Педагог билан талаба уртасидаги мулокот булиши учун педагогда етарли даражада кобилиятга эга булиши керак хамда уз - узига доимо куйидаги саволларни бериши ва унга жавоб беришга харакат килиши керак:

Нимага ўргатиш, кимни ўргатиш, қандай ўргатиш.

Нимага ўргатиш:

- а) илм – фандаги янгиликларни англаш, Янги Фан терминларини тушуниш, укув предметини тулик узлаштириш;
- б) малака, куникма ва кобилиятни шакллантириш;
- в) укув предметлари уртасидаги боғликликни амалга ошириш;
- г) укув мазмунини тушунарли тизим асосида куриш.

Кимни ўргатиш:

- а) талабаларни баъзи психик хусусиятларини (эслаб колиш, нутки, фикрлаш...) хамда уларни кай даражада укимишли, тарбияли эканликларини аниклаш;

б) талабаларнинг бир даражадан иккинчисига утишдаги кийинчиликларини олдиндан аниклаш;

в) укув-тарбия жараёнини ташкил этишда талабаларнинг далиллари, фикрларини ҳисобга олиш;

г) талабалардаги турли психик узгаришлар ва ривожланишни ҳисобга олиб, уз педагогик меҳнатини ташкил этиш;

д) иқтидорли талабалар билан ҳам ишлаш, яққа ҳолдаги ишни ташкил этиш.

Қандай ўргатиш:

а) иш жараёнида ишлатиладиган куч ва кетадиган вақтни ҳисобга олган ҳолда уқитиш ва тарбиялашнинг турли усуллари мажмуини ишлатиш.

Педагогик таъсир курсатишнинг асосий усуллари, бу талаб, истиқбол, рағбатлантириш ва жазолаш, жамоатчилик. Талаб - тажрибада жуда кенг тарқалган усул бўлиб, таълим- тарбия жараёнида педагогнинг тарбияланувчига шахсий муносабатининг намоён бўлиши йули билан ёки бу хатти-харакатларининг рағбатлантирилиши ёки тухтатилишини таъминлайди. Истиқбол-таъсир курсатишнинг жуда таъсирчан усули бўлиб, у талабаларнинг хатти-харакатларини, улар олдига қуйилган максадлар, уларнинг шахсий интилишлари, кизикишларига айланади. Рағбатлантириш ва жазолаш-талабаларни хулқ-атвориға кузатиш киритишни, яъни фойдали хатти-харакатларни қушимча рағбатлантиришни ва тарбияланувчиларнинг номаъқул хатти-харакатларини тухтатишни таъминлайди. Жамоатчилик фикри – тарбияланувчиларнинг ижтимоий-фойдали фаолиятини гоёт ҳар томонлама ва мунтазам рағбатлантириб боришни таъминлайди.

Талаб-педагогик таъсир курсатишнинг бошланғич усули бўлиб, тарбияланувчиларда узиға нисбатан масъулият ва талабчанликни рағбатлантиришда алоҳида вазифани бажаради. Узаро фикр алмашиш билан таъсир курсатиш воситалари: ишонтириш, таъсир қилиш, узаро фикр алмашиш билан таъсир курсатиш. Ишонтириш педагогик таъсир курсатиш усули сифатида дарсларда укув ахбороти, ижодий суҳбатлар, мунозаралар шаклида

кулланилади. Тарбиявий ишда гурухий ва якка сухбатлар, мунозаралар, сийсий ахборотлар шаклида кулланилади.

Таъсир килдириш киши психикасига назоратсиз кириб, унинг фаолиятида хатти-харакатлар, сабаблар, интилишлар билан амалга оширилади. Таъсир килиш-шундай бир психик таъсир курсатишки, киши уни онгининг етарли назоратсиз идрок этади.

а) Педагогик вазиятларни таккослаш ва умумлаштириш, усулларни куйиш;

б) Талабаларга якка индивидуал холда муносабатда булиш, уларни мустакил ишларини ташкил этиш.

Педагог талабалар билан буладиган мулокотида куйидаги малакаларни эгаллаган булиши лозим: ташки кийфани назорат килиш нуткни эгаллаш, педагогик муносабат маданиятини эгаллаш, ташкилотчилик махорати, укув тарбия жараёнини бошқариш услубларини эгаллаш.

Муносабатларни бошқариш услублари:

1. Авторитар услуб.
2. Демократик услуб.
3. Либерал услуб.

1. Авторитар услуб.

- Узи якка холда гурух фаолиятини йуналишини белгилайди.
- Узи курсатма-буйрук беради.
- Жавобгарликни уз буйнига олади.
- Сузсиз буйсунишни даъво этади.
- Каттик интизомни талаб этади.
- Айтилган нарсани тулик бажарилишини талаб этади.
- Гап кайтарганни, гап ургатганни ёктирмайди. Айтган ташаккури хам буйрукдай чикади. Сузлари каттик ва купол. Бирон бир масалани тушунтирмайди, лекин талаб этади.
- Мулокотга киришишнинг асосий шакллари: буйрук, курсатма бериш, кулланма билан ишлаш, хайфсан эълон килиш.

- Муомалада купол, дагал, дук-пуписали мажбур этиш, куркитиш, чучитиш оркали киришади.

- Авторитар услубнинг ижобий томони фавқулудда вазиятлар ишлатилиши (ёнгинда, сув тошкинида)

- Муносабатни бу услубда бошқарилиши атрофдагилар учун кийин ёки огир аҳвол.

2. Демократик услуб

- Жамоа фикрига таяниб иш олиб боради.

- Жамоа фикрини, ташаббусини маъқуллайди, ривожлантиради, бошқалар фикрига хурмат билан карайди.

- Бошқалар фикрини узиники килиб олади.

- Мулоқотга киришишнинг асосий шакллари: илтимос, маслаҳат бериш, самимий муомала.

3. Либерал услуб.

- Ташаббуссиз жамоа ишига аралашмайди, ҳамма масалаларни юзаки караб чикади. Узининг фикри йук, жавобгарликдан узини четлатади. Иш натижаси билан кизикмайди.

- Талабаларга эътиборсизлик билан, бегам карайди.

- Уз ишига совукконлик билан карайди.

Илмий педагогик адабиётларда куйидаги муносабат турлари курсатилган:

- ҳамкорликдаги муносабат- устун оркали муносабат

- дустона муносабат - носамимий муносабат

- ораликдаги муносабат- бекорчи муносабат

- куркув оркали муносабат - диалог ва монолог

Инсон узини куршаб олган олам билан узаро биргаликдаги харакати, одамлар уртасидаги ижтимоий хаёти ва ишлаб чикариш фаолияти жараёнида топадиган муносабатлар тизимида юз беради. Кишилар иш жараёнида табиат билангина эмас, балки бир бирларига ҳам узаро таъсир курсатадилар.

Педагогик мулоқот - бу педагогнинг кулай психологик мухитни яратишга харатилган талабалар билан касбий муомаласидир. Нотугри педагогик мулоқат куркув, ишончсизлик тугдиради ва диккат, хотпра, имконият, ишчанлик

кобилиятини пасайтиради. Педагогнинг талабалар билан муомиласи унга энгиллик, кувонч олиб келиши, фаолиятида харакатга ундаши керак. Педагог ва талаба муомиласида хар бир марса хурмат ва талабчанликка асосланиши лозим. Педагогик мулокат социал - психологик жараён сифатида куйидаги функциялар билан -характерланади: шахсни билиши, ахборот алмашиши, фаолиятни ташкил этпш ва маънавий мухитни яратиш кабилар.

Педагогик махоратга педагогик билимлар билан бир каторда педагогик техника сохасидаги малака хам киради. Улар тарбияга озрок куч сарфлаб, Купрок натижаларга эришиш имконини беради. Хар бир мохир педагог шахсни шакллантириш билан боглик булган, мазкур масалаларни хал килиши лозим. Педагогдан куч - гайратни, катъиятни, тиришкокликни, тадкикотлар олиб боришга интилишини, янги вазиятга, янги жамоага кириш кобилиятини, самимиятни, тутрилик ва халолликни, уткир акл -идрокни, бир воситани бошкаси билан текшириб куриш малакасини талаб килинади. Педагогик махорат узига талабалар хакидаги, таълим тарбия жараёнини ташкил этиш ва унинг мазмуни, методлари хакидаги кенг билимларни камраб олади. Бу билимлар умумий педагогик маданиятни ташкил этади. Педагог бу маданиятни эгалламаса, хеч вақт чинакам уста була олмайди. Замонавий педагогга биргина умумий маданиятининг узи кифоя килмайди. У талабаларни кузатиш, уларнинг усишидаги мухим нарсаларни жамиятда вужудга келган, асосий ижтимоий гоюлар билан таккослаш, уларни ривожлантириш йуллари ва усулларини аниклаш, турли воситалар тарбиявий таъсир курсатиш усулларининг узаро бир бирига утиши диалектикасини чукур тахлил. к,илиш, педагогик изланишлар ва ютукларни илмий жихатдан бир системага солиш малакаларига эга булади.

Педагогик малака билим ва куникмалар фаолиятнинг маълум турини эгаллаб олиш, яхши бажара олиш кобилиятидир. Педагог фаолиятига оид бундай малакаларга куйидагилар киради.

А) Амалий конструктив малакалар:

1. Амалий тарбиявий ишларини режалаштириш, фаолиятнинг энг мухим коидаларини англай билиш.

2. Хар бир талабага нисбатан уни жамоа шароитида тарбиялашнинг индивидуал дастурини тузиш.

3. Талабаларнинг ёшлик ва шахсий хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда, уларга нисбатан индивидуал муносабатни ошириш.

Б) Ташкилотчилик малакалари:

1. Талабалар орасидаги фаолларини аниқлай билиш, танлай билиш ва уларни идрок қилиш.

2. Талабаларнинг турли хилдаги жамоа, индивидуал фаолиятини уюштириш билиш ва уларни ижтимоий фаоллигини билиш.

3. Талабаларга берилган ижтимоий топшириқлар берилиши юзасидан назорат урнатиш ва уларга зарур вақтда амалий ёрдам бериш.

4. Узи раҳбарлик қилган гуруздаги амалий ишларни амалга ошириш билиш.

5. Ота - оналар, кенг жамоатчилик уртасидаги ишларни билиш.

Талабаларга талаблар қуйиш методлари қуйидагилардан иборат: талабанинг ахлоқ қоидаларини, барча предмет бўйича билимларни баҳолаш, укув юртининг, коллежнинг ички тартиб қоидаларини, таълимда тушунтириш жараёнида қўлланади. Шунинг назарда тутиш керакки, уқишдаги бурч ва маъсулиятни билиш, машқ қилиш, талабаларни меҳнат қилишга ургатишдан иборатдир. Талаба коллежда яхши уқиши, самарали хизмат қилиши, яхши дам олиши, ҳамма вақт қизиқарли маршрут билан банд бўлиши мақсадга мувофиқдир. Бундай фаолиятни уюштириш педагогнинг маҳоратига боғлиқ. Педагог олдида қуйилган талаблар:

1. Фаолиятнинг аниқ мақсадларини талабалар жамоаси ҳам, талаба ҳам аниқ ҳис қилсин.

2. Фаолиятни амалга ошириш педагоглар ташаббуси ва ижодий фаолликка боғлиқ. Бунда ишни тақсимлаш, режалаш, ҳисобга олиш, натижа чиқариш қабиларни талабаларнинг уларига ҳавола қилиш керак.

3. Педагог фаолиятга педагогик раҳнамолик қилади, уларни ижодий одатларини шакллантиради.

4. Фаолият жараёнида ҳар бир талаба ижрочилик муҳақасига эга бўлади.

5.Иш натижасини муохокама килиш, иштирокчиларни рағбатлантириш.

Инсоннинг ахлокий тарбияланганлигини унинг атрофидаги нарсаларга булган турли-туман муносабатларда намоён буладн. Амалий фаолият кишининг ахлокий тарбия тизимининг мухим томонидир. Шунинг учун талабаларга яхшилик килиш ва меҳрибонлик ички кечинмалар билан эмас, балки педагог фаолиятидаги асосий вазифа ҳисобланади.

Муомала шахс фаолияти учун мухим ҳисобланади. Шунинг учун педагог укув тарбия жараёнида талаба шахсини шакллантиради. Муомила шахсга узини танишни ургатади. Педагог дарсни режалантирар экан, талабаларнинг фақат ахборотни эгаллашлари билан чегараланмасдан, ёрдамга мухтож булганларга шароит яратиш, уларнинг кизикмшини таъминлаши лозим. Муомала жараёнини икки типга булиш мумкин: диалог ва монолог. Монолог муомилада ҳамкорлик бир томоннинг ижрочилиги асосида курилади. Педагогик фаолият педагогнинг талабалар билан муносабата-жараёнидаги ишни демократик ташкил этади ва биргаликда амалга оширилади.

Қисқа хулоса

Педагогик мулоқот - бу педагогнинг кулай психологик муҳитни яратишга харатилган талабалар билан касбий муомаласидир. Нотугри педагогик мулоқат куркув, ишончсизлик тугдиради ва диққат, хотпра, имконият, ишчанлик кобилиятини пасайтиради. Педагогнинг талабалар билан муомиласи унга энгилик. кувонч олиб келиши, фаолиятида харакатга ундаши керак. Педагог ва талаба муомиласида хар бир марса хурмат ва талабчанликка асосланиши лозим. Педагогик мулоқат социал - психологик жараён сифатида куйидаги функциялар билан -характерланади: шахсни билиши, ахборот алмашиши, фаолиятни ташкил зтпш ва маънавий муҳитни яратиш кабилар.

Текшириш ва ўз-ўзини назорат қилиш учун саволлар

1. Педагогик мулоқот деганда нимани тушунасиз?
2. Муомала маданияти, нутк маданияти деганда нимани тушунасиз?
3. Педагог диққатни жалб кила билиши учун узини кандай тутиши лозим?
4. Сиз уз педагогларингиз фаолиятини кандай баҳолайсиз?

5. Педагогик малака нима?
6. Педагогик тажриба тўплаш услублари деганда нимани тушунасиз?
7. Қобилиятни ривожлантириш деганда нимани тушунасиз?

АДАБИЁТЛАР

1. Азизхужаева Н.Н. Педагог мутахассислигига тайёрлаш технологияси. – Т.: ТДПУ, 2000.
2. Азизхужаева Н.Н. Педагогик технология ва педагогик махорат. – Т.:ТДПУ, 2003.
3. Ишмухамедов Р.Ж. “Инновацион технологиялар ёрдамида таълим самарадорлигини ошириш йуллари”. – Т.: ТДПУ, 2004.
4. Очилова Г. “Педагогик махорат” Тошкент,, 2005 йил.
5. Хужаев Н.Х., Ходиев Б.Ю., “Янги педагогик технологиялар. Укув кулланма. – Т.: «Фан», 2002.
6. Педагогика профессионального образования. Под. ред. В.А.Сластенина. Москва «Академіа». 2004
7. www.tgeu.uz.-Тошкент Давлат Иқтисодиёт Университети веб сайти.

4-боб. ТАЪЛИМНИНГ ЗАМОНАВИЙ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИ

4.1. Педагогик технология ҳақида тушунча.

4.2. Педагогик технологиялар ва уларнинг тавсифи

4.1. Педагогик технология ҳақида тушунча.

Ҳозирги вақтда Ўзбекистонда жаҳон таълим майдонига киришга йўналтирилган янги таълим тизими қарор топди. Бу жараён билан бир вақтда педагогик ўқув-тарбия жараёнининг назарияси ва амалиётида сезиларли ўзгаришлар содир бўлмоқда. Таълимдаги ёндашувлар таркиби ўзгармоқда ва бошқача муносабатлар, педагогик менталитетлар ўрнатилмоқда.

Таълим таркиби янги процессуал маҳоратлар, ахборотлар билан ишлаш қобилиятининг ривожланиши, илмий муаммо ва бозор амалиётининг ижодий ечимининг таълим дастурларини индивидуаллаштиришга қаратилиши билан бойитилмоқда. Ахборотнинг анъанавий усуллари-оғзаки ва ёзма нутқ, телефон ва глобал масштабда телекоммуникацияларни ишлатиш билан алмаштирилмоқда.

Педагогик жараённинг муҳим таркиби бўлиб талаба билан педагогнинг шахсга йўналтирилган ўзаро муносабатлари ҳисобланади. Ижтимоий билимга тенг бўлган педагогик технологияларнинг ташкил топишда фаннинг роли ортиб бормоқда.

Педагогик таълим технологияларнинг психологик-педагогик нуқтаи назардан такомиллашувининг асосий йўналишлари қуйидагилар билан ифодаланади:

1) Ёдлашдан эслаб қолиш функциясига ўтиш, яъни ўзлаштирилганини ишлатиш имконини берувчи ақлий ривожланиш жараёнига ўтиш.

2) Билимнинг ассоциатив статистик моделдан ақлий ҳаракатнинг динамик таркибий тизимларига ўтиш.

3) Ўртача талабага йўналтирилганликдан ўқитишнинг дифференциалланган ва индивидуаллаштирилган дастурларига ўтиш.

4) Талабанинг ташқи мотивациясидан ички маънавий иродали тартибга солинишга ўтиш.

Таълимда замонавий дидактика ва таълим таркибларининг самарадорлигини ошириш, янги ғоя ва технологияларнинг илмий ишлаб чиқилиши ва амалий асосланиши ишлатилмоқда. Бунда ҳар хил педагогик тизим билан ўқитиш технологиялари ўртасида боғлиқлик, амалиётда давлат таълим тизимининг янги шакллари (қўшимча ва альтернатив) нинг апробацияси, ҳозирги замон шароитида ўтмишнинг педагогик тизимларини қўллаш муҳим ҳисобланади. Бундай шароитда педагог, бошқарувчи кенг қўламли замонавий инновацион технологиялар, ғоялар, укув муассасасилар, йўналишларда маълум бўлган нарсаларни қайта очишга вақтини сарфлаш керак эмас. Бугунги кунда саводли мутахассис бўлиш учун таълим технологияларнинг ҳаммасини ўрганиш лозим.

Ҳозирги вақтда педагогик луғатда педагогика тушунчаси мустаҳкам ўрнашган. Лекин уни тушуниш ва ишлатишда турли хил ўқилиши мумкин.

Технология- бу бир ишда, маҳорат ва санъат қўлланиладиган усуллар йиғиндисидан иборат.

Педагогик технология-таълим шакли, усули, услублари, тарбиявий воситаларнинг махсус йиғилишини аниқловчи психологик-педагогик кўрсатмаларнинг мажмуидир.

Педагогик технология-бу ўқув жараёнини амалга оширилишининг сермазмун техникасидир. (Г. Беспалько)

Педагогик технология-ўқитишнинг режалаштирилган натижаларига эришиш жараёнининг тавсифларидир.

Технология- бу санъат, маҳорат ва қобилият, ишлов услубларининг мажмуидир. (Шепель)

Педагогик технология-бу ўқув жараёнининг лойиҳалаштирилиши, ташкил этилиши, ўтказилиш бўйича барча тавсилотлари билан ўйлаб чиқилган жамоа педагогик фаолиятининг модели ҳисобланади. У талаба ва педагогларга қулай шароитлар яратиши шарт. (Монахов)

Педагогик технология-бу таълим шакллари оптимизациясини ўзига мақсад қилиб олган инсон ва техник ресурслари ва уларнинг ўзаро таъсирини

ҳисобга олган ҳолда ўқитиш жараёнини ташкил этиш, қўллаш ва аниқлашнинг ҳамда билимларни ўзлаштиришнинг услубларидир¹. (ЮНЕСКО)

Педагогик технология-педагогик мақсадларга эришиш учун қўлланиладиган шахсий, интеллектуал, услубий воситаларнинг амал қилиш тартибидир. (Кларин)

Педагогик технология тушунчасига бир катор педагог олимлар томонидан турлича таърифлар берилган, масалан У.Толиповнинг “Педагогик технология: назария ва амалиёт” номли монографиясида куйидагича ифодаланганлигини 7-расмда келтириб утдик.

Педагогик технология аспектлари.

Педагогик технология тушунчаси 3 аспектда намоён бўлиши мумкин:

1. Илмий аспект-педагогик технология педагогик фаннинг

қисми сифатида таълим услублари, таркиби ва мақсадларини ишлаб чиқади ва ўрганади, ҳамда шу билан бирга педагогик жараёнларини лойихалаштиради.

2. Процессуал-таъсифий аспект - таълимда режалаштирилган натижаларга эришиш учун жараённи тасвирлаш, мақсад, таркиб, услуб ва воситалар мажмуидир.

3. Процессуал-амалий аспект - педагогик (технологик) жараённинг амалга ошиши, барча педагогик методологик (услубий), инструментал воситаларнинг амал қилиш.

Шундай қилиб, педагогик технология фан сифатида амал қилиб, таълимнинг янада рационал йўллари тадқиқ этади. Бу эса таълимда қўлланиладиган усуллар, тамойиллар ва регулятивлар тизими сифатида ҳамда таълимнинг реал жараёни сифатида бажаради.

«Педагогик технология» тушунчаси таълим тажрибасида 3 даражада қўлланилади:

1. Умумий педагогик даража:

---

¹ И.Мамажонов «Булажак иктисодчи-уқитувчиларни тайёрлашда янги педагогик технологиялардан фойдаланиш» Магистрлик диссертацияси. Т., 2001.

Умумпедагогик (умумдидактик, умумтарбия) технология берилган ҳудуддаги таълим масканида таълимнинг маълум даражасидаги тўлиқ умумтаълим жараёнини тавсифлайди.

Бунда педагогик технологиянинг педагогик тизимида фарқлар мавжуд: унга таълим мақсадлари, таркиби, воситалари ва услубларининг мажмуи, жараёнда субъект ва объектларнинг фаолият алгоритми киради.

2. Қисман педагогик даража:

Қисман предметли педагогик технология «қисман методика» тушунчасини беради, яъни бир фан доирасида тарбия ва таълим, услуб ва воситалар мажмуидир.

3. Чегараланган даража:

Чегараланган технология-таълим-тарбия жараёнининг алоҳида қисмларини ифодалаб, хусусий дидактик ва тарбия масалаларини ечади. (фаолиятнинг алоҳида турларини технологияси, тушунчаларнинг шаклланиши, янги билимларни ўзлаштириш, материални назорат қилиш ва қайтариш технологияси) Шунингдек технологик таркиблар фарқланади: Усуллар технологик занжирга бирикиб яхлит педагогик технология (техник жараён)ни ташкил этади.

Технологик жадвал- технологик жараёнининг шартли тасвири, унинг алоҳида функционал элементларига бўлиниши ва улар ўртасидаги мантикий алоқаларнинг белгиланиши.

Технологик харита- жараёни босқичма-босқич усулда ифодалаш, бунда мақбул бўлган воситалар кўрсатилади (бу одатда график шаклда ифодаланади).

Технологик нюанслар- адабиётда одатда педагогик тизим тушунчаси педагогик технология сифатида кўрсатилади. Лекин педагогик технология кенгроқ маънодаги тушунча бўлиб, ўзига хос педагогик фаолиятнинг объект ва субъектларини олади.

Қўлланилишига кўра технологияларни 3 синфга ажратиш мумкин:

- а) умумий педагогик технологиялар;
- б) хусусий педагогик технологиялар;

в) кичик педагогик технологиялар, моделлар;

Фалсафий жиҳатдан технологиялар:

а) материалистик;

б) идеалистик;

в) илмий;

г) диний;

д) гуманистик;

е) мажбурий.

Психик ривожланиш омили бўйича:

а) биоген, яъни инсоннинг жипсланган ривожланишига таъсир кўрсатувчи технология; бу технология асосан жисмоний тарбия каби фанларда қўланилади.

б) социоген, яъни шахснинг социологик онгини ривожлантиришга қаратилган технология, булар қаторида жамиятшунослик, ҳуқуқшунослик, социология, сиёсатшунослик каби фанларни санаб ўтиш мумкин.

в) психоген, яъни инсоннинг психологик ривожланишига таъсир кўрсатувчи технология; булар жумласига психология, этика, эстетика, маънавият, руҳият, диншунослик каби фанларни киритишимиз мумкин.

Илмий тажрибани ўрганиш бўйича:

а) рефлексив, яъни айрим тажрибаларнинг шартли рефлекс тарзида ёки одатий ҳолда бир авлоддан иккинчисига ўтиши;

б) ривожлантирувчи, яъни олдингилар тажрибаларини умумлаштириб, ўз тажрибаларидан келиб чиққан ҳолда мавжуд технология билан уйғунлаштириш;

в) гештальт, яъни ушбу технология талабанинг ҳис туйғуларини қамраб олади;

г) бихевиористик, бу технология талабаларнинг ташқи ҳатти-ҳаракатларига асосланган бўлади.

Ўаõñ ðõñõñèüðèàðèèè ðèâîæèàíèøèâà қàðàá:

а) ахборот технологиялар (билим, малака, кўникмани шакллантиришга қаратилган технология);

б) операцион технология (фикрлаш малакасини шакллантиришга қаратилган технология);

в) эстетик-ахлоқий технология.

г) бошқарувчилик хусусиятини шакллантирувчи технология;

д) эвристик технология (ижодий ёндашувни шакллантирувчи технология);

е) амалий ҳатти-ҳаракатларни шакллантирувчи технология.

Педагогик технологиялар педагогнинг талабага нисбатан муносабатига қараб бир қанча турларга бўлинади:

1) авторитар технология; бунда педагог асосий субъект сифатида бошқарувчи, текширувчи, талаб қилувчи бўлиб майдонга чиқади, талаба эса тобе сифатида тан олинади.

2) дидактик технология, бунда педагогнинг ўрни маълум юқори бўлиб, бу технология марказида таълим жараёни туради ва тарбиядан устунлик қилади.

3) шахсга йўналтирилган технология, бунда тизимнинг марказида талаба шахси туради, талабанинг ривожланишида соғлом психологик хусусиятни ташкил қилиш, имконият ва қобилиятларни ўстириш асосий бўлиб ҳисобланади. Бу йўналиш ҳам ўз навбатида 3 гуруҳга бўлинади:

а) инсоний (шахсий) технология, бу технология ўзининг психотерапевтик хусусияти билан ажралиб туради.

б) ҳамкорлик, бу ўзаро тенглик, демократизмга асосланган технология;

в) эркин тарбия, талабага бунда танлаш, эркинлик, мустақиллик бер²илади;

г) экзотерик, онгдан ташқари билимларни ўрганишга қаратилган технологиядир.

Хулоса қилиб шуни айтиш мумкинки, бугунги кунда таълимда замонавий дидактика ва таълим таркибларининг самарадорлигини ошириш имкониятлари, янги ғоя ва технологияларнинг илмий ишлаб чиқилиши ва амалий асосланиши қўлланилмоқда. Замонавий технологик мутахассис бўлиш учун таълим

---

²Б. Собиров. "Уқувчиларда иктисодий тушунчаларни шакллантиришда инновацион усулларида фойдаланишнинг педагогик асослари" мавзусидаги номзодлик диссертацияси автореферати. Т. 2004.

технологияларининг барчасини, шу жумладан педагогик компонентларини чуқур ўрганиб, таҳлил қилиш лозим.

Педагогик луғатда педагогик технология тушунчасига турли хил йўллар билан ёндашилган, шунинг учун бизнинг тушунчада педагогик технологиялар ҳар хил муаллифларнинг таърифларини умумлаштирувчи сермазмун йиғимдир. Педагогик технология кўпроқ сифатли натижага эришишга қаратилган. +ўлланадиган педагогик технология натижаси эса, биринчи навбатда, педагогнинг маҳоратига, педагогик классификация турларидан моҳир фойдалана олишига, илмий-касбий тажрибасига, шахсий хусусият ҳамда инсоний фазилатларига боғлиқ.

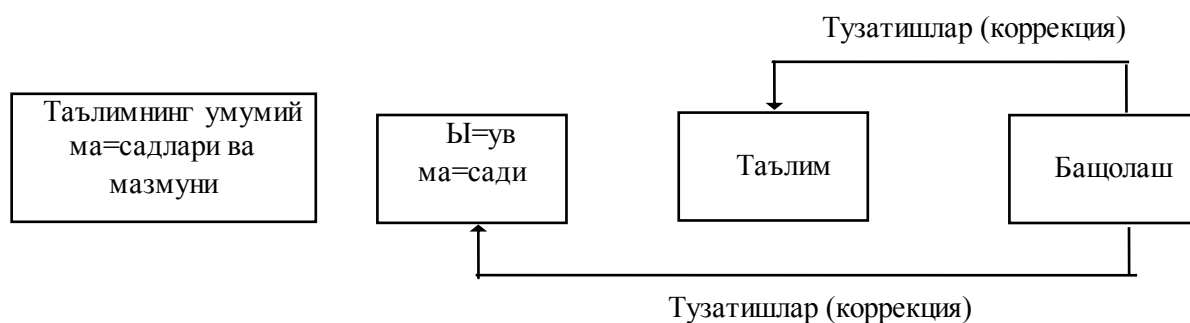
Педагогик технологиянинг ўзига хос хусусияти.

Педагогик технология пайдо бўлгунча қадар таълим тизими доирасида таълим жараёнини етарли самарали лойиҳалаш қоидаси ишлаб чиқилмади. Педагогик технологиянинг ўзига хос хусусияти шундан иборатки, унда ўқув мақсадларига қафолати эришишда ўқув жараёни лойиҳалаштирилади ва амалга оширилади. Технологик ёндашув, энг аввало, юзалиқда эмас, балки режалаштирилган натижаси олиш имконини берувчи конструктив, кўрсатмали схемада ўз ифодасини топади.

Мақсадга йўналтирилганлик, жараён натижаларини ташҳисли текшириш, таълимни алоҳида ўргатувчи қисмларга бўлиб ташлаш ўқув жараёнининг қирраларини бугунги кунда таълимни қайта ишлаб чиқиш цикли ғоясига бирлаштириш имконини беради. У асосан ўз ичига қуйидагиларни олади.

- * таълимда умумий мақсаднинг кўйилиши;
- * тузилган умумий мақсаддан аниқ мақсадга ўтиш;
- * педагогларнинг билим даражаларини дастлабки баҳолаш;
- * бажариладиган ўқув ишларни мажмуаси;
- * натижани баҳолаш.

Бундан кўринадики, ўқув жараёни «модулли» кўринишга келиб, турли мазмун билан тўлдирилган, умумий тизимга мос ҳолда ишлаб чиқариладиган блоклар қисмлардан иборат.

Ўқув жараёни педагогик технология асосида ташкил этишнинг режалаштиришда педагогдан юксак малака талаб этади, материаллар тайёр бўлгач, педагог асосан ташкили ва консултатив вазифаларни бажаради. Умумий кўринишда педагогик технология таркибига қуйидагилар киради:

- фаннинг идентификациялашган ўқув мақсадларини ишлаб чиқиш;
- ўқув мақсадли шажараси;
- ўқув мақсадларини назорат топшириқларига айлантириш;
- мақсадга эришиш усуллари;
- эришилган ўқув мақсадларини баҳолаш.

Бу таркибий қисмларнинг ҳар бири маълум йўналишдаги педагогик операциялар тизимини ташкил этади. (Схемага қаранг)

4.2. Педагогик технологиялар ва уларнинг тавсифи

Замонавий таълимни ташкил этишга куйиладиган муҳим талаблардан бири ортикча рухий ва жисмоний куч сарф этмай, қисқа вақт ичида юксак натижаларга эришишдир. Қисқа вақт орасида муайян назарий билимларни укувчиларга етказиб бериш, улар да маълум фаолият юзасидан куникма ва малакаларни хосил қилиш, шунингдек, укувчилар фаолиятини назорат қилиш, улар томонидан эгалланган билим, куникма ҳамда малакалар даражасини баҳолаш укувувчидан юксак педагогик маҳорат ҳамда таълим жараёнига нисбатан янгича ёндошувни талаб этади.

Бугунги кунда бир катор ривожланган мамлакатларда бу борада катта тажриба тупланган бўлиб, ушбу тажриба асосларини ташкил этувчи методлар интерфаол методлар номи билан юритилмоқда. 1хуйида таълим амалиётида фойдаланилаётган интерфаол методлардан бир нечтасининг

моҳияти ва улардан фойдаланиш борасида суз юритамиз

«Фикрлар ҳужуми» технологияси

Мазкур метод укувчиларнинг машгулотлар жараёнидаги фаолликларини таъминлаш, уларни эркин фикр юритишга рағбатлантириш ҳамда бир хил фикрлаш инерциясидан озод этиш, муайян мавзу юзасидан ранг — баранг гояларни туплаш, шунингдек, ижодий вазифаларни хал этиш ечиш жараёнининг дастлабки босқичида пайдо булган фикрларни енгишга ургатиш учун хизмат килади. «Фикрий ҳужум» методи А.Ф.Осборн томонидан тавсия этилган булиб, унинг асосий тамойили ва шарти машрулот (бахс)нинг хар бир иштирокчиси томонидан уртага ташланаётган фикрга нисбатан танки дни мутлако таъкиклаш, хар кандай лукма ва хазил — мутойибаларни рағбатлантиришдан иборатдир. Бундан кузланган мақсад укувчиларнинг машрулот (бахс) жараёнидаги эркин иштирокини таъминлашдир. Таълим жараёнида ушбу методдан самарали ва муваффақиятли фойдаланиш укутувчининг педагогик маҳорати ва тафаккур куламининг кенглигига боғлиқ булади. «Фикрий ҳужум» технологиясидан фойдаланиш чоғида укувчиларнинг сони 15 нафардан ошмаслиги мақсадга мувофиқдир. Ушбу методга асосланган машрулот бир соатга қадар ташкил этилиши мумкин.

«Ялпи фикрлар ҳужуми» методи

Ушбу метод Ж.Дональд Филипс томонидан ишлаб чиқилган булиб, уни бир неча ун (20-60) нафар укувчилар дан иборат синфларда куллаш мумкин. Метод укувчилар томонидан янги рояларнинг уртага ташланиши учун шароит яратиб беришга хизмат килади. 5ҳар бири 5 ёки 6 нафар укувчиларни уз ичига олган гуруҳларга 15 дақиқа ичида ижобий хал этилиши лозим булган турли хил топширик ёки ижодий вазифалар берилади. Топшириқ ва ижодий вазифалар белгиланган вақт ичида ижобий хал этилгач, бу хақида гуруҳ аъзоларидан бири ахборот беради.

Гуруҳ томонидан берилган ахборот (топширик ёки ижодий вазифанинг ечими) укутувчи ва бошқа гуруҳлар аъзолари томонидан муҳокама қилинади ва унга баҳо берилади. Машрулот якунида укутувчи берилган

топширик ёки ижодий вазифаларнинг ечимлари орасида энг яхши ва узига хос деб топилган жавобларни эълон қилади. Машгулот жараёнида гуруҳ аъзоларининг фаолиятлари уларнинг иштироклари даражасига кура баҳолаб борилади.

«6х6х6» методи

Ушбу метод ёрдамида бир вақтнинг узида 36 нафар укувчини муайян фаолиятга жалб этиш орқали маълум топшириқ ёки масалани хал этиш, шунингдек, гуруҳларнинг ҳар бир аъзоси имкониятларини аниқлаш, уларнинг карашларини билиб олиш мумкин. «6х6х6» методи асосида ташкил этилаётган маршрутда ҳар бирида 6 нафардан иштирокчи булган 6 та гуруҳ укитувчи томонидан уртага ташланган муаммо (масала)ни муҳокама қилади. Белгиланган вақт нихоясига етгач укитувчи 6 та гуруҳни қайта тузади. ҳайтадан шаклланган гуруҳларнинг ҳар бирида аввалги 6 та гуруҳдан биттадан вакил булади. Янги шаклланган гуруҳ; аъзолари уз жамоадошларига аввалги гуруҳи томонидан муаммо (масала) ечими сифатида такдим этилган хулосани баён этиб берадилар ва мазкур ечимларни биргалиқда муҳокама қиладилар.

«6х6х6» методининг афзаллик жиҳатлари куйидагилардир:

- 1) гуруҳларнинг ҳар бир аъзосини фаол булишга ундайди;
- 2) улар томонидан шахсий карашларнинг ифода этилишини таъминлайди;
- 3) гуруҳнинг бошка аъзоларининг фикрларини тинглай олиш куникмаларини хосил қилади;
- 4) илгари сурилаётган бир неча фикрни умумлаш — тира олиш, шунингдек, уз фикрини химоя қилишга ургади.

Энг мухими маршрут иштирокчиларининг ҳар бири қиска вақт (20 дақиқа) мобайнида ҳам мунозара катнашчиси, ҳам тингловчи, ҳам маърузачи сифатида фаолият олиб боради.

— Ушбу методни 5, 6, 7 ва ҳатто 8 нафар укувчидан иборат булган бир неча гуруҳларда ҳам куллаш мумкин. Биро1\$ йирик гуруҳлар уртасида

«бхбхб» методи кулланилганда вақтни купайтиришга турри келади. Чунки бундай маршрутларда мунозара учун ҳам, ахборот бериш учун ҳам бир мунча куп вақт талаб этилади. Суз юритилаётган метод кулланилаётган маршрутларда гурухлар томонидан бир ёки бир неча мавзу (муаммо)ни муҳокама қилиш имконияти мавжуд.³

«бхбхб» методидан таълим жараёнида фойдаланиш уқитувчидан фаоллик, педагогик маҳорат, шунингдек, гурухларни мақсадга мувофиқ шакллантира олиш лаёқатига эга бўлишни талаб этади. Гурухларнинг турри шакллантирилмаслиги топшириқ ёки вазифаларнинг турри хал этилмаслигига сабаб бўлиши мумкин. «бхбхб» методи ёрдамида маршрутлар қуйидаги тартибда ташкил этилади:

1. Уқитувчи маршрут бошланишидан олдин 6 та стол атрофига 6 тадан стул қуйиб чиқади.

2. Уқувчилар уқитувчи томонидан 6 та гурухга бўлинадилар. Уқувчиларни гурухларга бўлишда уқитувчи қуйидагича йул тутиши мумкин: 6 та столнинг ҳар би — рига муайян объект (масалан, кема, тулкин, балик, дельфин, кит, ақула) сурати чизилган лавхани қуйиб чиқади. Маршрулот иштирокчиларига кема, тулкин, валик, дельфин, кит ҳамда ақула сурати тасвирланган (жами 36 та) варақчалардан бирини олиш таклиф этилади. ҳар бир уқувчи узи танлаган варақчада тасвирланган сурат билан номланувчи стол атрофига қуйилган стулдан жой эгаллайди.

3. Уқувчилар жойлашиб олганларидан сунг уқитувчи маршрут мавзусини эълон қилади ҳамда гурухларга муайян топшириқларни беради. Маълум вақт белгиланиб, мунозара жараёни ташкил этилади.

4. Уқитувчи гурухларнинг фаолиятини кузатиб боради, керакли уринларда гурух аъзоларига маслаҳатлар беради, йул —йуриқлар курсатади ҳамда гурухлар томонидан берилган топшириқларнинг турри хал этилганлигига ишонч ҳосил қилганидан сунг гурухлардан мунозараларни яқунлашларини сурайди.

■ ³ Толипов У. “Педагогик технология: назария ва амалиёт” Тошкент, “Фан” 2005 йил, 125 бет.

5. Мунозара учун белгиланган вақт нихоясига етгач, уқитувчи гуруҳларни кайтадан шакллантиради. Янгидан шаклланган ҳар бир гуруҳда аввалги 6 та гуруҳнинг ҳар биридан бир нафар вакил булишига алоҳида эътибор қаратилади. Уқувчилар уз уринларини алмаштириб олганларидан кейин белгиланган вақт ичида гуруҳ аъзолари аввалги гуруҳларига топширилган вазифа ва унинг ечими хусусида гуруҳдошларига сузлаб берадилар. Шу тартибда янгидан шаклланган гуруҳ аввалги гуруҳлар томонидан қабул қилинган хулосалар (топшириқ ечимлари) ни муҳокама қиладилар ва якуний хулосага келадилар.

«Бумеранг» технологияси

Бу технология бир машғулот давомида ўқув материални чуқур ва яхлит ҳолатда ўрганиш, ижодий тушуниб етиш, эркин эгаллашга йўналтирилган. У турли мазмун ва характерга (муаммоли, мунозарали, турли мазмунли) эга бўлган мавзуларни ўрганишга яроқли бўлиб, ўз ичига оғзаки ва ёзма иш шакллари қамраб олади. Ҳар бир машғулот давомида талабаларнинг турли топшириқларни бажариши, навбат билан ўқитувчи ёки талаба, иқтисодчи ёки тадбиркор ролида бўлиши, керакли баллини тўплашига имконият яратади.

«Бумеранг» технологияси танқидий фикрлаш, мантиқни шакллантиришга имконият яратади ҳамда ғоя ва фикрларни ёзма ва оғзаки шаклларда баён қилиш кўникмаларини ривожлантиради. Мазкур метод тарбиявий характердаги қатор вазифаларни амалга ошириш имконини беради, яъни; бўлажак иқтисодчиларда жамоа билан ишлаш маҳорати, муомалалик, хушфееълик, ўзгалар фикрига ҳурмат, раҳбарлик сифатларини шакллантириш, ишга ижодий ёндашиш, ўз фаолиятини самарали бўлишига қизиқиш, ўзини холис баҳолаш кабилар.

«Веер» технологияси

Бу технология мураккаб, кўптармоқли, мумкин қадар муаммо характердаги мавзуларни ўрганишга қаратилган. Технологиянинг моҳияти шундан иборатки, бунда мавзунинг турли тармоқлари бўйича ахборот берилади ва уларнинг ҳар бири алоҳида муҳокама этилади. «Веер» технологияси танқидий, таҳлилий,

аниқ ва мантиқий фикрларни ривожлантиришга ҳамда ўз гоёлари ва фикрларини ёзма ва оғзаки шаклда баён этиш ҳамда ҳимоя қилишга имконият яратади.

«Иқтисодчи-рахбар» технологияси

Бу усул талабаларни ижодий, мустақил, образли фикрлашга ўргатади. Иш режасини тузиш, танқидий фикрлаш қобилиятларини ривожлантиришга ёрдам беради. Масалан, «Ўзини-ўзи бошқариш», «Рахбарнинг ташкилий қобилиятлари», «Замонавий тадбиркор шахси», «Замонавий иқтисодчининг шахси» деб номланувчи мавзуларнинг якунида «Иқтисодчи-рахбар» деган янги усулдан фойдаланилади. Ҳар бир талабага варақлар тарқатилади, уларда «Мен фирма директори», «Мен фермер», «Мен банкир», «Мен тадбиркор», «Мен оддий ишчи» каби саволлар ёзилган. Ҳар бир гуруҳ талабаси ўзига тушган фаолиятни таърифлаб, мазмунини очиқ беради.

“Ақлий ҳужум” («Мозговая атака») технологияси

Мазкур метод муайян мавзу юзасидан берилган муаммоларни ҳал этишда кенг қулланиладиган метод саналиб, у машқулот иштирокчиларини муаммо хусусида кенг ва ҳар томонлама фикр юритиш, шунингдек, уз тасаввурлари ва қояларидан самарали фойдаланиш борасида маълум куника ҳамда малакаларни ҳосил қилишга рақбатлантиради. Ушбу метод ёрдамида ташкил этилган машқулотлар жараёнида ихтиёрий муаммолар юзасидан бир неча оригинал ечимларни топиш имконияти туқилади. “Ақлий ҳужум” методи танлаб олинган мавзулар доирасида маълум қадриятларни аниқлаш, айти вақтда уларга муқобил булган қояларни танлаш учун шароит яратади.

Машқулотлар жараёнида “Ақлий ҳужум” методидан фойдаланишда бир неча қоидаларга амал қилиш талаб этилади. ушбу қоидалар қуйидагилардир:

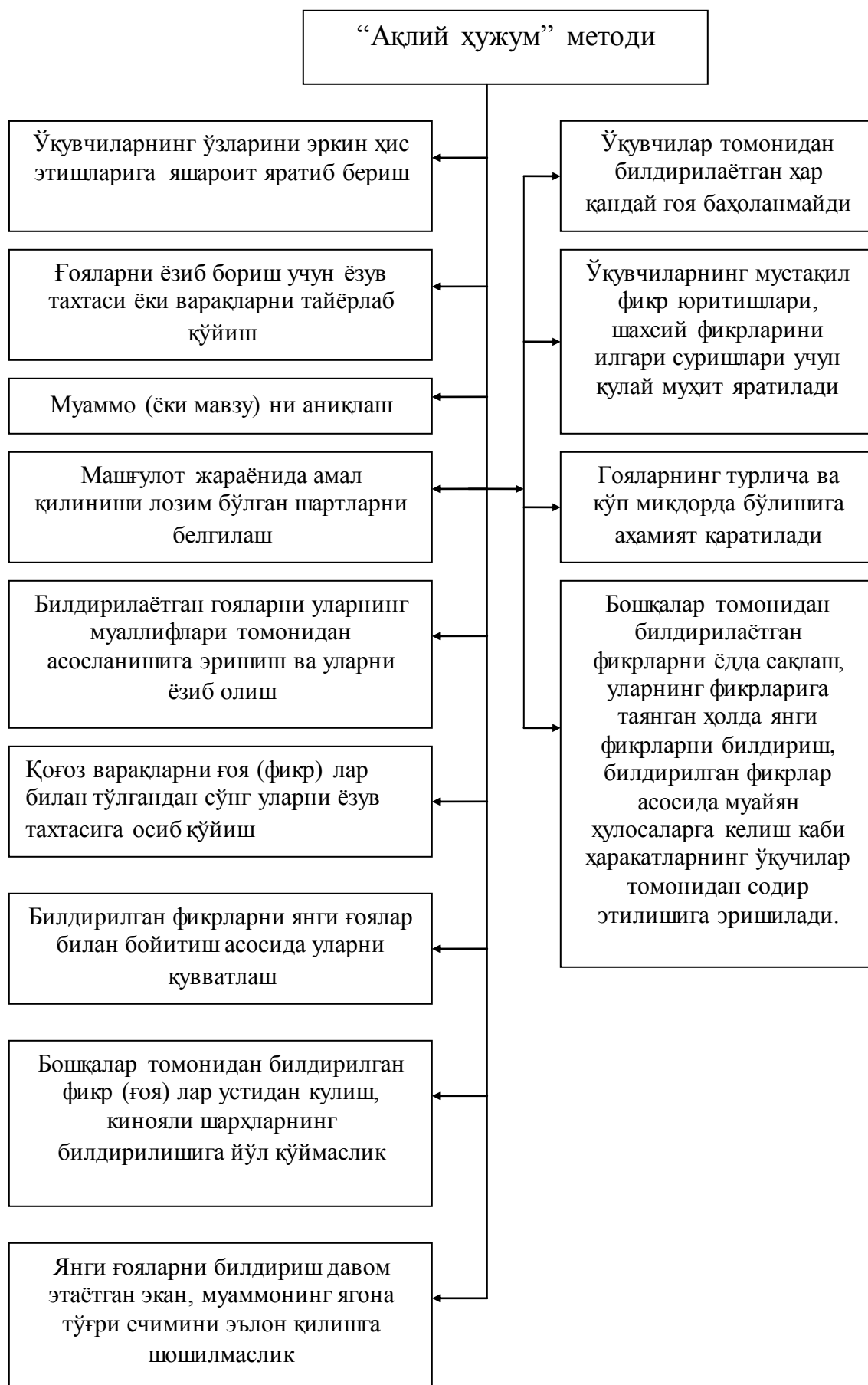
1. Машғулот иштирокчиларини муаммо доирасида кенг фикр юритшга ундаш, улар томонидан кутилмаган мантикий фикрларнинг билдирилишига эришиш.

2. Ҳар бир уқувчи томонидан билдирилаётган фикр ёки қоялар миқдори рақбатлантирилиб борилади. Бу эса билдирилган фикрлар орасидан энг муқбулларини атилаб олишга имкон беради. Бундан ташқари фикрларнинг рақбатлантирилиши навбатдаги – янги фикр ёки қояларнинг туқилишига олиб келади.

3. Ҳар бир уқувчи узининг шахсий фикр ёки қояларига асосланиши ҳамда уларни узгартириши мумкин. Аввал билдирилган фикр (қоялар) ни умумлаштириш, туркумлаштириш ёки уларни узгартириш илмий асосланган фикр (қоялар) нинг шаклланишига замин яратади.

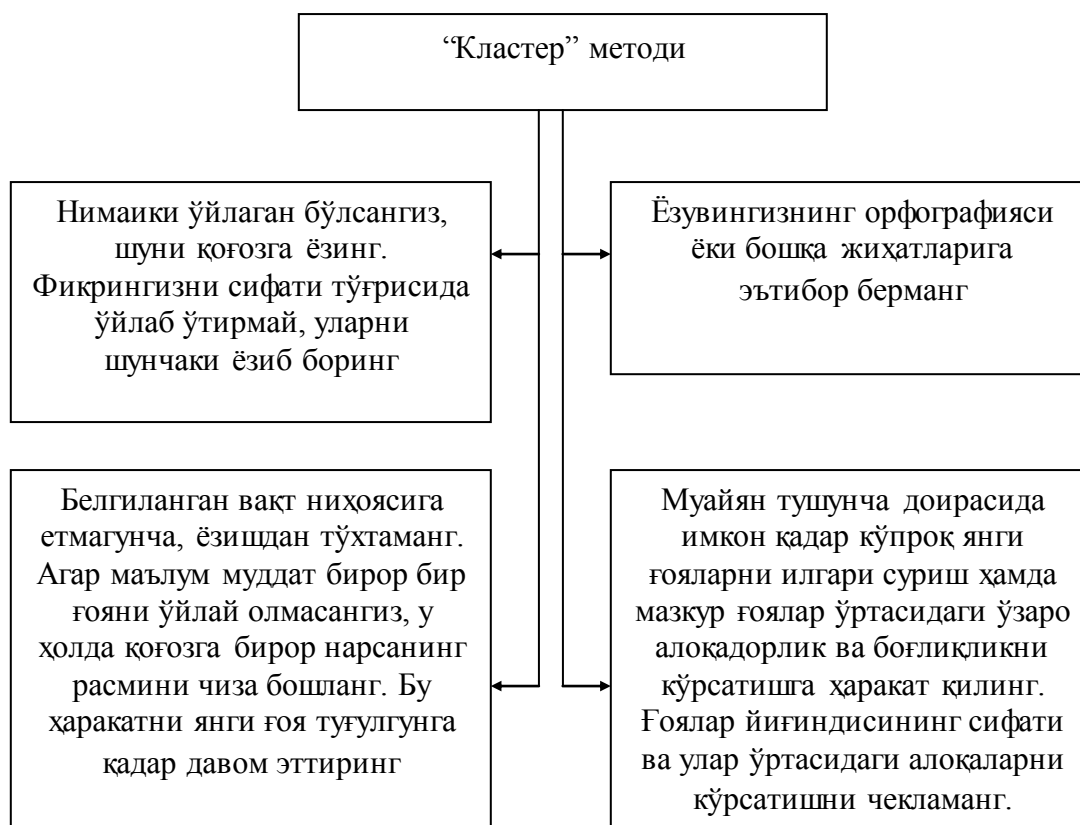
4. Машғулот жараёнида уқувчиларнинг ҳар қандай фаолиятларини стандарт талаблар асосида назорат қилиш, улар томондан билдирилаётган фикрларни баҳолашга йул қуйилмайди.

- расм. “Ақлий ҳужум” методининг асосий қондалари.

“Кластер” методи

Кластер методи педогогик, дидактик стратегиянинг муайян шали булиб, у укувчиларга ихтиёрий муаммолар хусусида эркин, очиқ уйлаш ва шахсий фикрларни бемалол баён этиш учун шароит яратишга ёрдам беради. Мазкур метод турли хл қоялар уртасидаги алоқалар тукрисида фикрлаш имкониятини берувчи тузилмани аниқлашни талаб этади. “Кластер” методи аниқ объектив йуналтирилмаган фикрлаш шакли саналади. Ундан фойдаланиш инсон мия фаолиятининг ишлаш тамойили билан боқлиқ равишда амалга оширилади. Ушбу метод муайян мавзунинг укувчилар томонидан чуқур ҳамда пухта узлаштирилгунига қадар фикрлаш фаолиятининг бир маромда булишини таъминлашга хизмат қилади. Стил ва стил қоясига мувофиқ ишлаб чиқилган “Кластер” методи пухта уйланган стратегия булиб, ундан укувчилар билан якка тартибда ёки гуруҳ асосида ташкил этиладиган машқулотлар жараёнида фойдаланиш мумкин. “Кластер” методидан фойдаланишда қуйидаги шартларга риоя қилиш -расмда ифодаланган.

Кисқача хулоса

Хулоса қилиб шуни айтиш мумкинки, бугунги кунда таълимда замонавий дидактика ва таълим таркибларининг самарадорлигини ошириш имкониятлари, янги ғоя ва технологияларнинг илмий ишлаб чиқилиши ва амалий асосланиши қўлланилмоқда. Замонавий технологик мутахассис бўлиш учун таълим технологияларининг барчасини, шу жумладан педагогик компонентларини чуқур ўрганиб, таҳлил қилиш лозим.

Педагогик луғатда педагогик технология тушунчасига турли хил йўллар билан ёндашилган, шунинг учун бизнинг тушунчада педагогик технологиялар ҳар хил муаллифларнинг таърифларини умумлаштирувчи сермазмун йиғимдир. Педагогик технология кўпроқ сифатли натижага эришишга қаратилган. +ўлланадиган педагогик технология натижаси эса, биринчи навбатда, педагогнинг маҳоратига, педагогик классификация турларидан мохир фойдалана олишига, илмий-касбий тажрибасига, шахсий хусусият ҳамда инсоний фазилатларига боғлиқ.

Савол ва топшириқлар.

1. Педагогик технологиялар хақида тушунча беринг?
2. Педагогик технологияларнинг максади ва вазифалари нималардан иборат.
3. Ноанъанавий таълим технологияларидан дарс жараёнида фойдаланиш анъанавий таълимдан қандай фарқ қилади?
4. Таълим технологияларидан Кластер тузинг?
5. Педагогик технологиянинг ўзига хос хусусиятини қандай тушунасиз?
6. Педагог кадрларга қўйиладиган замон талаблари нималардан иборат?
7. Дарсда самарадорликка эришиш кўпроқ қимнинг фаолиятига боғлиқ деб уйлайсиз?
8. Муаммоли вазиятларни бартараф этиш учун тажрибали, маҳоратли уқитувчи нималарга кўпроқ эътибор бериш лозим?
9. Ақлий ҳужум технологиясига таъриф беринг?
10. Иқтисодий таълимда қўлланадиган таълим технологияларини қурсатиб утинг?

Фойдаланиладиган адабиётлар

1. Н.Х.Хўжаев, Б.Ю.Ходиев, «Янги педагогик технологиялар» «Фан» нашриёти» 2002 йил.
2. Малла Очиллов. «Янги педагогик технологиялар» +арши «Насаф» 2000 йил.
3. Азизхўжаева Н. “Педагогик маҳорат” Тошкент. 2004 йил.
4. Подласий И.П. Педагогика в 2-х частях. М., Владос, 2005.
5. «Педагогика» В.А.Сластенин, И.Ф.Исаев, А.И.Миҳенко, Е.Н.Шиянов. Москва. «Школьная пресса». 2004
5. www.inter-pedagogika.ru.

ИЛОВЛАР

*Курсни ўрганишда инновацион технологияларни қўллаш бўйича
тавсиялар*

**Мавзу: “Педагогик маҳорат” нинг назарий асослари ҳамда унинг
ўқитувчи фаолиятида тутган ўрни ва аҳамияти**

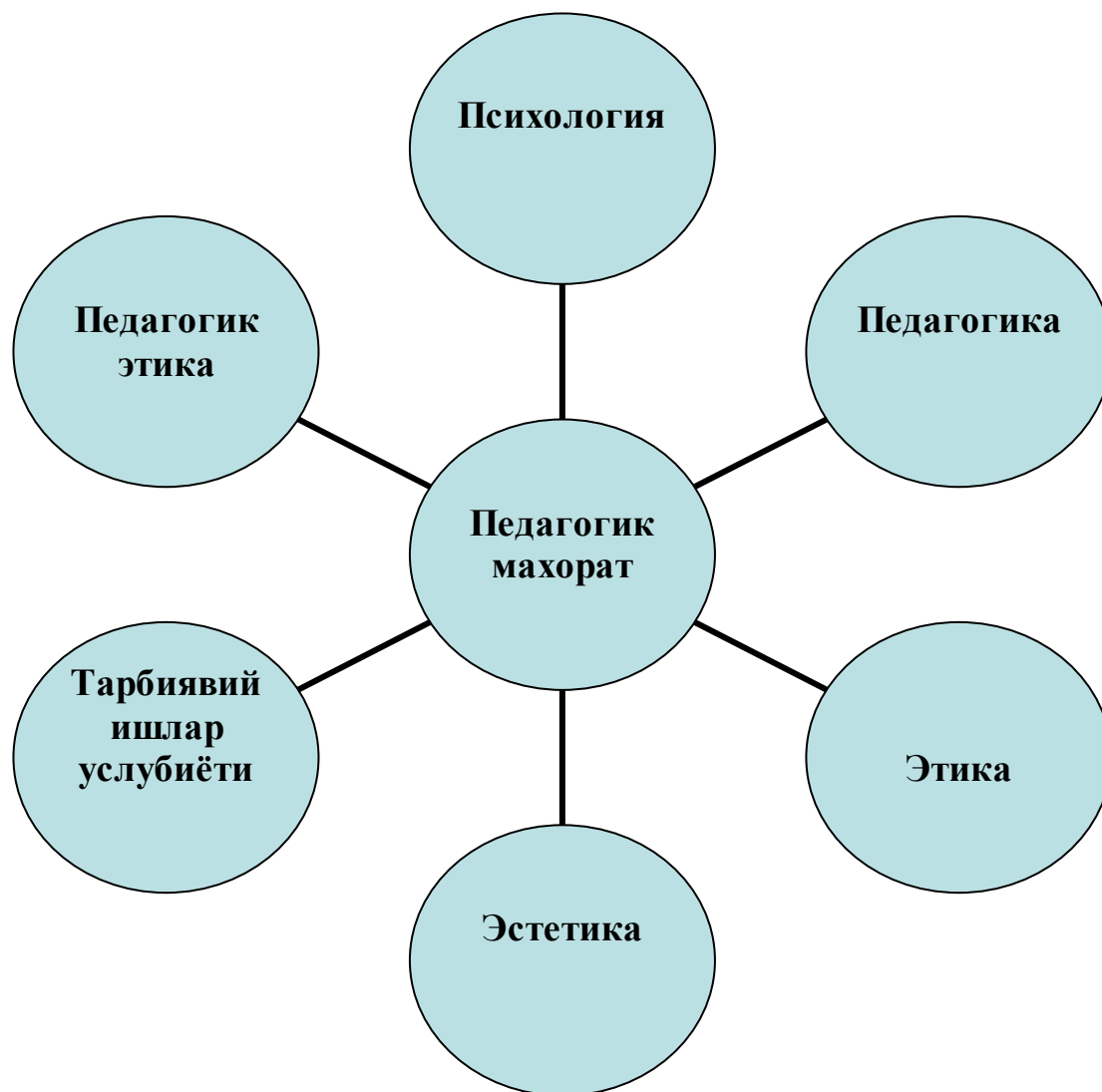
1-слайд

Фан бўйича ўқув соатларининг тақсимланиши

№	Мавзулар мазмуни	Маъруза	Амалий машғулот
1	“Педагогик маҳорат” нинг назарий асослари ҳамда унинг ўқитувчи фаолиятида тутган ўрни ва аҳамияти	2	2
2	Педагогик техника ва унинг компонентлари, таркибий қисмлари	2	2
3	Педагогик одоб-ахлоқ ва талаба хулқ маданиятини шакллантиришнинг асосий омиллари	2	2
4	Педагог маҳоратини ташкил этишнинг шарт шароитлари	2	2
5	Дарс жараёнида педагогнинг тарбиячилик маҳорати	2	2
6	Педагог фаолиятида педагогик тажриба тўплаш	2	2
7	Ўқув жараёнида педагогик технология	2	2
8	Педагогик қобилият. Педагогнинг Коммуникатив қобилиятлари	2	2
9	Педагогларнинг тарбияланувчилар билан муомаласи	2	2
10	Педагог ва талаба ўртасидаги мулоқот	2	2

«Педагогик махорат» фанини бошқа фанлар билан алоқаси

Педагогик махоратнинг асосий таркибий қисмлари қуйидагилардан иборат:

- нутқ малакалари
- мимика. Пантомимика
- Маъноли қараш
- хиссий психик ҳолат
- кайфият ва истехзоли табассум
- саводли гапириш
- Аниқ имо-ишора
- рағбатланрирувчи муносабат
- Ижодий жиддийлик
- педагогик техника
- педагогик қобилият

Эксперт варағи №1
Педагогик махорат нима?

1. Педагогик махорат-қобилият.
2. Педагогик махорат-маданият.
3. Педагогик махорат-касбий билимдонлик.

Эксперт варағи №2
Педагогик махоратнинг таркибий қисмлари

1. Нуты маданияти деганда нимани тушунасиз?
2. Актёрлик махорати деганда нимани тушунасиз?
3. Нотиылик санъати деганда нимани тушунасиз?

Эксперт варағи №3
Педагогик муомала нима?

1. Муомала бу маданият.
2. Муомала маданиятини такомиллаштиришда нималарга эътибор бериш керак?
3. Хушмуомалалик тушунчасига хаётий мисоллар келтиринг

Мавзу буйича тест саволлари.**1. «Педагогик махорат» тушунчаси кайси жавобда тугри берилган?**

- А. муайян тоифадаги вазифаларни хал килиш имкониятларига эга булган мутахассиснинг касбий педагогик тайёргарлиги даражаси
- Б. Укув машгулотини ташкил этиш шакли булиб, унда педагог рахбарлигида муаммоли вазият юзага келтирилади.
- С. Педагогик жараённи били шва уни ташкил эта олиш, харакатга келтира олиш, педагогик жараённинг юкори самарадорлигини белгиловчи шахснинг иш сифати ва хусусиятлари тахлили.

2. Педагогик мухит деганда нимани тушунаси?

- А. Педагогик мухит - педагогик мақсадларга мувофиқ равишда махсус тузилган шахслараро муносабатлар тизимидир.
- Б. Педагогик мухит-дарс жараёнидир
- С. Педагогик мухит-шахслараро муносабатлар тизимидир.

3. Педагогик фаолият тушунчасига таъриф беринг?

- А. Тарбиячининг илмий ишлар олиб бориши
- Б. Тарбия жараёнини ташкил этиш
- С. Педагогик фаолият - эстетик, ахлоқий, сиёсий ва иқтисодий мақсадга мувофиқ равишда ёш авлодни ҳаётга тайёрлашнинг ақлан уйлаб кўрилган, катта ёшдагиларнинг ижтимоий зарур бўлган меҳнатининг ўзига хос туридир.

4. Укитувчининг коммуникатив юбилляти кайси вариантда тугри курсатилган?

- А. Талалага бевосита эмоционал иродавий таъсир курсатиш кобиляти
- Б. Имо-ишора воситасида уз фикрини аник ва равшан ифодалаш кобиляти
- В. Укув жараёнини тугри ташкил этиш

5. Мунозарага изох кайси банда тугри курсатилган

- А. Матбуотда, сухбатда бирор бахсли масалани мухокама килиш, бахс.
- Б. Муайян муаммо буйича фикр алмашинишга асосланган таълим методи
- В. Мулокотнинг етакчи тури

6. Укув Фан дастури деганда нимани тушунаси?

- А. Таълим мазмуни ва уни талабалар томонидан узлантирилишининг энг макбул усуллари, ахборот манбалари курсатилган меъёрий хужжат
- Б. Бакалавр ва магистр узлаштириши лозим булган меъёрий хужжат
- В. Факат назарий билимлар ва мавзулар руйхати
- С. Факат илмий билимлар руйхати

Мавзу. Педагогик техника ва унинг компонентлари, таркибий қисмлари

1-слайд

«Тезкор-сўров» саволлари.

- *Педагогик техника деганда нимани тушунасиз?
- *Педагогик техника нима?
- *Технология нима?
- *Педагогнинг уз рухий ҳолатини бошқариш техникаси деганда нимани тушунасиз?
- *Нутк маданияти деганда нимани тушунасиз?
- * Нутк техникаси нима?
- * Нотиклик санъати деганда нимани тушунасиз?

2-слайд

Педагогик техника - уқитувчига уқув фаолиятида ҳам уқишдан ташқари фаолиятда ҳам зарур бўлган умумий педагогик малакалар мажмуидан ташкил топади. Педагогнинг педагогик техникаси – бу шундай бир малакалар йигиндисидирки, у тарбияланувчилар куриб эшитиб турган нарсалар орқали уларга уз фикрлари ва калбини етказиш имконини беради

3-слайд

Педагогик техниканинг таркибий қисмлари

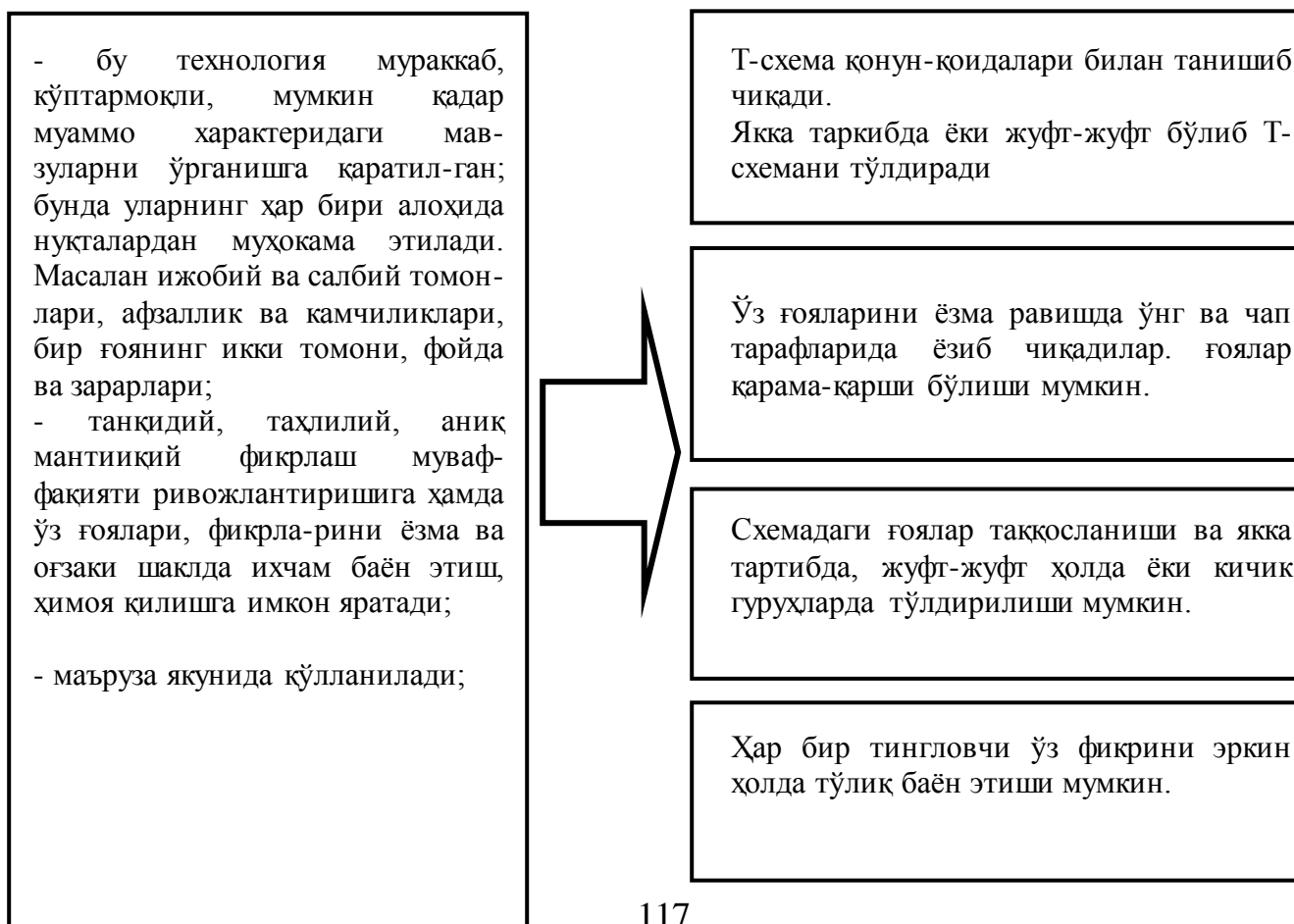
- *нутў техникаси*
- *мимика, пантомимика*
- *Маъноли ўраш*
- *ҳиссий психик ҳолат*
- *кайфият ва истехзоли табассум*
- *саводли гапириш*
- *Аниқ имо-ишора*

1– гуруҳга топшириқ.**Эксперт варағи №1**

1. Педагогик мимика ва пантомимика нима ва унга мисол келтиринг.
2. Тарбияси оғир талаба билан педагогнинг ҳамкорликдаги вазиятига оид педагогик вазият келтиринг.

2 – гуруҳга топшириқ.**Эксперт варағи №1**

1. Педагогнинг рухий холати деганда нимани тушунасиз ва ўқув фаолиятига доир мисол келтиринг.
2. Дарсга қизиқмайдиган талабани дарсга қизиқтиришга доир педагогик вазият келтиринг.

«Т - схема» техникаси

T-схема жадвали

Махоратли педагог деб кимни айтса бўлади?	Аксинча-чи?

***Тарқатма материалнинг тахминий нусхаси
ФСМУ технологияси***

(Ф) – Фикрингизни баён этинг.

(С) – Фикрингиз баёнига бирон сабаб кўрсатинг.

(М) – Кўрсатилган сабабни тушунтирувчи мисол келтиринг.

(У) – Фикрингизни умумлаштиринг.

Ушбу технология тингловчиларни ўз фикрини химоя қилишга, эркин фикрлаш ва ўз фикрини бошқаларга ўтказишга, очик ҳолда баҳслашишга, эгалланган билимларни таҳлил қилишга, қай даражада эгаллаганликларини баҳолашга ҳамда тингловчиларни баҳслашиш маданиятига ўргатади.

«Педагогнинг уз рухий ҳолатини қандай бошқариш лозим?»

F	Фикрингизни баён этинг.
S	Фикрингизни баёнига бирор сабаб кўрсатинг.
M	Кўрсатилган сабабни тушунтирувчи мисол келтиринг.
U	Фикрингизни умумлаштиринг.

3-мавзу. Педагогик одоб-ахлоқ ва талаба хулқ маданиятини шакллантиришнинг асосий омиллари

3-слайд

Тезкор – сўров

- * Педагогик одоб нима?
- * Педагогик назокат деганда нимани тушунасиз?
- * Педагогик ахлоқ нима?
- * Одоб ва ахлоқни шакллантирувчи асосий омиллар қайсилар?
- * Талаба – ёшларнинг одоб-ахлоқини ривожлантиришда раҳбар маҳорати қандай бўлиши лозим?
- * Мустақил ишлар деганда нимани тушунасиз?

4-слайд

Одоб - бу ҳар бир инсоннинг жамоа билан бўлган мулоқотида ҳамда юриш туришида узини тута билишини курсатади.

Ахлоқ – жамиятда қабул қилинган жамоатчилик фикри билан маъқулланган хулқ-одоб нормалари.

Маданият – жамиятда яшовчи фуқароларнинг фаолият жараёнида тупланган барча ижобий, ақлий ютуқлар мажмуаси.

Маънавият – инсон онгини ақс эттирувчи барча ижобий интеллектуал фазилятлар мажмуасидир.

Мустақил фикрлаш – бу фахмлаш, англаш, фикр юритишдан бошланади.

Тафаккур – инсон онгидаги мавжуд илмий-хаётий билимлар мажмуаларининг керагини саралаб олиш ва амалиётга қуллаш.

Педагогик одоб-ахлоқ ва талаба хулк-маданиятини шакллантиришнинг асосий омиллари:

- билим савияси.
- касбий маҳорат
- нутқ маданияти
- аудиторияни бошқариш
- одилна баҳолаш.
- информацияни тезда англаб етиш.
- касбий билимдонлик;
- бошқарувчилик;
- ташкилотчилик;
- новаторлик;
- юксак маданият;
- юксак маънавият;
- педагогик—одоб-ахлоқ;
- педагогик назокат

1 – гуруҳга топшириқ.

Эксперт варағи №1

1. Ҳақиқий педагог деб, қандай педагогларни айтишимиз мумкин?
2. Сизнингча маҳоратли педагог қандай фазилатларга эга бўлиши керак?

2 – гуруҳга топшириқ.

Эксперт варағи №1

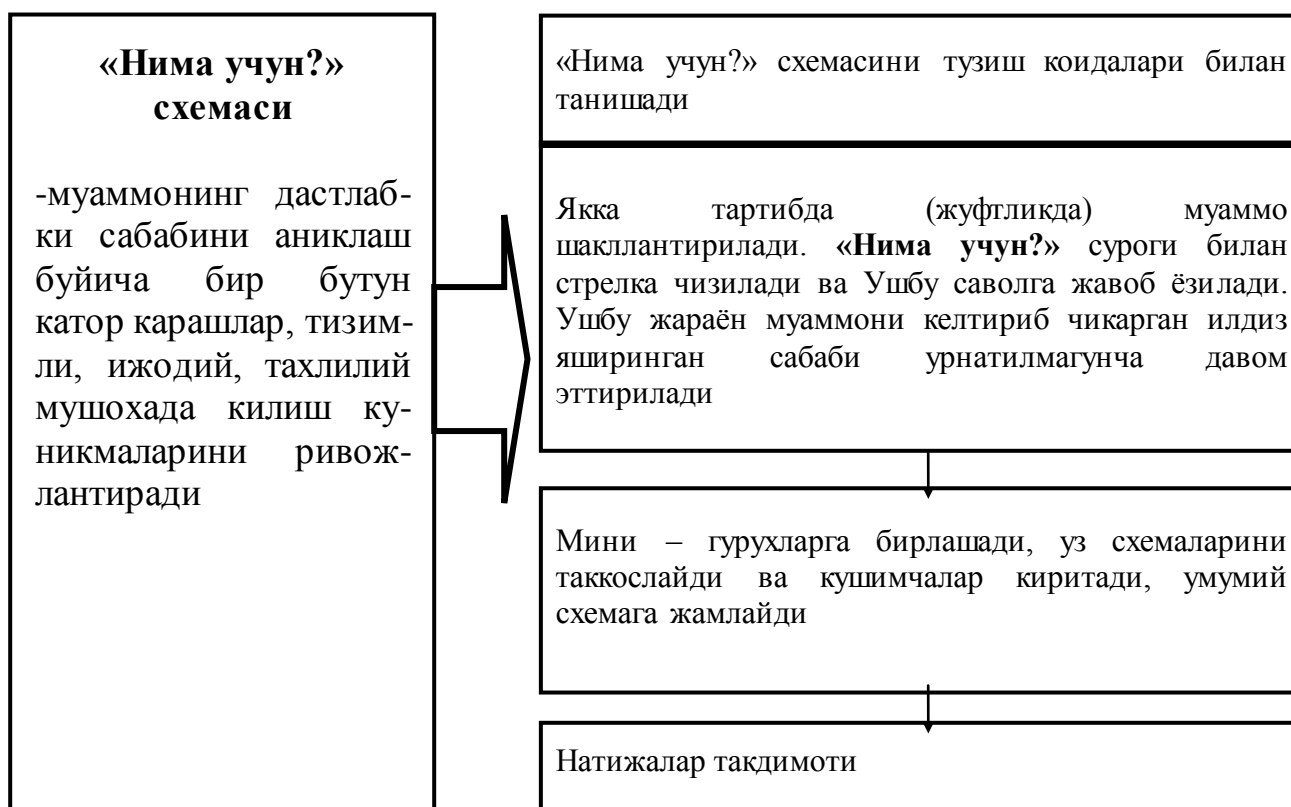
1. Ўқитиш жараёнининг самарадор-лиги кимга боғлиқ? нима учун?
2. Сизнингча ҳақиқий педагог қандай хусусиятларга эга бўлиши керак?

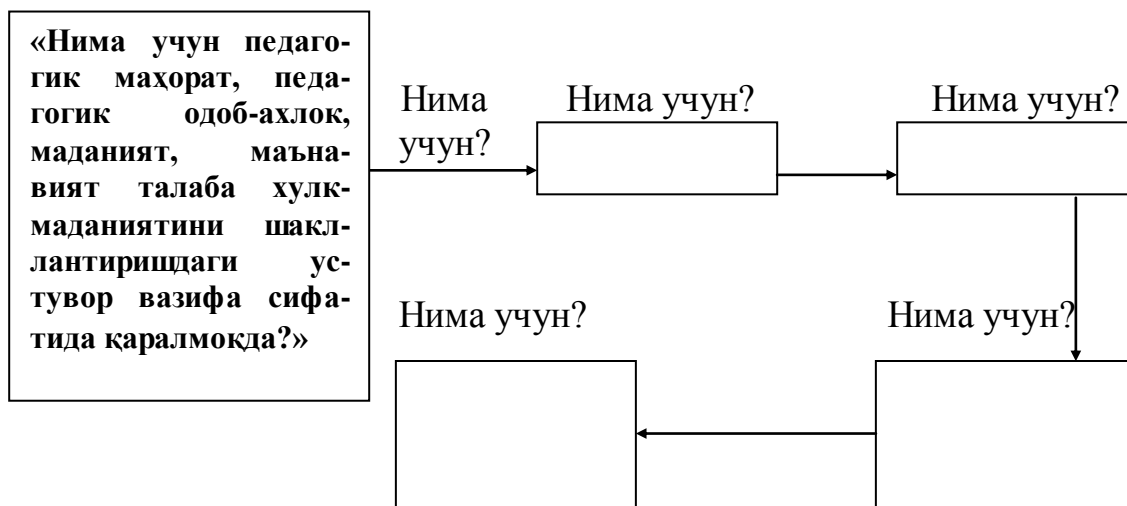
«Нима учун?» схемасини тузиш коидалари

1. Қандай пиктограммадан: айлана ёки тугри туртбурчақдан фойдаланишингизни узингиз хал этасиз.
2. Мулохазалар схема – занжири турини: чизикли, ночизикли, спиралсимон 9 дастлабки ҳолатни марказга ёки четга жойлаштириб) булишлигини узингиз танлайсиз.
3. Стрелка сизнинг кидирув йуналишингизни белгилайди: дастлабки ҳолатдан оқибатгача.

«Нима учун» техникасини схемаси

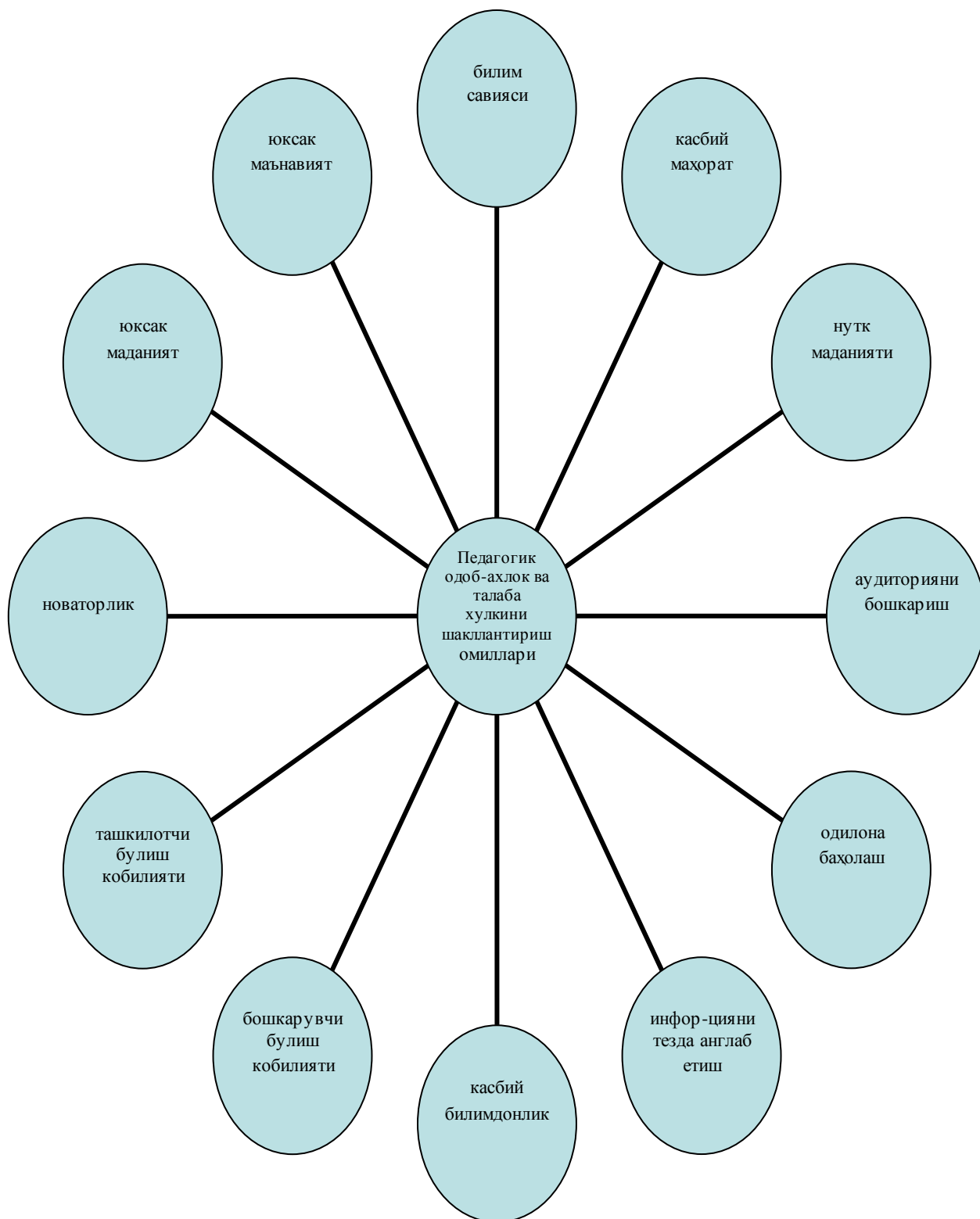
«Нима учун?» техникаси

Кластер тузинг

Педагогик одоб-ахлоқ ва талаба хулк-маданиятини шакллантиришнинг асосий омиллари:

- билим савияси.
- касбий маҳорат
- нутқ маданияти
- аудиторияни бошқариш
- одилон баҳолаш.
- информацияни тезда англаб етиш.
- касбий билимдонлик;
- бошқарувчилик;
- ташкилотчилик;
- новаторлик;
- юксак маданият;
- юксак маънавият;
- педагогик—одоб-ахлоқ;
- педагогик назокат

Мавзу. Педагог маҳоратини ташкил этишнинг шарт - шароитлари

1-слайд

Тезкор – сўров

- * Педагогик маҳорат нима?
- * Педагогик фаолият деганда нимани тушунасиз?
- * Педагогик меҳнат нима?
- * Педагог маҳоратини такомиллаштириш деганда нимани тушунасиз?
- * Педагог ёки раҳбар маҳорати қандай бўлиши лозим?
- * Режалаштириш педагогик фаолиятда қандай аҳамиятга эга?

2-слайд

Таълим муассасаларида фаолият юритаётган педагоглар педагогик маҳорат, қобилият билан бирга, қуйидаги хусусиятларга эга бўлишлари лозим:

- педагогик фаолиятга қобилиятли ижодкор, ишбилармон;
- миллий маданият ва умуинсоний, дунёвий, диний билимларни мукаммал эгаллаган, маънавий баркамол;
- ватанпарварлик бурчини тугри англаган, эътиқодли фуқаро;
- ихтисосга оид билимларни мукаммал эгаллаган;
- тадбиркор, новатор, ташкилотчи;
-

3-слайд

Педагогик маҳоратни такомиллаштиришнинг асосий омиллари ва тамойиллари:

- новаторлик;
- касбий маҳорат
- нутқ маданияти
- аудиторияни бошқариш
- одилна баҳолаш.
- информацияни тезда англаб этиш.
- касбий билимдонлик;
- бошқарувчилик;
- ташкилотчилик;
- билим савияси;
- юксак маданият;
- юксак маънавият;
- ижодкорлик;
- актерлик қобилияти;

1 – гуруҳга топшириқ.

Эксперт варағи №1

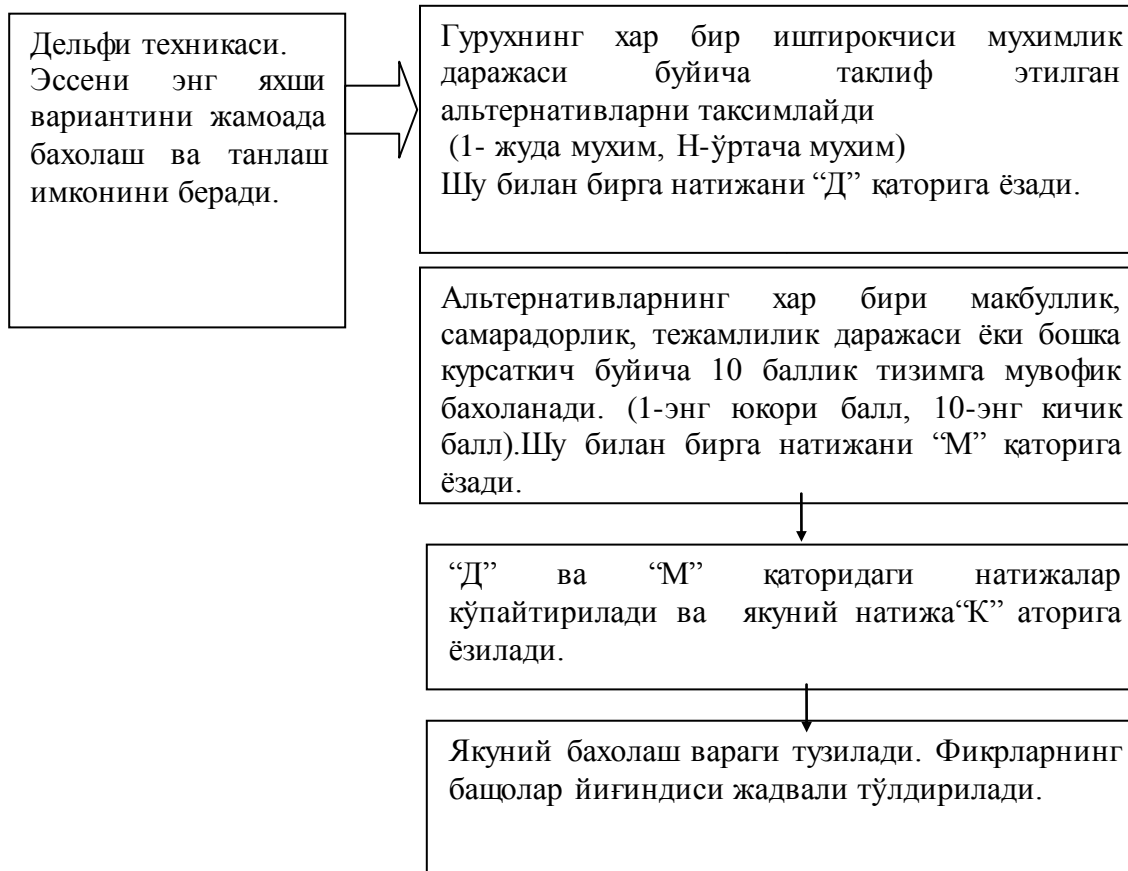
1. Ижодкор уқитувчи деб, қандай педагогларни айтишимиз мумкин?
2. «Дарс - ижодий жараён» мавзусида эссе ёзинг?

2 – гуруҳга топшириқ.

Эксперт варағи №1

1. Ташаббускор уқитувчи қандай хусусиятларга эга бўлиши лозим?
2. «Ташаббус – шарафли меҳнатнинг гаровидир» мавзусида эссе ёзинг?

Дельфи техникаси.

«Дельфи» техникаси

фикрларнинг баҳолар йиғиндиси жадвали

Гуруҳ	Муқобил ғоялар.								
	1 –гуруҳ.			2-гуруҳ.			3-гуруҳ.		
	Д	М	К	Д	М	К	Д	М	К
Кўпайтма йиғиндиси									

Д – даражали баҳо.

М – муқобил баҳо.

К – кўпайтма.

1-энг юқори балл.

10-энг паст балл.

Мавзу. ДАРС ЖАРАЕНИДА ПЕДОГОГНИНГ ТАРБИЯЧИЛИК МАХОРАТИ.

1-слайд

УМУМИЙ ТУШУНЧАЛАР

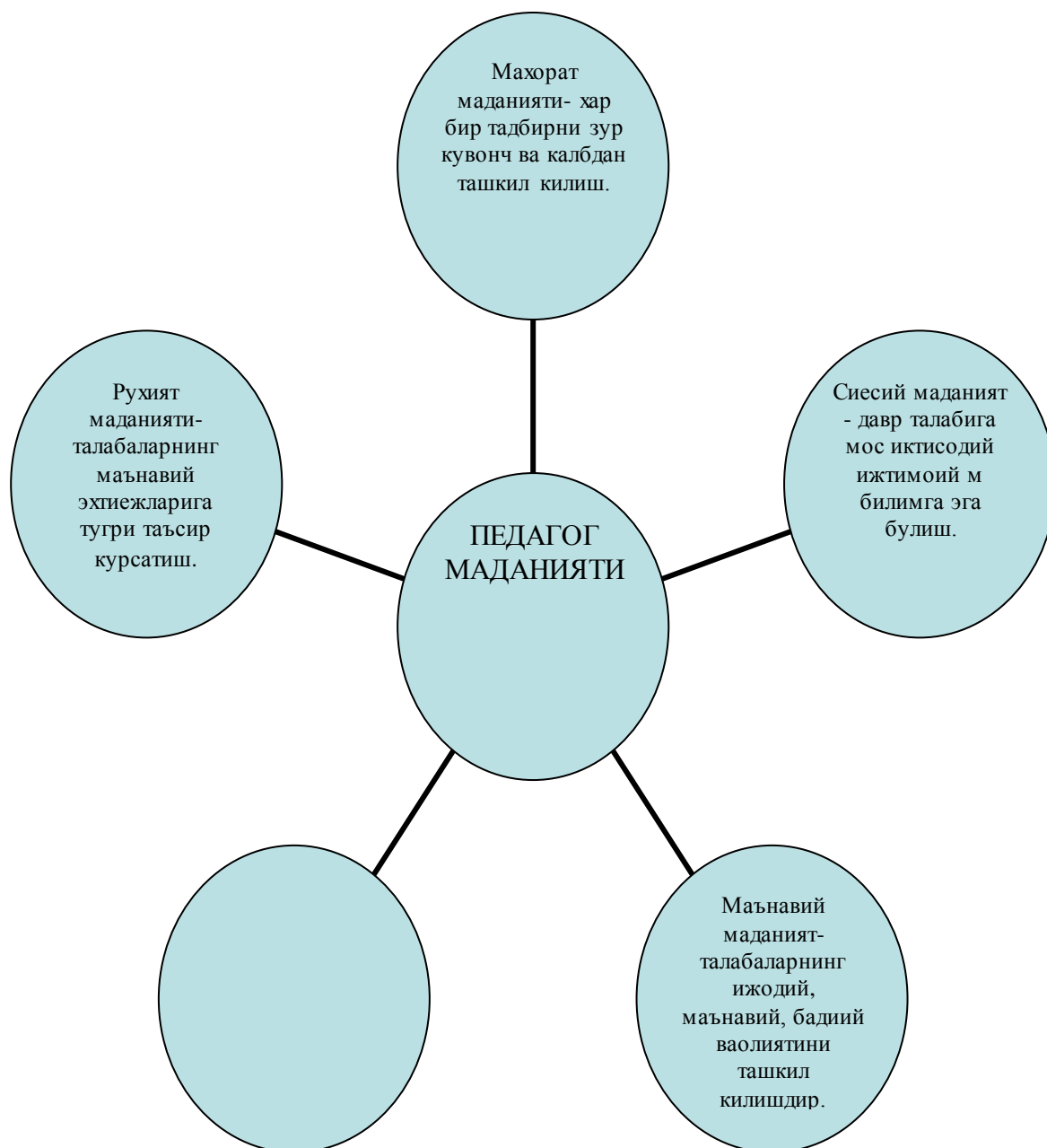
Тарбия- ижтимоий ходиса булиб, инсоният тараккиятининг турли боскичларида узига хос мазмун ва амалга ошириш шаклига эга. У инсонларнинг фаолияти жараенида уларнинг онги ва иродасини устиришга хизмат килади.

Тарбиявий жараен- онгли маъсулиятли жараен булиб, унда тарбиячи ва тарбияланувчиларни комил инсон қилиб етиштиришда томонлама таъсир курсатади.

Маданият- жамиятда яшовчи фуқароларнинг фаолият жараенида туплланган барча ижобий, ақлий ютуқлар мажмуаси.

Педагог маданияти- педагогнинг шахсий хусусияти, илмий савияси, сузлаш маданияти, юксак одоб-ахлоқи тушунилади. педагог қуйидаги маданият қирраларига эга булмоғи керак:

Рухият маданияти, Махорат маданияти, Сиесий маданият, Маънавий маданият.

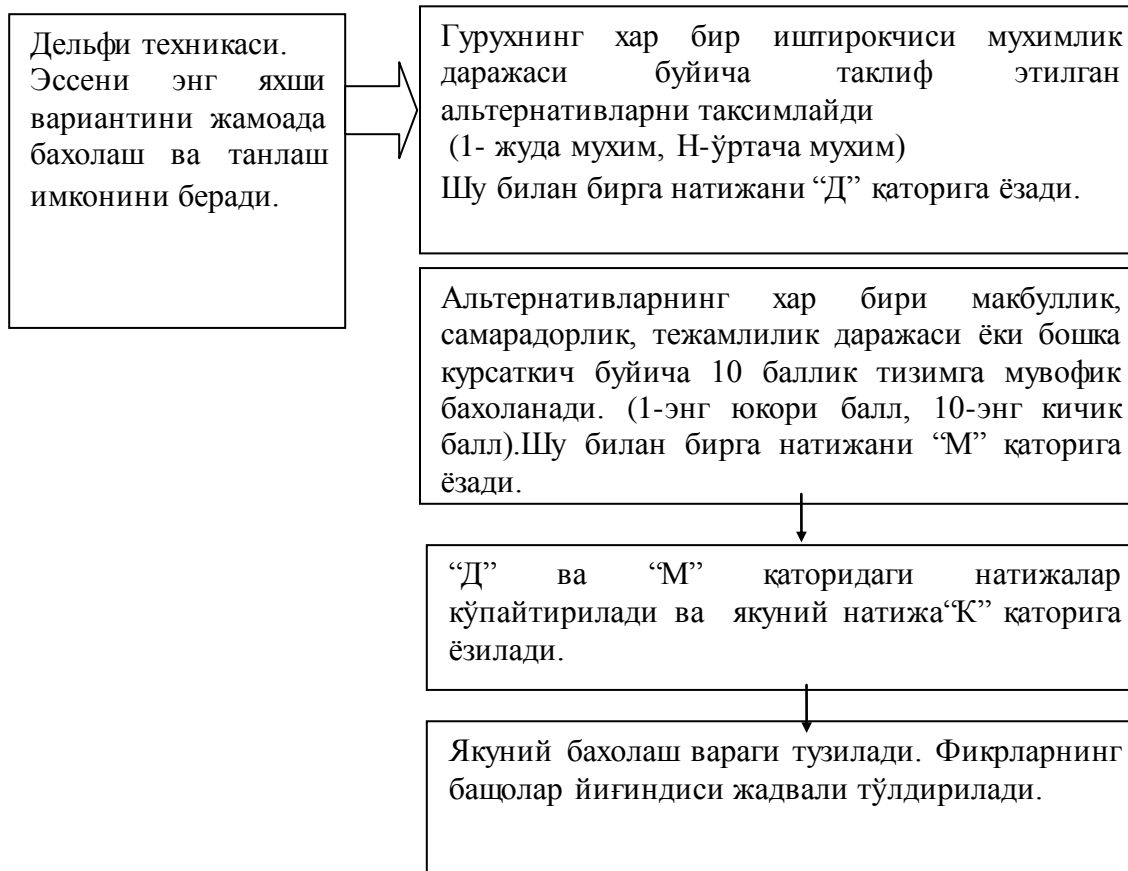

1- гурухга топширик.

1. Педагог тарбия жараенини самарали утиши учун кандай воситалардан фойдаланиши керак?
2. Тарбиявий ишларни ташкил килишнинг миллий ва назарий асослари хакида нималар биласиз?

2-гурухга топширик.

1. Педагогнинг тарбиячилик фаолиятининг мохияти нимада деб уйлайсиз?
2. Тарбиявий ишларни ташкил этиш йуналишларини тушунтириб беринг.

Дельфи техникаси.

Тезкор савол-жавоб

1. Бугунги кунда педагогик тажриба уқитувчи фаолияти учун кандай рол уйнайди?
2. Педагогик тажриба туплаш учун нималрга эътибор бериш лозим?
3. Ўқитиш жараёнинг самарадорлиги кимга боғлиқ? нима учун?
4. Сизнингча маҳоратли педагог қандай фазилатларга эга бўлиши керак?
5. Уз-уздини тарбиялаш деганда нимани тушунасиз?;

Муаммони ишлаб чиқиш кичик муаммолар ва хулосалар, қарор қабул қилиш.

Муаммо: Таълим жараёнини самарадорлигини оширишда педагог маҳоратнинг зарурлиги.

Биринчи кичик муаммо: Таълим жараёни ва педагог фаолиятини ҳар томонлама таҳлил қилиш ва баҳолаш зарурлиги.

Кичик муаммони ечимини топишда ёрдам берувчи муаммоли саволлар:

- (1) Нима учун таълим жараёнини ва педагог фаолиятини ҳар томонлама таҳлил қилиш ҳамда баҳолаш зарурлиги пайдо бўлди?
- (2) Таҳлил ва баҳолашнинг мақсади нима?
- (3) Педагог фаолиятини таҳлил қилиш тартибини очиб беринг.
- (4) Педагог фаолияти самарадорлигига қандай омиллар таъсир қилади?

Ечим:

1. Ҳозирги шароитда ҳар бир ёшни ўз келажагини ўзи қуришга тайёрлашга ўргатиш;
- ҳар педагог ёшларга таълим берадиган даражада билимга эга бўлиши;
2. Замонавий етук кадрларни келажакда билимли, тўлиқ фикр юритадиган, замонавий техникани ҳар томонлама эгаллаган шахслар қилиб шакллантириш.
3. Педагог фаолиятини таҳлил қилиш тартиби:
- билим савияси.
- касбий маҳорат
- нутқ маданияти

	<ul style="list-style-type: none"> - аудиторияни бошқариш - одилона баҳолаш. - информацияни тезда англаб етиш. <p>4. Педагог фаолиятини самарадорлигига таъсир этувчи омиллар:</p> <ul style="list-style-type: none"> - касбий билимдонлик; - касбий маҳорат; - бошқарувчилик; - ташкилотчилик; - новаторлик; - юксак маданият;
<p>Хулоса: Таълим жараёни ва педагог фаолиятини ҳар томонлама таҳлил қилишда ёшларни педагогларни билим савиясини, бошқарувчилик, ташкилотчилик, новаторлик, педагогик қобилиятларини ошириш ва шакллантириш йўналишларига қатъий эътибор бериш лозим бўлади.</p>	
<p>Иккинчи кичик муаммо: педагог ходимларни педагогик маҳорати шакллантириш ва ривожлантириш зарурати</p>	
<p>Кичик муаммони ечимини топишда ёрдам берувчи муаммоли саволлар:</p> <p>(1) Педагог қандай инсоний хислатларга эга бўлиши керак?</p> <p>(2) Педагог қандай касбий хусусиятларга эга бўлиши керак?</p> <p>(3) Маҳоратли педагог бўлиши учун яна нималарга эга бўлиш керак?</p> <p>(4) Таълим жараёнини самарадорлигини ошириш учун педагогдан нима талаб қилинади.</p>	<p style="text-align: center;">Ечим:</p> <p>1. Педагог - олижаноб, инсонпарвар, одоб-ахлоқли, маданиятли, маънавиятли, эътиқодли ва барча инсоний хислатларга эга бўлиши лозим.</p> <p>2. Педагог касбига содиқлик, ташкилотчилик, педагогик қобилиятли, маҳоратли шахс бўлиши лозим.</p> <p>3. Маҳоратли педагог бўлиши учун касбий билимга эга бўлиши, новаторлик, инновацияларни тезда ўзлаштира олиши лозим.</p> <p>4. Таълим жараёнини самарадорлигини ошириш учун педагогдан таълимнинг инновацион, замонавий технологияларини ишлаб чиқиш, илғор услубиётни яратиш ва ўқув жараёнига жорий этиш талаб этилади.</p>
<p>Хулоса: Хулоса қилиб шуни айтиш мумкинки бугунги кунда таълим жараёнини самарадорлигини ошириш ҳамда педагог ходимларни педагогик маҳоратини шакллантириш ва ривожлантириш зарурати бугунги куннинг долзарб муаммоси бўлиб, бунинг учун асосий рол ўйнайдиган замонавий таълим технологиясини яратиш ва ўқув жараёнига тадбиқ этишни амалга ошириш керак бўлади.</p>	

Умумий якуний хулоса: Хулоса қилиб шуни айтиш мумкинки педагог фаолиятини хар томонлама тахлил қилишда ёшларни педагогларни билим савиясини, бошқарувчилик, ташкилотчилик, новаторлик, педагогик қобилиятларини ошириш ва шакллантириш йўналишларига катта эътибор бериш ҳамда бунинг учун асосий рол ўйнайдиган замонавий таълим технологиясини яратиш ва ўқув жараёнига тадбиқ этишни амалга ошириш керак бўлади.

3-слайд

1 – гуруҳга топширик.

Эксперт варағи №1

1. Педагогнинг тарбиячилик махоратини сиз қандай баҳолайсиз?
2. Тарбияси оғир талаба билан педагогнинг ҳамкорликдаги вазиятига оид педагогик вазият келтиринг.

Эксперт варағи №2

Ўз касбига содик бўлган хақиқий педагог мавзусида, яъни «Талабаларни сеvimли педагоги» мавзусида ҳикоя тузинг ва ёзган ҳикоянгизни расмлар орқали ватман қоғозда ифода этинг.

2 – гуруҳга топширик

Эксперт варағи №1

1. Педагогнинг ички психологик, руҳий холати деганда нимани тушунасиз ва ўқув фаолиятига доир мисол келтиринг.
2. Дарсга қизиқмайдиган талабани дарсга қизиқтиришга доир педагогик вазият келтиринг.

Эксперт варағи №2

Ўз касбига қарама - қарши бўлган мавзуда, яъни «Талабаларни адолатсиз жазолаган педагог» мавзусида ҳикоя тузинг ва ёзган ҳикоянгизни расмлар орқали ватман қоғозда ифода этинг.

Эксперт варағи №1

- 1.Педагогнинг дарсга тайёргарлигини қандай усуллар орқали билиш мумкин?
- 2.Гуруҳдаги ноқулай ҳолатларда талаба билан педагогнинг ҳамкорликдаги вазиятига оид педагогик вазият келтиринг.

Эксперт варағи №2

Ўз касбига муносиб равишда «Ташаббускор педагог» мавзусида ҳикоя тузинг ва ёзган ҳикоянгизни расмлар орқали ватман қоғозда ифода этинг.

Педагогик технология-таълим шакли, усули, услублари, тарбиявий воситаларнинг махсус йиғилишини аниқловчи психологик-педагогик кўрсатмаларнинг мажмуидир.

Педагогик технология-бу ўқув жараёнини амалга оширилишининг сермазмун техникасидир. (Г. Беспалько)

Педагогик технология-ўқитишнинг режалаштирилган натижаларига эришиш жараёнининг тавсифларидир.

Технология- бу санъат, маҳорат ва қобилият, ишлов услубларининг мажмуидир. (Шепель)

Педагогик технология-бу ўқув жараёнининг лойиҳалаштирилиши, ташкил этилиши, ўтказилиш бўйича барча тавсилотлари билан ўйлаб чиқилган жамоа педагогик фаолиятининг модели ҳисобланади. У талаба ва педагогларга қулай шароитлар яратиши шарт. (Монахов)

Педагогик технология-бу таълим шакллари оптимизациясини ўзига мақсад қилиб олган инсон ва техник ресурслари ва уларнинг ўзаро таъсирини ҳисобга олган ҳолда ўқитиш жараёнини ташкил этиш, қўллаш ва аниқлашнинг ҳамда билимларни ўзлаштиришнинг услубларидир¹. (ЮНЕСКО)

Педагогик технология-педагогик мақсадларга эришиш учун қўлланиладиган шахсий, интеллектуал, услубий воситаларнинг амал қилиш тартибидир. (Кларин)

Педагогик технология аспектлари.

Педагогик технология тушунчаси 3 аспектда намоён бўлиши мумкин:

1. Илмий аспект-педагогик технология педагогик фаннинг қисми сифатида таълим услублари, таркиби ва мақсадларини ишлаб чиқади ва ўрганади, ҳамда шу билан бирга педагогик жараёнларини лойиҳалаштиради.

2. Процессуал-тавсифий аспект - таълимда режалаштирилган натижаларга эришиш учун жараённи тасвирлаш, мақсад, таркиб, услуб ва воситалар мажмуидир.

3. Процессуал-амалий аспект - педагогик (технологик) жараённинг амалга ошириши, барча педагогик методологик (услубий), инструментал воситаларнинг амал қилиши.

Педагогик технология турлари ва уларнинг тавсифи

Замонавий таълимни ташкил этишга қўйиладиган муҳим талаблардан бири ортиқча рухий ва жисмоний куч сарф этмай, қисқа вақт ичида юксак натижаларга эришишдир. Қисқа вақт орасида муайян назарий билимларни ўқувчиларга етказиб бериш, уларда маълум фаолият юзасидан кыникма ва малакаларни ҳосил қилиш, шунингдек, ўқувчилар фаолиятини назорат қилиш, улар томонидан эгалланган билим, кыникма ҳамда малакалар даражасини баҳолаш ўқитувчидан юксак педагогик маҳорат ҳамда таълим жараёнига нисбатан янгича ёндошувни талаб этади.

Бугунги кунда бир қатор ривожланган мамлакатларда бу борада катта тажриба тыпланган бўлиб, ушбу тажриба асосларини ташкил этувчи методлар интерфаол методлар номи билан юритилмоқда.

«Фикрлар шужуми» технологияси

Мазкур метод ўқувчиларнинг машғулотлар жараёнидаги фаолликларини таъминлаш, уларни эркин фикр юритишга рағбатлантириш ҳамда бир хил фикрлаш инерциясидан озод этиш, муайян мавзу юзасидан ранг — баранг ғояларни туўплаш, шунингдек, ижодий вазифаларни хал этиш, ечиш жараёнининг дастлабки босқичида пайдо бўлган фикрларни енгишга ўргатиш учун хизмат қилади. «Фикрий хужум» методи А.Ф.Осборн томонидан тавсия этилган бўлиб, унинг асосий тамойили ва шарти машғулот (бахс)нинг шар бир иштирокчиси томонидан ўртага ташланаётган фикрга нисбатан танқидни мутлақо таъқиқлаш, шар қандай луқма ва хазил — мутойибаларни рағбатлантиришдан иборатдир. Бундан кўзланган мақсад ўқувчиларнинг машғулот (бахс) жараёнидаги эркин иштирокини таъминлашдир. Таълим жараёнида ушбу методдан самарали ва муваффақиятли фойдаланиш ўқитувчининг педагогик мащорати ва тафаккур кўламининг кенглигига боғлиқ бўлади. «Фикрий хужум» технологиясидан фойдаланиш чоғида ўқувчиларнинг сони 15 нафардан ошмаслиги мақсадга мувофикдир. Ушбу методга асосланган машғулот бир соатга қадар ташкил этилиши мумкин.

«И=тисодчи-рашбар» технологияси

Бу усул талабаларни ижодий, муста=ил, образли фикрлашга ыргатади. Иш режасини тузиш, тан=идий фикрлаш =обилиятларини ривожлантиришга ёрдам беради. Масалан, «Ўзини-ызи бош=ариш», «Рашбарнинг ташкилий =обилиятлари», «Замонавий тадбиркор шахси», «Замонавий и=тисодчининг шахси» деб номланувчи мавзуларнинг якунида «И=тисодчи-рашбар» деган янги усулдан фойдаланилади. Щар бир талабага вара=лар тар=атилади, уларда «Мен фирма директори», «Мен фермер», «Мен банкир», «Мен тадбиркор», «Мен оддий ишчи» каби саволлар ёзилган. Щар бир гурущ талабаси ызига тушган фаолиятни таърифлаб, мазмунини очиб беради.

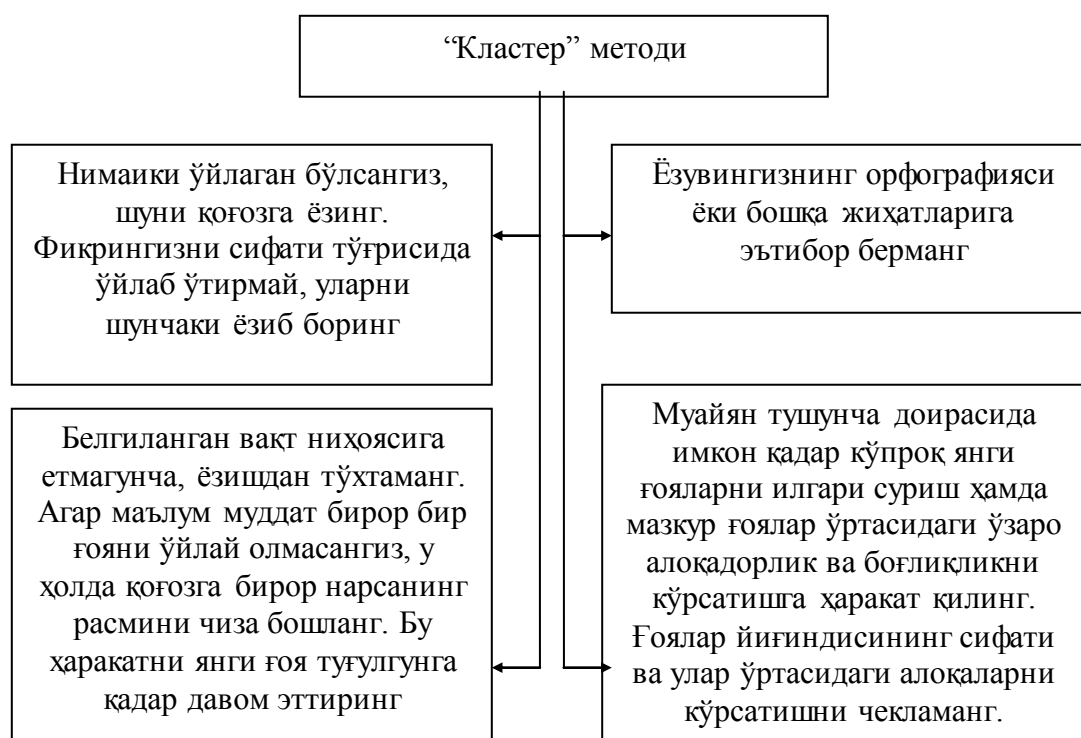
«Ялли фикрлар хужуми» методи

Ушбу метод Ж.Дональд Филипс томонидан ишлаб чиқилган бўлиб, уни бир неча ўн (20-60) нафар ўқувчилар дан иборат синфларда қўллаш мумкин.

Метод ўқувчилар томонидан янги ғояларнинг ўртага ташланиши учун шароит яратиб беришга хизмат қилади. Ҳар бири 5 ёки 6 нафар ўқувчиларни ўз ичига олган гуруҳларга 15 дақиқа ичида ижобий хал этилиши лозим бўлган турли хил топшириқ ёки ижодий вазифалар берилади. Топшириқ ва ижодий вазифалар белгиланган вақт ичида ижобий хал этилгач, бу ҳақида гуруҳ аъзоларидан бири ахборот беради. Гуруҳ томонидан берилган ахборот (топшириқ ёки ижодий вазифанинг ечими) ўқитувчи ва бошқа гуруҳлар аъзолари томонидан муҳокама қилинади ва унга баҳо берилади. Машғулот якунида ўқитувчи берилган топшириқ ёки ижодий вазифаларнинг ечимлари орасида энг яхши ва ўзига хос деб топилган жавобларни эълон қилади. Машғулот жараёнида гуруҳ аъзоларининг фаолиятлари уларнинг иштироклари даражасига кўра баҳолаб борилади

«Тармо=лар» методи (Кластер)

Бу усулнинг маъноси – фикрларнинг тармо=ланиши. «Кластер» технологияси – педагогик стратегия бўлиб, у ў=увчи- талабаларни бирон бир мавзуни чу=ур ырганишларига ёрдам беради. Ў=увчи-талабаларни мавзуга тааллу=ли тушунча ёки ани= фикрни эркин ва очи= равишда кетма-кетлик билан узвий бо=ланган шолда тармо=лашларига ыргатади. Бу усул бирон мавзуни чу=ур ырганишдан аввал ў=увчи-талабаларнинг фикрлаш фаолиятини жадаллаштириш шамда кенгайтириш учун хизмат =илади. Шунингдек, ытилган мавзуни мустацкамлаш, умумлаштириш шамда ў=увчи-талабаларни шу мавзу быйича тасаввурларини чизма шаклида ифодалашга ундайди.

Венна диаграммаси

2 ва 3 жихатларини солиштириши, таккослаш, карама- карши куйиши ҳамда уларни умумий тарзда курсатиш учун кулланилади. Тизимли мушохада қилиш, таккослаш, солиштириш, тахлил ва синтезни амалга ошириш куникмаларини ривожлантиради

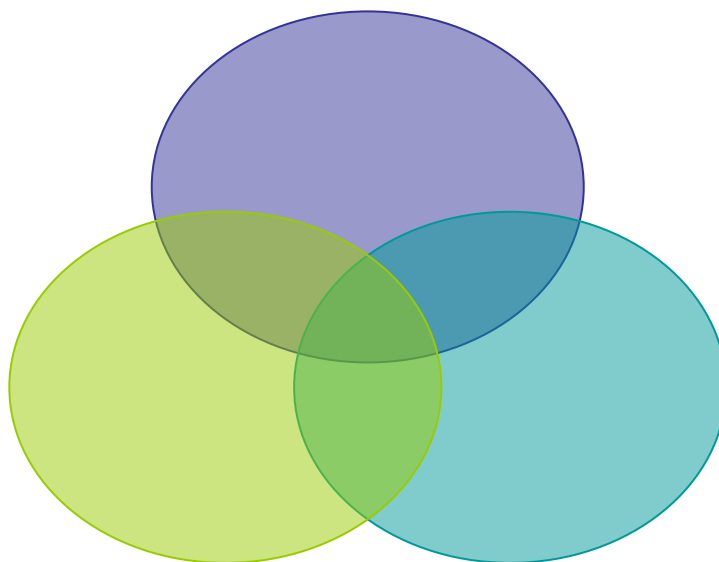
Венна диаграммасини тузиш коидалари билан таништирилади. Якка (жуфтликда) Венна диаграммаси курилади ва кесишмайдиган айлана қисмлари (X) тулдирилади

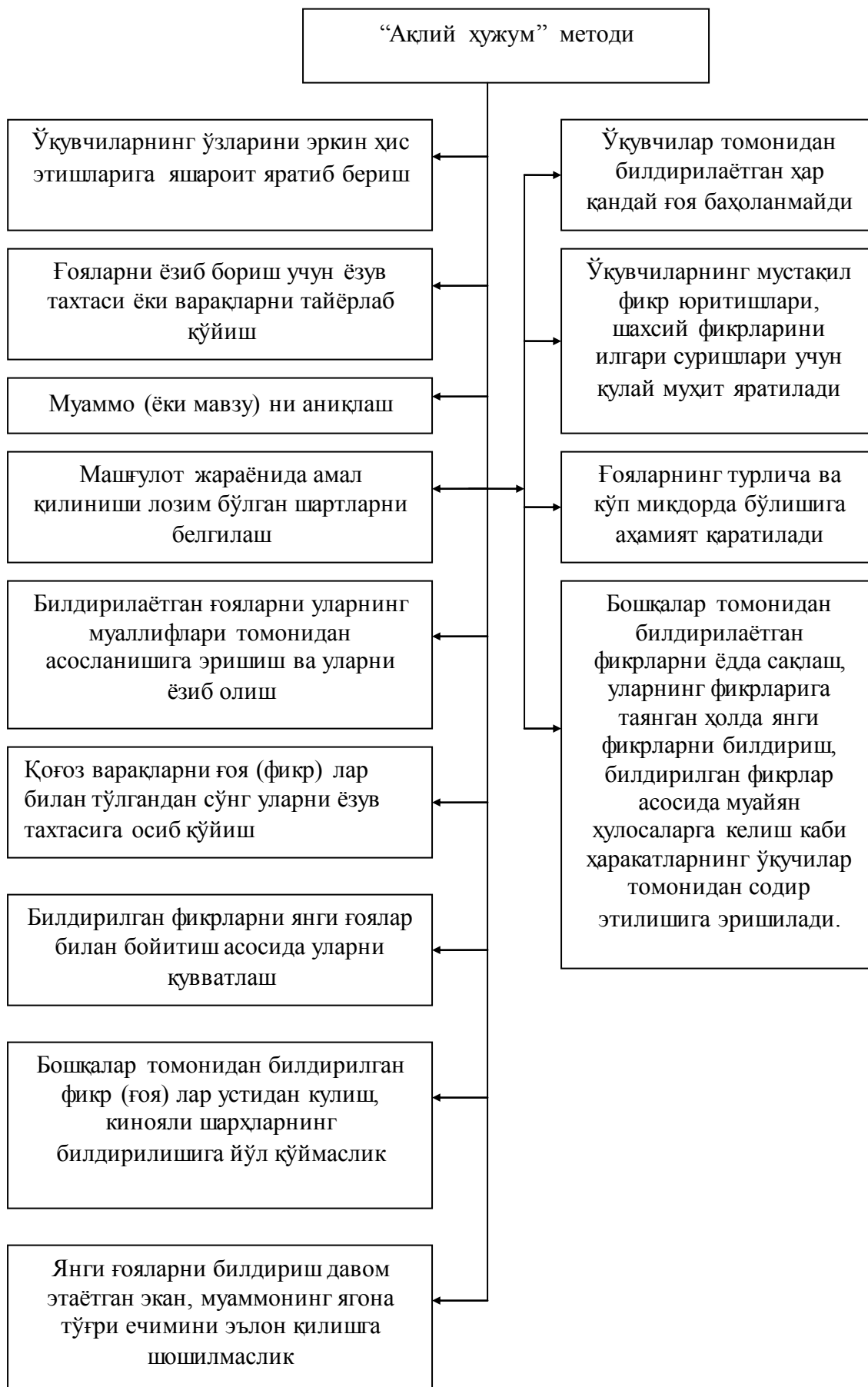
Жуфтликларга бирлаштирилади, узининг диаграммаси таккосланади ва тулдирилади.

Айланалар кесишган жойда улар нуқтаи назаридан икки-уч айлана (XX-XXX) учун умумий булган маълумотлар жихатлари руйхати тузилади

9-слайд «Ақлий ҳужум» методининг асосий қоидалари.

Тест саволлари.**1. «Технология» сўзининг луғавий маъноси.**

- А. «Техне»-техника, «логос»-таълимот
- В. Технология - ишлаб чиқариш усули.
- С. «Техне»-мащорат, санъат, «логос»-тушунча, таълимот.
- Д. Буюмни тайёрлаш жараёни.

2. «Технология» тушунчасининг таърифи.

- А. Технология - ишлаб чиқариш жараёни.
- В. Технология - тайёр махсулот олиш усули.
- С. Технология - буюмни тайёрлаш методлари мажмуи.
- Д. Технология - тайёр махсулот олиш учун ишлаб чиқариш жараёнларида қўлланиладиган усул ва методлар мажмуи.

3. «Педагогик технология» тушунчасига ЮНЕСКО нинг таърифини кўрсатинг.

- А. Педагогик технология - амалиётга жорий этиш мумкин бўлган маълум педагогик тизимнинг лойишасидир.
- В. Педагогик технология - таълим тарбиядан кўзланган мақсадга эришиш учун қўлланиладиган воситалар, усуллар мажмуи.
- С. Педагогик технология - олдиндан белгиланган, лойищалаштирилган ўқув-тарбия жараёнини изчил амалга оширишдир.
- Д. Педагогик технология - бу, таълим шакллари қулайлаштириш мақсадида техник воситалар, инсон салоҳияти, шамда уларни ўзаро таъсирини инобатга олиб, ўқитиш ва билим ўзлаштиришнинг барча жараёнларини белгилаш, яратиш ва қўллашнинг тизимли методидир.

4. «Фикрлар хужуми» усули қандай усул?

- А. Фикрларни тўғри ифодалаш.
- В. Катта миқдордаги ғояларни йиғиш, талабаларни бир хил фикрлаш инерциясидан золи қилиш, ижодий вазибаларини ечиш жараёнида дастлаб пайдо бўлган фикрларни ечиш
- С. Янги педагогик технологияларни ўқитиш жараёнида фикрлар мажмуасини етказиб бериш.
- Д. Барча жавоблар тўғри.

5. Таълим - тарбияга анъанавий ёндашув бу--

- А. Кадрлар тайёрлаш ва таълим тизимидаги ўқув-тарбия ишлари соҳасидаги муаммоларни ечиш.
- В. Ўқув-услугий адабиётлар мажмуаларини, янги педагогик технологияларни яратиш ва амалиётга жорий этиш.
- С. Педагог маълум ахборотни талабага гапириб бериши, талаба эса бу билимни хотирада сақлаши ва бу билимни унинг хотирасидалигини имтишонда савол бериб билиш.
- Д. А ва В жавоблар тўғри.

6. Педагогик технология усулининг илмий методик асослари.

- А. Таълим-тарбия қонуниятлари.
- В. Бихевиористик таълимот.
- С. Ишлаб чиқариш технологияси.
- Д. Педагогик тизим назарияси, тизимли, технологик ёндашув.

7. «Технология» тушунчаси фанга қайси йилда кириб келган.

- А. 1999 йилда.
- В. 1872 йилда.
- С. 2001 йилда.
- Д. 1890 йилда.

Мунозара ўтказиш учун саволлар ва хулосалар:

1. Педагогик технология ҳақида тушунча.

- (1) Таълим технологиялари деганда нимани тушунасиз?
- (2) Таълим технологиялари фанга қачондан бошлаб кириб келган?
- (3) Педагогик технологияларнинг ривожланиши ҳақида тушунча беринг?
- (4) Таълим технологияларининг турларини тушунтиринг?

Хулоса: Педагогик технологиялар таълимнинг самарадор услублари бўлиб **Технология-бу** бир ишда, маҳорат ва санъат қўлланиладиган усуллар йиғиндисидан иборат.

Педагогик технология-таълим шакли, усули, услублари, тарбиявий воситаларнинг махсус йиғилишини аниқловчи психологик-педагогик кўрсатмаларнинг мажмуидир.

Педагогик технология-бу ўқув жараёнини амалга оширилишининг сермазмун техникасидир. (Г. Беспалько)

Педагогик технология-ўқитишнинг режалаштирилган натижаларига эришиш жараёнининг тавсифларидир.

Технология- бу санъат, маҳорат ва қобилият, ишлов услубларининг мажмуидир. (Шепель)

Педагогик технология-бу ўқув жараёнининг лойиҳалаштирилиши, ташкил этилиши, ўтказилиш бўйича барча

тавсилотлари билан ўйлаб чиқилган жамоа педагогик фаолиятининг модели ҳисобланади. У талаба ва педагогларга қулай шароитлар яратиши шарт. (Монахов)

Педагогик технология-бу таълим шакллари оптимизациясини ўзига мақсад қилиб олган инсон ва техник ресурслари ва уларнинг ўзаро таъсирини ҳисобга олган ҳолда ўқитиш жараёнини ташкил этиш, қўллаш ва аниқлашнинг ҳамда билимларни ўзлаштиришнинг услубларидир¹. (ЮНЕСКО)

Педагогик технология-педагогик мақсадларга эришиш учун қўлланиладиган шахсий, интеллектуал, услубий воситаларнинг амал қилиш тартибидир. (Кларин)

2. Педагогик технология аспектлари

- 2.1. Педагогик технологияларни аспектлари деганда нимани тушунасиш?
- 2.2. Илмий аспект деганда нимани тушунасиш?
- 2.3. Тавсифий аспект деганда нимани тушунасиш?
- 2.4. Амалий аспект нима?

Хулоса: Педагогик технология аспектлари.

Педагогик технология тушунчаси 3 аспектда намоён бўлиши мумкин:

1. Илмий аспект-педагогик технология педагогик фаннинг қисми сифатида таълим услублари, таркиби ва мақсадларини ишлаб чиқади ва ўрганади, ҳамда шу билан бирга педагогик жараёнларини лойиҳалаштиради.

2. Процессуал-тавсифий аспект - таълимда режалаштирилган натижаларга эришиш учун жараённи тасвирлаш, мақсад, таркиб, услуб ва воситалар мажмуидир.

3. Процессуал-амалий аспект - педагогик (технологик) жараённинг амалга ошиши, барча педагогик методологик (услубий), инструментал воситаларнинг амал қилиш.

3. Педагогик технология турлари.

- 3.1. Педагогик технология турларини тушунтиринг?
- 3.2. Иктисодий таълимда ўулланаётган таълим технологияларини тушунтиринг?
- 3.3. Педагогик технологияга ёндашув вариантлари хақида тушунтиринг?

Хулоса: Педагогик технология турлари:

1. Ақлий хужум;
2. Кластер;
3. Венна;
4. Скарабей;
5. Делфи;
6. Аквариум;
7. Веер;
8. «3ХУ»
9. «6Х6»

Тезкор – сўров

- * Педагогик қобилият нима?
- * Педагогик қобилият турларини тушунтиринг?
- * Тугма қобилият нима?
- * Қобилиятни шакллантирувчи асосий омиллар қайсилар?
- * Талаба – ёшларнинг одоб-ахлоқини ривожлантиришда раҳбар қобилияти қандай бўлиши лозим?
- * Мустақил ишлар деганда нимани тушунасиз?

Қобилият – инсоннинг шундай психологик хусусиятларидирки, билим, малака, қуникма орттириш шу хусусиятларга боглик булади, лекин бу хусусиятларнинг узи бу билим, малака ва қуникмаларга тааллуқли бўлмайди.

Ахлоқ – жамиятда қабул қилинган жамоатчилик фикри билан маъқулланган хулқ-одоб нормалари.

Билиш қобилияти – фаннинг тегишли соҳаларига оид қобилиятдир. Бундай қобилиятга эга бўлган уқитувчи фанни уқув курси хажмидагина эмас, балки анча кенг чуқурроқ билади, уз Фани соҳасидаги кашфиётларни хамиша кузатиб боради.

Тушунтира олиш қобилияти – уқитувчининг уқув материални талабаларга тушунарли қилиб баён этиши, материал ёки муаммони уларга аниқ ва тушунарли қилиб айтиб бериш, талабаларда мустақил равишда фаол қизиқиш уйғотиш қобилиятидир.

Тафаккур – инсон онгидаги мавжуд илмий-хаётий билимлар мажмуаларининг керагини саралаб олиш ва амалиётга қуллаш.

Педагогик қобилият турлари

- билиш қобилияти
- тушунтира олиш қобилияти
- кузатувчанлик қобилияти
- аудиторияни бошқариш қобилияти
- нутқ қобилияти
- информацияни тезда англаб етиш қобилияти
- ташкилотчилик қобилияти
- бошқарувчилик;
- ташкилотчилик;
- новаторлик;
- обрў орттира олиш қобилияти
- коммуникатив қобилияти
- келажакни кура билиш қобилияти
- диққатни тақсимлаш қобилияти

Эксперт варағи №1

1. Педагогик қобилият шакллантириладими? Нима учун?
2. Таълим-тарбия жараёнининг самарадорлиги кимга боғлиқ? нима учун?

Эксперт варағи №1

1. Педагогик фаолият учун тугма қобилият булиши шартми? Нима учун?
2. Сизнингча қобилиятли педагог қандай хусусиятларга эга бўлиши керак?

**Укув топиригини бажариш буйича
хамкорликдаги ишни ташкил этиш**

1-боскич

Укув материали, бажариш коидалари, натижаларни бахолаш
курсаткич ва мезонлари, **гуруҳда ишлаш коидалари** билан
танишадилар

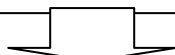
Гуруҳда ишлаш коидалари:

- Хар ким уз уртоклари нуткини хушмуомалалик билан тинглаши зарур;
- Хар ким фаол, биргаликда ишлаши, берилган топрикка масъулиятли ёндашиши зарур;
- Хар ким ёрдамга мухтож булганда уни сураши зарур;
- Хар кимдан ёрдам суралса, ёрдам килиши зарур;
- **Хар ким аник тушуниши зарур:**
- бошқаларга ёрдамлашиб, узимиз урганамиз!

2-боскич. Гуруҳда ишлаш

- Гуруҳдаги ишни режалаштиришади
- Гуруҳ ичида топширикларни таксимлашади
- Якка тартибда топширикларни бажаришади
- Гуруҳ музокарасини утказиш коидаларига асосланиб якка тартибда эришилган натижаларни муҳокама килишади ва гуруҳ ишининг умумий натижасини шакллантиришади
- Такдимот учу биргаликда олиб борилган иш натижаларини тайёрлашади
- Ушбу материал кисмини аниклаш мақсадида узаро текширув саволларини тайёрлашади

3-боскич. Такдимот

- Гуруҳ аъзолари биргаликда бажарган иш натижаларини кургазмали воситалар ёрдамида такдимот этадилар
- Бошқалар ушбу материал кисмини узлаштирганлигини аниклаш мақсадида узаро текшириув саволларини берадилар

Слайд-1

Тезкор-суров

1. Муомала нима?
2. Муомала маданияти нима?
3. Шарқона муомала деганда нимани тушунасиз?
4. Педагогик таъсир воситалари қандай?
5. Миллий, умуминсоний кадриятлар деганда нимани тушунасиз?
6. Педагогик муомала нима?
7. Саломлашиш одоби нима?

Слайд-2

Педагогик муомала

Ўқув - тарбия жараёнида педагогик муомалани бошқариш услублари:

- Авторитар услуб;
- Демократитик услуб;
- Либерал услуб;
- Масофа услуби;
- Педагогик услуб;

Муомала

Хамкорлик фаолиятининг эҳтиёжидан вужудга келиб чикувчи, шахслараро мулоқот ривожланишининг қуп қиррали жараёнидир. Муомала қуйидаги таркибий қисмлардан ташкил топади

Коммуникатив

Бир томонлама ахборот узатиш.

Муомала уз ичига хамкорлик фаолиятининг қатнашчилари билан узаро ахборот алмашинувни қамраб олган бўлиб, коммуникатив жабха сифатида тавсифланиши мумкин. Одамлар бир-бирлари билан мулоқотда қиришиши жараёнида муомаланинг муҳим воситаларидан бири тилга ва нутқ фаолиятига бевосита муружаат қиладилар.

Интерактив

Икки томонлама таъсир

Мулоқотга қиришувчиларни узаро таъсири, уларнинг нутқ фаолиятида нафакат суз орқали фикр алмашинуви, балки хатти-ҳаракат ва ҳулқ атвори билан узаро таъсир утқизиши тушунилади.

Перцептив

Узаро бир-бирини идрок қилиши, англаши

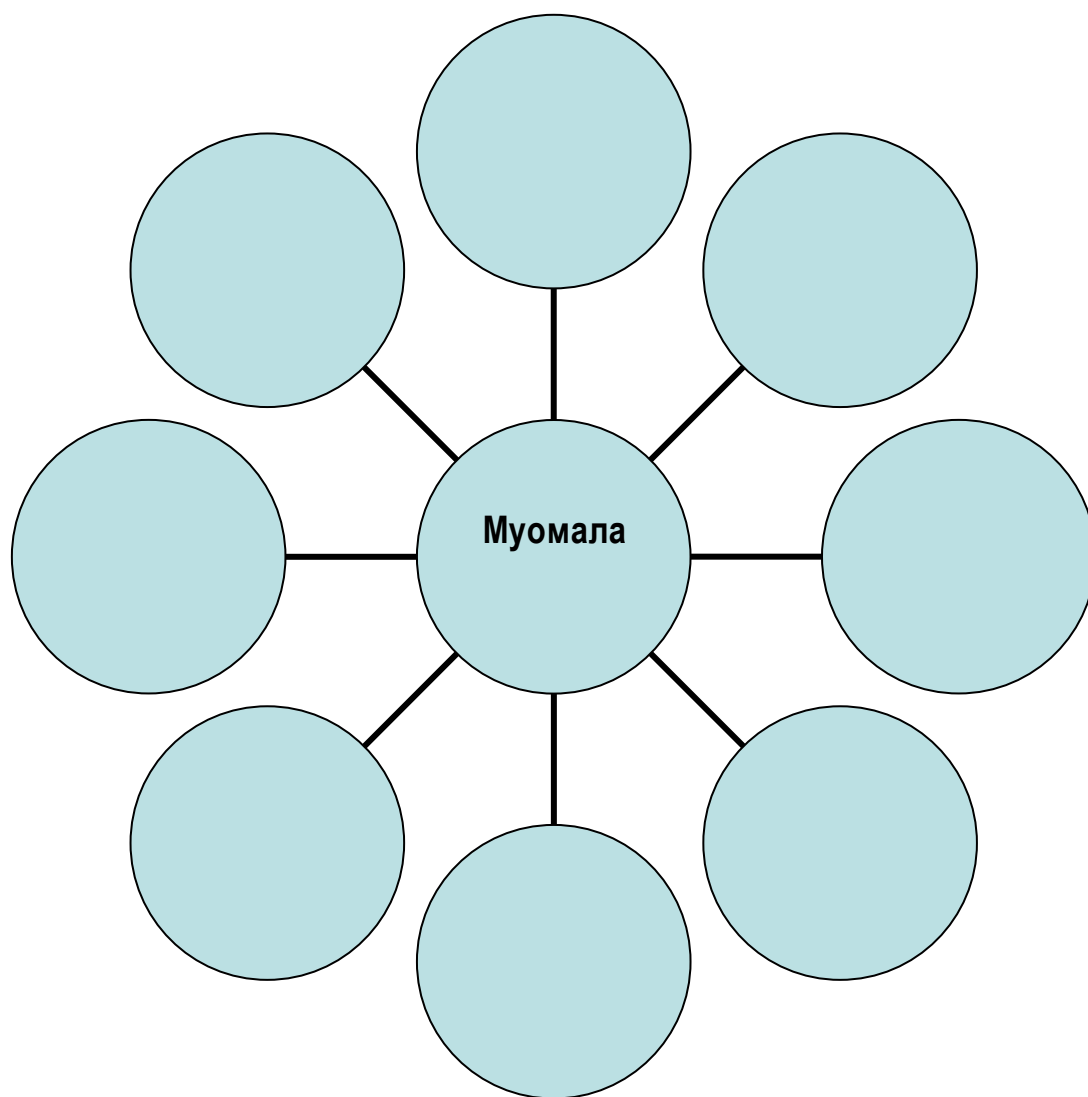
Мулоқотга қиришувчилар узаро бир-бирларини идрок қилиш жараёни намоён бўлади, яъни улардан бири иккинчисининг ишончига лойиқ, ақлли, фаросатли, тажрибали, юксак тайёргарликка эга инсон сифатида идрок қилинади

Педагогик муомала

Укитувчининг талабаларга таъсир утказиш усулларининг муайян тизимидир

- Хамкорлик иштирокчиларининг узаро ахборот алмашинуви;
- турлича коммуникатив воситалар ёрдамида укитувчи томонидан талабалар билан узаро таъсир ва узаро муносабатни ташкил қилиш;
- муайян мақсадни дастурий асосда амалга оширишнинг режалаштириш ва утказиш функциясини бажаради;
- укув фаолиятини яққоҳол бажаришнинг воситаси;
- тарбия жараёнини таъминлашнинг ижтимоий-психологик тизими;
- таълим ва тарбиянинг муваффақиятини таъминловчи укитувчи билан талабаларнинг узаро муносабатининг муайян тизимини ташкил қилишнинг усули;
- талаба индивидуаллигини такомиллаштириш истеъдодини қарор топтириш имконини берувчи жараён эканлиги;
- яққоҳол фаолиятнинг субъекти сифатида руёбга чиқариш асослидир;
- укитувчи ва талабалар жамоасининг узаро таъсир малакаси, усули, тизими англашиниб унинг моҳияти, узаро ахборот алмашиши, таълимий ва тарбиявий таъсир утказиш узаро тушунишга эришиш ва уни ташкил этиш;

*Мавзуни мустаҳкамлаш учун мустақил топширик.
Кластер тузинг:*

Мавзу. Педагог ва талаба ўртасидаги мулоқот

1-слайд

Мулоқот

шунчалик кўп қиррали жараёнки, унга бир вақтнинг ўзида куйидагилар киради:

- а) индивидларнинг ўзаро таъсир жараёни;
- б) индивидлар ўртасидаги ахборот алмашинуви жараёни;
- в) бир шахснинг бошқа шахсга муносабати жараёни;
- г) бир кишининг бошқаларга таъсир кўрсатиш жараёни;
- д) бир-бирларига ҳамдардлик билдириш имконияти;
- е) шахсларнинг бир-бирларини тушуниши жараёни.

Мулоқотнинг кўринишлари

1. Расмий;
2. Норасмий;
3. Шахсий;
4. Ижтимоий йўналтирилган;
5. Гуруҳдаги предметга йўналтирилган

Мулоқотнинг вазифалари

1. Сухбатдошларнинг ўзаро *бир - бирини тушунишларини* таъминлаш;
2. Ижтимоий тажрибага асос солиш;
3. Шахсни у ёки бу фаолиятга ҳозирлаш, руҳлантириш .

Педагогик мулоқот функциялари

Педагогик мулоқот ижтимоий жараён сифатида куйидаги функциялари билан характерланади:

- Шахсни билиш;
- Ахборот алмашилиш;
- Фаолиятни ташкил этиш;
- Роллар билан алмашилиш;
- Бошқалар учун кайгуриш;
- Узини тасдиқлаш;

Педагогик мулоқотнинг тузилиши

- Педагог томонидан гуруҳ билан булгуси мулоқотни моделлаштириш (прогностик этап);
- Дастлабки узаро фаолиятдаги бевосита мулоқотни ташкил этиш (коммуникатив алоқа);
- Педагогик жараён боришида мулоқотни бошқариш;
- Амалга оширилган мулоқотни таҳлил эти шва уни Янги фаолият учун моделлаштириш;

***Мулоқотнинг
педагогик тизими***

**1. Коммуникатив
томони**
(яъни мулоқотга
киришувчилар
ўртасидаги
маълумотлар
алмашинуви жараёни)

**2. Интерактив
томони**
(яъни мулоқотга
киришувчиларнинг
хулқ-атворларига
таъсир жараёни)

3. Перцептив томони
(яъни мулоқотга
киришувчиларнинг
бир-бирларини идрок
этишлари ва
тушунишлари билан
боғлиқ психологик
жараён)

**Мулоқот
жараёнида
Педагогик
таъсирнинг
уч воситаси**

1. Вербал таъсир –
бу сўз ва нутқимиз
орқали кўрсатадиган
таъ-сиримиздир.
Бундаги асосий
воситалар сўзлар-
дир.

2. Паралингвистик таъсир
- бу нутқнинг атрофидаги
нутқни безовчи, уни кучайтирувчи ёки сусайтирувчи омиллар: товушлар, тўхташлар, дудуқланиш, йўтал, тил билан амалга ошириладиган ҳаракатлар, нидолар киради

3. Новербал таъсир -
Бунга суҳбатдошларнинг
фазода бир-бирларига
нисбатан тугган ўринлари,
ҳолатлари (яқин, узоқ,
интим), қилиқлари, мими-
ка, пантомимика, қараш-
лар, бир-бирини бевосита
ҳис қилишлар, ташқи
қиёфа ва сигналлар киради

Педагогик фаолиятга қўйиладиган асосий талаблар

- *Умуминсоний кадриятларга содиклик;*
- *Халқимизнинг маънавий меросини мустаҳкамлаш ва ривожлантириш;*
- *Инсоннинг уз имкониятларини эркин намоён қилиши;*
- *Ватанпарварлик;*
- *Инсонийлик фазилатларини шакллантириш, такомиллаштириш;*

Фан бўйича қисқача изоҳли луғат.

«**Ахлоқ**», «хулқ» ва «атвор» сўзлари арабча сўз бўлиб, улар ўзбек тилида ҳам ўз маъносида қўлланилади. Ахлоқ кишиларнинг ҳар бир жамиятга ҳос хулқ меъёрлари мажмуидир. Ахлоқ ижтимоий онг шаклларида бири бўлиб, ҳамма соҳаларда кишиларнинг хатти-ҳаракатларини тартибга солиш функцияларини бажаради.

Бакалаврият- ўрта махсус, касб-ҳунар таълими негизда олий таълим йўналишларидан бири бўйича фундаментал билимлар берадиган, ўқиш муддати тўрт йилдан кам бўлмаган таянч олий таълимидир.

Билиш, англаш-дунё ҳақидаги янги билимлар ҳисобланадиган субъект ва объектнинг ўзаро таъсирини, воқеликнинг руҳиятда қайта таъсир этилиши ва акс эттириш жараёнидир.

Дарс- маълум мақсад асосида , белгиланган вақтда алоҳида, бир хил ёшдаги ўқувчилар, ёшлар билан ўқитувчи раҳбарлигида олиб бориладиган таълим жараёни.

Дарслик- махсус равишда ўқувчилар учун ёзилган китоб дарслик деб аталади.

Жамоа-инсонпарварлик ва жавобгарлик маъсулиятларига боғлиқлиги билан характерланадиган муносабатлар ҳамда ҳамкорликдаги ижтимоий ижобий фаолиятига асосланган, кишиларнинг ташкил этилган умумийлиги, жамоасидир.

Идрок- мазкур муддатда сезги органларида уларнинг бевосита таъсир этиши давомидаги бир бутун ходисалар ёки нарсаларнинг инсон онгида акс этишидир.

Мақсад-бўлғуси натижалар ҳақида ҳар доим ақлан ўйлаб қурилган, ривожлантирилган ҳаёлий тасаввурлар, келгусидаги режалар.

Шахс динамикаси - кишиинг онтогенетик ривожланишини ўз ичига олган ҳолда субъектнинг хусусиятлари ва сифатининг вақтга нисбатан ўзгариш жараёни.

Шахсий фазилат - шахс томонидан ўзининг ахлоқий, руҳий ва ишчан-

лик қобилиятининг ижтимоий ахамиятини, жамиятдаги ўрнини англай олиш хусусияти.

Эътикод - шахс амал қиладиган билим, тамойил ва ходисаларнинг қалбан ва асосли ишонч билан боғланган, унинг атроф-мухитга ҳамда ўзининг хатти-харакатларига бўлган субъектив муносабати.

Эвристика илмий тадқиқотнинг мантиқий усуллари ва методик кўрсатмалари.

Эмпирик - тажрибага асосланган.

Эмпирик босқич тадқиқот объекти тўғрисида ҳар томонлама тасаввур ҳосил қилиш, таълим амалиёти, илмий билимлар савияси ва ходисалар моҳиятига эришишга бўлган талаб ўртасидаги зиддият, илмий муаммони номлаш.

Эстетик тарбия - гўзалликни хис қилиш, атроф-мухитдан гўзалликни пайқай олиш ва тушунишга бўлган қобилиятни тарбиялаш.

Эҳтиёж - индивиднинг бирор нарса-ходисага мухтожлиги ва кишининг рухий қуввати ҳамда фаоллиги манбаи ҳисобланадиган асосий хусусияти.

Эхтимоллик - тасодифийлик, педагогик ҳаётдаги ўзгаришларни аниқ айтиб бериш мумкин бўлмаган, эхтимол кутилган жараён.

Уйин фаолиятини бир тури бўлиб, ижтимоий тажрибаларни ўзлаштириш ва бунёд этишга, ўз хатти-харакатларини такомиллаштиришга қаратилган бўлади.

Ўз-ўзини баҳолаш - шахснинг ўз психологик сифатлари, хулқи, ютуқлари ва муваффақиятсизликлари, кадр-қиммати, камчиликларини баҳолай олиши.

Ўз-ўзини тарбиялаш 1) шахсга хос бўлган маданиятнинг шаклланиши ва ривожланишига қаратилган изчил ва онгли фаолияти; 2) шахснинг ўз жисмоний, рухий ва ахлоқий сифатларини тинмай амалга ошириш.

Ўқитиш - таълим олувчининг билиш фаолиятини бошқаришга қаратилган ўқитувчининг фаолияти.

Ўқитиш - 1) таълимнинг ўзига хос усули бўлиб, шахсга назарий ва

амалий билимлар бериш жараёнида унинг ривожланиши таъминланади; 2) талаба ва ўқитувчи, талабанинг бошқа талабалар билан алоқаси натижаси ўлароқ атроф-мухит, унинг қонуниятлари, тараққиёт тарихи ва уларнинг ўрганилиш усуллари билишнинг мунтазам бошқарилиш жараёни.

Ўқитувчининг инновацион фаолияти - ижтимоий педагогик феномен бўлиб, ижобий имкониятни ақс эттириш, кундалик фаолиятдан четга чиқишдир.

Ўқитиш вазифаси - таълимий, тарбиявий ва ривожланиш вазифалари.

Ўқитиш турлари - соқратча суҳбат методи, қоқ таълим, изохлаш-намоиш этиш асосида ўқитиш, билимларни мустақил эгаллаш, дастурлаштирилган таълим, ўқув жараёнини алгоритмлаш, дифференциацияли ҳамда индивидуал таълим ва бошқалар.

Ўқиш – ўқувчининг ўз қобилияти, билими, малака ва кўникмаларини ривожлантиришга қаратилган ҳаракат.

Талабаларни касбга йўналтириш - талаба-ёшларга келажакда ўз касбларини аниқлаб олиш учун ёрдам кўрсатишга қаратилган ижтимоий-иқтисодий, психологик, педагогик, тиббий-биологик ва ишлаб чиқариш техник тадбирларнинг асосланган тизими.

Ўқув-билиш фаолияти - инсоният томонидан тўпланган маданий бойликни эгаллаш билан боғлиқ фаолият.

Ўқув фаолияти шахснинг янги билим, малака ва кўникмаларни эгаллаш жараёни.

Қизиқиш - шахс ҳаракатига сабаб бўладиган фаолият йўналишининг онгли шакли.

Ҳалоллик - шахсий ва ижтимоий мажбуриятларни, ахлоқий меъёрларни ростгуйлик билан сақлаш.

Ҳасад - ўзгаларнинг муваффақиятларини кўра олмасликдан келиб чиқадиган туйғу.

Педагогиканинг назарий вазифаси- илғор ва янги педагогик тажрибаларни ўрганиш.

Педагогиканинг технологик вазифаси - диагностик сатх - педагогик ходисалар холатини аниқлаш; башорат қилиш сатхи - педагогик фаолиятни экспериментал тадқиқ қилиш ва шу асосда педагогик воқеликни яратиш моделларини ўрнатиш; лойиха сатхи- педагогик фаолиятнинг назарий концепцияси, унинг мазмуни ва характери асосида уларга мувофиқ методик материаллар (ўқув режа, дастур, дарслик ва ўқув кўпланмаси, педагогик тавсияномалар) ишлаб чиқиш; яратувчилик сатхи - педагогик фан ютуқларини такомиллаштириш ва қайта режалаштириш мақсадида таълим амалиётига татбиқ этиш; рефлексик тузатма (корректировка) сатхи - илмий тадқиқотлар натижаларининг таълим ва тарбия амалиётига сингиб кетишини баҳолаш.

Педагогика фани - махсус институтларда (оила, таълим ва тарбия, маданият муассасалари) мақсадга мувофиқ ташкил этиладиган реал, яхлит педагогик жараён.

Педагогик жараён - таълим масалалари, унинг тараққиётини ҳал қилишга қаратилган, махсус ташкил этилган педагог ва тарбияланувчиларнинг мақсадли ўзаро муносабатлари.

Педагогик жараён тамойиллари - педагогик фаолиятни ташкил этишнинг асосий талаблари бўлиб, у педагогик жараённинг йўналишини кўрсатади ва унинг қонуниятларини очиқ беради.

Педагогик ихтисослик - таълим натижаси ўлароқ билим, малака ва кўникмалар мажмуидан иборат бир касбий гуруҳ доирасидаги фаолият тури.

Педагогик ихтисослашиш - педагогик ихтисослик доирасидаги фаолиятнинг бир тури.

Педагогик малака - муайян тоифадаги вазифаларни ҳал қилиш имкониятига эга бўлган мутахассиснинг касбий педагогик тайёргарлиги даражаси ва тури.

Педагогик масала - педагогик жараённинг асосий бирлиги, ўзига хос тизимидир. У воқеликни билиш ва қайта яратиш зарурияти билан боғлиқ тафаккур қилинадиган педагогик вазиятдир. Таълим қатнашчиларининг маълум бир мақсадини кўзлаган таълим ва тарбиядаги моддийлаштирилган вазиятдир.

Педагогик маҳорат - педагогик жараёни билиш, уни ташкил эта олиш, ҳаракатга келтира олиш (А.С. Макаренко), педагогик жараёнинг юқори самарадорлигини белгиловчи шахснинг иш сифати ва хусусиятлари синтези.

Педагогик мулоқот - таълим олувчиларнинг мақсадлари ҳамда уларнинг биргаликдаги фаолиятлари мазмунидан келиб чиқадиган ўзаро алоқаларни ўрнатиш ва ривожлантиришни, бир-бирини англаш ва қўллаб-қувватлашни ташкил этишнинг кўп қиррали жараёни.

Педагогик такт - шахслар фаолиятиниш турли доираларида улар билан мулоқотда бўлишнинг педагогик тамойили, ўлчови, талабалар билан уларнинг шахсий хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда тўғри мулоқотда бўла олиш малакаси.

Педагогик техника –

1) ҳар бир таълим олувчига ва жамоага педагогик таъсир ўтказишнинг самарали қўллаш учун зарур бўлган малака ва қуникмалар мажмуаси;

2) ҳар бир таълим олувчи ва жамоанинг фаоллигини педагогик жихатдан таъминлаш учун зарур бўлган малака ва қуникмалар.

Педагогик тизим - шахсни ривожлантириш ва яхлит педагогик жараёни бирлаштирган таълимнинг ўзаро боғланган ташкилий тузилмаси.

Педагогик фаолият - таълим мақсадларини амалга оширишга қаратилган ижтимоий фаолиятнинг алоҳида тури.

Педагогик уйин - билим олишга қаратилган ва маълум бир педагогик натижани кўзлаган ҳамда таълим жараёнида муайян мақсадни амалга оширувчи фаолият тури.

Педагог нуқтаи назари (позицияси) - педагогнинг дунёга, педагогик воқеликка ва педагогик жараёнга бўлган интеллектуал ва ҳиссий муносабати.

Педагогик ҳаққонийлик – ўқитувчининг объективлик мезони, унинг маънавий тайёргарлик даражаси.

Проектив малака - малаканинг махсус тури бўлиб, қутилган педагогик натижаларни аниқ таълим ва тарбия режаларида акс эттиради.

Психология - 1) шахснинг объектив борликни фаол акс эттириш

жараёнини ўрганувчи фан; 2) маълум бир фаолият турининг ўзаро шартланган психик жараёнлар туплами; 3) психика, характер хусусияти, кўнгил хазинаси.

Рационализация - методларни ёки бирор иш - харакатни такомиллаштириш.

Релаксация - кучли хаяжон ва жисмоний зуриқишдан сўнг енгил юриш, тинчланишнинг умумий ҳолати.

Ретроспектив - ўтмишга муурожаат этиш.

Рухий педагогик тайёргарлик - педагогиканинг методологик асослари ва категорияларини, шахсниинг ижтимоийлашуви ва тараққиёти қонуниятлари, таълим ва тарбиянинг моҳияти, мақсади ва технологик ғояларини билиш.

Сухбат - кузатув жуда етарли даражада аниқ, бўлмаган зарур ахборотни олиш учун қўлланадиган тадқиқот методи.

Тадқиқот объекти - зиддият ва муаммоли вазият туғдирувчи, билишга қаратилган илмий таҳлилга мухтож объект.

Тадқиқот предмети - бевосита ўрганилиши лозим бўлган ва амалий ёки назарий жихатдан муҳим аҳамият касб этадиган объектнинг моҳияти, маълум бир томони, хусусияти.

Тайзик ўтказиш - уятга қўйиш, айбдорлик хисси ёки кўнгли чуққанларнинг фикри, хиссиёти, интилиши ва мойилигги уларнинг онгидан халос қилиш.

Такаббур - ўз манфаатларини юқори қуювчи, манман шахс.

Такт - мисли кўрилмаган тарзда ўзини тута билиш.

Таълим - **1)** шахснинг жисмоний ва маънавий шаклланишининг ягона жараёни, ижтимоий эталонларнинг ижтимоий онг сифатида у ёки бу даражада қайд қилинган, тарихан шартланган идеал тимсолларга онгли йўналтирилган ижтимоийлашиш жараёни; **2)** муайян билимларни эгаллаш ғоявий-ахлоқий кадр, малака, кўникма, ахлоқ меъерларига қаратилган жамият аъзоларининг таълим ва тарбияси вазифасини бажарадиган нисбий мустақил тизим **Тарбия** - **1)** шахснинг маънавий ва жисмоний ҳолатига мунтазам ва мақсадга мувофиқ, таъсир этиш; **2)** педагогик жараёнда таълим мақсадларини амалга ошириш учун

педагог ва тарбияланувчиларнинг махсус ташкил этилган фаолияти.

Педагогик фаолият - таълим мақсадларини амалга оширишга қаратилган ижтимоий фаолиятнинг алоҳида тури.

Педагогик уйин - билим олишга қаратилган ва маълум бир педагогик натижани кўзлаган ҳамда таълим жараёнида муайян мақсадни амалга оширувчи фаолият тури.

Педагог нуқтаи назари (позиция) - педагогнинг дунёга, педагогик воқеликка ва педагогик жараён бўлган интеллектуал ва хиссий муносабати.

Педагогик ҳаққонийлик – ўқитувчининг объективлик мезони, унинг маънавий тайёргарлик даражаси.

Тафаккур инсон ақлий фаоллиятнинг олий шакли, инсонларни ўраб олган дунёдаги ўзаро боғланган нарса ва ходисаларни билиш жараёни, муҳим ҳаётий жараёнларни хис қилиш ва муаммоларни ҳал қилиш, маълум бўлмаган воқеа ходисаларни қидириш, келажакни кўра олиш. Тафаккур, тушунча, ҳукм, ҳулоса шаклларида намоён бўлади.

Темперамент - 1) шахснинг психик фаолияти динамикасининг турли жihatларини билдирадиган турғун индивидуал хусусиятларининг қонуний муносабатлари; 2) шахснинг динамик хусусиятлари: интенсивлик, тезлик, темп, психик жараёнлар ва ҳолатлар ритми.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

I. Ўзбекистон Республикаси қонунлари.

1. Ўзбекистон Республикасининг «Таълим тўғрисида»ги қонуни. Тошкент. «Шарқ» 2001. Олий таълим меъёрий ҳужжатлари. 3-8 бетлар.

2. Кадрлар тайёрлаш миллий дастури. Т. «Ўзбекистон» 1997.

Тошкент. «Шарқ» 2001. Олий таълим меъёрий ҳужжатлари. 18-52 бетлар.

2. Ўзбекистон Республикаси Президенти Фармонлари ва қарорлари.

3. «Ахборот технологиялари соҳасида кадрлар тайёрлаш тизимини такомиллаштириш тўғрисида» Ўзбекистон Республикаси Президенти қарори. Халқ сўзи газетаси, 2005 йил, 3-июн.

3. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси қарорлари.

4. Ислон Каримов. «Эришилган ютуқларни мустаҳкамлаб, янги марралар сари изчил ҳаракат қилишимиз лозим». Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасидаги 2005 йил яқунларига бағишланган маърузаси. 10 феврал, 2006 й.

5. «Ўрта махсус, касб-хунар таълими тизими учун дарсликлар ва ўқув адабиётининг янги авлодини яратиш тўғрисида» Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2001 йил 16 августдаги 341-сонли қарори.

6. «2010 йилгача бўлган даврда ўрта махсус, касб-хунар таълими тизими педагог ва муҳандис педагог кадрларни тайёрлаш, қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш дастури» Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2001 йил 4-октябрдаги 400-сонли қарори.

4. Ўзбекистон Республикаси Президенти асарлари.

7. Ислон Каримов. «Мамлакатимиз тараққиётининг қонуний асосларини мустаҳкамлаш фаолиятимиз мезони бўлиши даркор» Ўзбекистон Республикаси Олий мажлиси Сенатининг бешинчи ялпи мажлисидаги маърузаси. Халқ сўзи. 2006 йил 25 феврал.

8. Ислон Каримов. Озод ва обод ватан, эркин ва фаровон ҳаёт пировард мақсадимиз. Т., «Ўзбекистон», 2000 й.

9. Ислон Каримов. Ўз келажагимизни ўз қўлимиз билан қурмоқдамиз. Т., «Ўзбекистон» 1999 й.

10. Ислон Каримов. Ўзбекистон XXI асрга интилмоқда. Т., «Ўзбекистон» 1999 й.

11. Ислон Каримов. Баркамол авлод орзуси Т., «Шарқ» 1999 й.

12. Ислон Каримов. Ўзбекистон XXI аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари. Т., «Ўзбекистон» 1999 й.

5. Ўзбекистон Республикаси вазирликлари меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлари.

13. Ўзбекистон Республикаси олий ва ўрта махсус таълим вазирлигининг «Олий таълимга оид меъёрий ҳужжатларни тасдиқлаш тўғрисида»ги 2000 йил 22 сентябр 251 сонли буйруғи.

14. Ўзбекистон Республикаси олий ва ўрта махсус таълим вазирлигининг “Ижтимоий гуманитар фанлар бўйича маъруза матнларини тайёрлаш ва нашр этиш тўғрисида”ги 2000 йил 19 июн 176 сонли буйруғи.

6. Дарсликлар

15. Е.Н. Пронина, В.В. Лукашевич. “Психология и педагогика”. Учебник для студентов ВУЗов. – М.: Элит, 2004.
16. Педагогика профессионального образования. Под. ред. В.А. Слостенина. Москва «Академия». 2004.
17. Слостенин В.А., Исаев И.Ф., Михенко А.И., Шиянов Е.Н. Педагогика. – Москва: Школьная пресса, 2004.
18. Психология и педагогика. Под.ред. А.А. Радугина. Москва 2003.
19. Слостенин В.А., Исаев И.Ф., Михенко А.И., Шиянов Е.Н. Педагогика. Учебное пособие. – М.: Школьная Пресса, 2002.
20. Беспалько В.П. Слагаемые педагогической технологии. М.: «Педагогика» 2000 г.
21. Бордовская Н.В., Реан А.А. «Педагогика» Учебник для вузов Санкт-Петербург «Питер», 2000 г.

7. Ўқув қўлланмалар

22. Хўжаев Н., Мамажонов И. Янги педагогик технологиялар. Маърузалар матни. – Т. 2005.
23. Мамажонов И. Касбий таълим услубиёти. Маърузалар матни. – Т., 2005.
24. Хўжаев Н., Шарипов Ш. Махсус фанларни ўқитиш методикаси. Маърузалар матни. – Т., 2005.
25. И. Иномов, И. Мамажонов Иқтисодий тарбия назарияси. – Т.: Талаба 2005.
26. Мамажонов И. Янги педагогик технологиялар. Масалалар тўплами. – Т., 2005.
27. Мамажонов И. Касбий таълим услубиёти. Масалалар тўплами. – Т., 2005.
28. Йўлдошев Ж., Усмонов С. Педагогик технология асослари. – Т., Ўқитувчи, 2004.
29. Волжский А. Методика воспитательной работы с молодежью. – М., 2003.
30. Котов В. Воспитательная работа в школе: опўт и проблемў. – СПб.: Сев. сияние 2003.
31. Саидахмедов Н. Янги педагогик технологиялар. – Т.: Молия, 2003.
32. Тожибоева Д. Иқтисодиёт назарияси фанини ўқитиш методикаси. – Т. 2003.
33. Хўжаев Н. ва бошқалар. Педагогика асослари. – Т., 2003.
34. Хўжаев Н. ва бошқалар. Таълим назарияси. – Т., 2003.
35. Баубекова Г.Д., Халикова Г.Т. Образование: опўт, проблемў, перспективў. – Т., 2002.
36. Зиёмухаммадов Б., Абдуллаева Ш. Илғор педагогик технология: назария ва амалиёт. «Маънавият асослари» дарси асосида ишланган услубий қўлланма. – Т., 2001.

37. Хўжаев Н. ва бошқалар. Янги педагогик технологиялар. – Т.: Фан, 2002.
38. Шуркова Н. Е. Педагогическая технология. – М.: Педагогическое общество России. 2002.
39. Новый педагогические и информационные технологии в системе образования. – М.: Академия, 2002.
40. Тожиев М., Салахутдинов Р., Баракаев М., Абдалова С. Таълим жараёнида замонавий ахборот технологиялари. – Т., 2001.
41. Сонневелд Г. Ўзбекистонда касб-хунар таълими ислохотига кўмак. ТАСИС лойихаси. – Т., 2001.
42. Замонавий таълим технологиялари: мазмуни, лойиҳалаштириш ва амалга ошириш. Экспрес қўлланма. – Т., 2001. ТАСИС лойихаси.
43. Очилов М. Янги педагогик технологиялар. Ўқув қўлланма – Навоий: Насаф, 2000.
44. Юзвявиченко П.А. Теория и практика модульного обучения. – М.: Каунас, 2000.
45. Решетников П. Е. Нетрадиционная педагогическая система подготовки учителей: рождения мастера. – М.: Владос, 2000.
46. Монахов В.М. Аксиоматический подход к проектированию пед. технологии. 2000.
47. Кларин В.М. Педагогическая технология в учебном процессе. – М.: Знание, 2000.
48. Педагогические технологии: Что это такое и как их использовать в школе. Под ред. Т.И. Шамовой, П.И. Третьякова. – М., 2000.
49. Подласый И.П. «Педагогика» в 2 книгах. – М.: Владос, 1999.
50. Фарберман Б. Л. Передовые педагогические технологии. – Т.: Фан, 2000.
51. В. Каримова. Ижтимоий психология ва ижтимоий амалиёт. – Т.: Университет, 2000.
52. Очилов М. Янги педагогик технологиялар. – қ.: Насаф, 2000.

8. Монография ва илмий мақолалар

1. Толипов Ў., Усмонбоева М. Педагогик технология: назария ва амалиёт. – Т.: Фан, 2005.
2. Бекмуродов А. ва б. Ўзбекистон иқтисодиётида либераллаштириш йилларида. 1-қисм. Макроиктисодий сиёсат ва иқтисодий ислохотлар. – Т.: ТДИУ, 2005.
3. Бекмуродов А. ва б. Ўзбекистон иқтисодиётида либераллаштириш йилларида. 3-қисм. Кичик бизнес ва тадбиркорлик ривожидавр талаби. – Т.: ТДИУ, 2005.
4. Бекмуродов А. ва б. Ўзбекистон иқтисодиётида либераллаштириш йилларида. 4-қисм. Молия ва банк тизимидаги ислохотлар самараси. – Т.: ТДИУ, 2005.
5. Бекмуродов А. ва б. Ўзбекистон иқтисодиётида либераллаштириш йилларида. 5-қисм. Ташқи иқтисодий сиёсат: савдо ва инвестициялар оқимлари. – Т.: ТДИУ, 2005.
6. Саченко И.П. Диагностика развития педагогического творчества учителя. – Пятигорск, 2002.

7. Гулбоев Т, Янги педагогик технологиялар ва уларни таълим жараёнига тадбиқ этиш. – Навоий, 2001.

9. Докторлик, номзодлик ва магистрлик диссертациялари

60. Чориев Р. «Инженер-педагогларнинг касбий малакаларини шакллантириш» номзодлик диссертацияси. – Т., 2005.

61. Маҳкамов М. «Бўлажак тарбиячиларнинг педагогик мулоқот маданиятини шакллантириш» номзодлик диссертацияси. – Т., 2005.

62. Раҳимов. Б «Бўлажак ўқитувчида касбий маданий муносабатларнинг шаклланиши» номзодлик диссертацияси. – Т., 2004.

63. Ражабова С. «Касб-хунар коллежи ўқитувчисининг касбий маҳоратини оширишнинг ташкилий педагогик асослари» номзодлик диссертацияси. – Т., 2004.

64. Нуриддинов Б. «Касб таълими ўқитувчилари малакасини оширишда фаол ўқитиш методларидан фойдаланишнинг илмий педагогик асослари». номзодлик диссертацияси. – Т., 2002.

65. А. Абдиев. «Касб-хунар коллежларида иқтисодий таълим ва тарбия жараёнларини такомиллаштириш йиллари». – Т., 2002. Магистрлик диссертацияси.

66. Ш. Салиев. «Касб-хунар коллежлари учун иқтисодчи кадрлар тайёрлаш йиллари». – Т., 2002. Магистрлик диссертацияси.

67. И. Мамажонов «Бўлажак иқтисодчи ўқитувчи кадрлар тайёрлашда янги педагогик технологиялардан фойдаланиш» Т., 2001. Магистрлик диссертацияси.

10. Илмий амалий анжуманлар маърузалар тўплами

68. Фарберман Б. Л. Раздаточнўе материалў методического семинара по передовўм педагогическим технологиям. – Т.: 13-14-15 июня 2005.

69. Илғор педагогик технологиялар асрсида дарс ўтиш йиллари. Ўқув услубий ишланмалар тўплами. – Т.: ТДИУ. 2005.

70. Педагогик ва ахборот технологиялари: ютуқлар ва истиқболлари. – Т. ЎзПФИТА. 2003.

71. «Таълим самарадорлигини ошириш йиллар» мавзусидаги семинар тренинг материаллари. – Т.: 2002.

72. Иқтисодий таълим: назария, тажриба, муаммолар ва истиқбол. Халқаро илмий-амалий анжуман. 19 апрел, 2001.

11. Газета ва журналлар

73. Иқтисодиёт ва таълим. // Журнал. 2005 йил 1-2 сонлари.

74. Халқ таълими. // Журнал. 2005 йил 1-2 сонлари.

75. Таълим ва тарбия. // Журнал. 2005 йил 3-4 сонлари.

76. Иқтисодиёт ва таълим. // Журнал. 2004 йил 1-2 сонлари.

77. Халқ таълими. // Журнал. 2003 йил 3-6 сонлари.

78. Маърифат. // Газета. 2003 йил 18 апрел сони.

79. Маърифат. // Газета. 2002 йил 26 май сони.

12. Интернет сайтлари

82. www.plekhanov.ru

83. www.tgeu.uz

84. www.tatu.ru
85. www.pomorsu.ru
86. www.MTU-NET.ru
87. www.bankreferatov.ru
88. www.elsu.ru
89. www.mgoru.ru

13.Электрон дарслик ва ўқув қўлланма

90. [Г. Очилова. “Педагогика” дарслик. – Т., 2005.](#)

14.Битирув малакавий ишлари

91. Ахмедов Ш.. Узлуксиз таълим, фан ва ишлаб чиқаришнинг интеграциялашуви. – Т., 2005. (БМИ).

92. Шамсиев +. Дарсларни замонавий ташкил этишнинг шакл ва услублари. – Т., 2005.(Б.М.И.)

93.Рахимжонов Н. Ёшлар иқтисодий тафаккурини шакллантиришда оиланинг роли. БМИ. 2005.

94.Чориев Б. Илғор педагогик технологияларни ўқув жараёнида қўллаш. БМИ. 2005.

[95.Алимухаммедов А. Иқтисодий фанларни ўқитишда янги педагогик технологиялардан фойдаланиш. – Т., 2004. \(Б.М.И.\)](#)